

Міжнародна
організація
праці

СПРИЯННЯ
ЗАЙНЯТОСТІ

Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні

Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні

Міжнародна організація праці

Державна служба статистики України

Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи Національної академії наук України

Авторське право © Міжнародна організація праці 2013
Вперше опубліковано у 2013 р.

На видання Міжнародного бюро праці поширюється видавниче право згідно з Протоколом 2 Загальної конвенції про авторські права. Однак короткі витяги з них можуть передруковуватися без спеціального дозволу за умови зазначення джерела. Звернення щодо передруку або перекладу потрібно надсилати до Відділу публікацій МБП (видавничі права та дозволи) за адресою: International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland, або електронною поштою: pubdroit@ilo.org. Міжнародне бюро праці вітає такі звернення.

Робити копії даної публікації можуть бібліотеки, інститути та інші користувачі відповідно до умов виданої їм для цих цілей ліцензії. Для того щоб знайти у своїй країні організацію з питань отримання права на копіювання публікацій, відвідайте сайт www.ifro.org.

ILO Cataloguing in Publication Data

Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової мірації в Україні / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи — Будапешт МОП, 2013.

ISBN 978-92-2-827892-7 (print) ISBN 978-92-2-827893-4 (web pdf)

Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи

labour migration / migrant worker / survey / data collecting / methodology / Ukraine

14.09.1

Also available in English:

Report on the Methodology, Organization and Results of a Modular Sample Survey on Labour Migration in Ukraine/ Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe. — Budapest; ILO, 2013

ISBN 978-92-2-127892-4 (print); 978-92-2-127893-1 (web pdf)

Цю публікацію видано за допомогою Європейського Союзу. За зміст цієї публікації відповідають виключно партнери-виконавці, і його жодним чином не можна вважати таким, що відображає погляди Європейського Союзу.

Найменування, які використовуються в публікаціях МБП, відповідають практиці ООН, а подані в них матеріали не означають відображення будь-якої точки зору Міжнародного бюро праці на легальний статус країни, регіону чи території або їх влади, а також демаркації їхніх кордонів.

За погляди, які відображені в опублікованих авторських статтях, дослідженнях та в інших матеріалах, відповідають виключно їхні автори, а публікація не означає погодження з цими поглядами з боку Міжнародного бюро праці.

Посилання на найменування фірм чи комерційних продуктів або процесів не означає їх схвалення з боку Міжнародного бюро праці, відсутність згадування певної фірми, комерційного продукту чи процесу не свідчить про їх несхвалення.

Публікації МБП можна отримати через основні мережі книготоргівлі або місцеві бюро МПБ в багатьох країнах або безпосередньо з Відділу публікацій МБП за адресою: International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland. Каталоги або списки нових наявних публікацій можна безкоштовно отримати за вказаною вище адресою, або електронною поштою: pubvente@ilo.org.

Відвідайте наш вебсайт: www.ilo.org/publns

Надруковано в Україні

Проект фінансується Європейським Союзом

**Проект ЄС-МОП
«Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами»
в Україні**

Публікацію розроблено та надруковано в рамках Проекту ЄС-МОП «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами» в Україні (RER/09/04/EEC).

За додатковою інформацією звертайтеся, будь ласка, до команди проекту за адресою:

migration@ilo-dp.kiev.ua

Заходьте також на сторінку проекту:

http://ilo.org.ua/ProjectsIloArticles/EU-ILO_Migrant.aspx

<http://www.ilo.org/budapest/lang--en/index.htm>

Стислий опис Проекту ЄС-МОП:
«Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами»

Проект виконується в Україні та Молдові Міжнародною організацією праці у співробітництві з українськими та молдавськими тристоронніми партнерами, Міжнародною організацією з міграції і Світовим банком. Проект є складовою Тематичної програми співробітництва з третіми країнами у сферах міграції та притулку Європейського Союзу.

Загальна мета проекту — зміцнити спроможність Молдови та України щодо регулювання трудової міграції та сприяти сталому поверненню, з особливим наголосом на розвитку людських ресурсів та запобіганню втраті кваліфікованих кадрів.

Цю публікацію видано за допомогою Європейського Союзу.

Зміст

Передмова.....	7
Вступ	9
Глава I. Методологічні засади обстеження трудової міграції.....	11
1.1 Визначення “трудоий мігрант” та його використання для цілей обстеження	11
1.2. Програма обстеження	13
1.3. Організаційні аспекти проведення обстеження	15
1.3.1 Персонал обстеження	15
1.3.2 Апробація інструментарію обстеження	16
1.4. Характеристика дизайну вибірки та процедур обробки даних.....	19
1.4.1 Дизайн вибірки	19
1.4.2 Оцінювання показників за результатами ОТМ.....	23
1.4.3 Оцінки похибок вибірки.....	25
1.4.4 Загальна характеристика результатів обстеження.....	27
Глава 2. Аналіз результатів обстеження трудової міграції	29
2.1. Соціально-демографічні характеристики та географічна спрямованість працівників-мігрантів	29
2.1.1 Шлюбний стан	30
2.1.2 Вікова структура	31
2.1.3 Освіта.....	32
2.1.4 Географічна спрямованість	36
2.1.5 Територіальна диференціація трудової міграції	37
2.1.6 Частота і тривалість трудових міграцій	40
2.2. Соціально-економічні характеристики трудових мігрантів	42
2.2.1 Правовий статус	42
2.2.2 Спосіб працевлаштування за кордоном.....	43

2.2.3 Статус зайнятості	44
2.2.4 Види економічної діяльності	45
2.2.5 Професійні групи.....	47
2.2.6 Трудова угода	51
2.2.7 Умови праці	52
2.2.8 Оплата праці	55
2.2.9 Витрати на проживання та напрями використання коштів	58
2.3. Вплив зовнішньої трудової міграції на добробут домогосподарств.....	61
2.4. Наміри громадян України щодо участі у зовнішніх трудових міграціях ...	63
Висновки.....	69
Додатки	73
Додаток А: Таблиці оцінок надійності даних обстеження трудової міграції.....	73
Додаток В: Статистичні таблиці основних результатів обстеження трудової міграції.....	75

Передмова

Глобалізована економіка характеризується збільшенням масштабів міжнародної міграції, яка стає дедалі складнішою та прямо або ж опосередковано пов'язаною із сферою праці. Міграція з метою зайнятості є частиною глобальної програми Міжнародної організації праці, що базується на баченні Гідної праці для всіх.

Ефективна та надійна національна політика і практики щодо трудової міграції, спрямовані на захист прав працівників-мігрантів, вимагає вичерпної статистичної бази щодо трудової міграції задля здійснення її ефективного управління та регулювання. Статистика трудової міграції надає можливість оцінити обсяги, структуру трудових міграцій та надати характеристики працівникам мігрантам, а також дати відповіді на питання про потреби та проблеми, з якими стикаються працівники мігранти та члени їх сімей.

Цей звіт містить результати дослідження з питань трудової міграції, проведеного в рамках проекту МОП за фінансування ЄС «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами». Це дослідження стало можливим завдяки співпраці з Державною службою статистики України, Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України та всебічної методологічної підтримки з боку Елізи Бене, старшого експерта департаменту статистики МОП у Женеві. Особливу подяку за підтримку в ході проведення дослідження хочу висловити команді проекту МОП, а саме Наталії Поповій, старшому спеціалісту з питань зайнятості та навичок, Тетяні Міненко, національному координатору проекту в Україні, а також Франческо Панзіка, міжнародному експерту з питань зайнятості та міграції. Сподіваюсь, що дані цього звіту стануть основою для прийняття ефективних рішень щодо державного регулювання зовнішньої трудової міграції, сприяння сталому поверненню трудових мігрантів та запобіганню втраті кваліфікованих кадрів.

Антоніо Граціозі
Директор
Група технічної підтримки
з питань гідної праці та Бюро МОП
для країн Центральної та Східної Європи

Вступ

Зовнішня трудова міграція українських громадян займає особливе місце в системі міграційних процесів в Україні. На сьогоднішній день Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Українські громадяни працюють і у західноєвропейських країнах, і в країнах – нових членах Євросоюзу, і на теренах СНД, і навіть за океаном. Основним чинником, що обумовлює поширення трудових міграцій, є значний розрив в рівнях оплати праці в Україні і зарубіжних країнах (особливо в перерахунку на іноземну валюту за офіційним курсом).

Більшість показників соціально-економічного розвитку в Україні відстають від європейських стандартів; можливості офіційного працевлаштування залишаються обмеженими, зайнятість у формальному секторі економіки держави не тільки не гарантує благополуччя, але й часто не забезпечує потреб відтворення робочої сили працівника. За таких обставин, зовнішня трудова міграція залишається майже єдиним шляхом забезпечення прийняттого рівня життя для значної частини працездатного населення України.

Хоча Україна є експортером робочої сили, проблемам регулювання трудової міграції ще до недавнього часу не приділялася належна увага на державному рівні. Протягом більш ніж 20-річного періоду незалежності в Україні прийнято низку законів, спрямованих на регулювання міграційних процесів. Крім того, розділи, присвячені регулюванню міграцій, включено до Концепції та Стратегії демографічного розвитку України на 2006-2015 рр., затверджених Кабінетом Міністрів України. Однак, в цілому формування міграційної політики держави досі не є завершеним.

Лише наприкінці 2010 року - початку 2011 року діяльність держави у міграційній сфері дещо активізувалася. На початку 2011 р. Уряд України виявляв неабияку зацікавленість в розробці політики щодо регулювання трудової міграції та захисту прав працівників-мігрантів, зокрема, заохочення повернення мігрантів на батьківщину. У 2011 році була підготовлена і затверджена Указом Президента Концепція міграційної політики України, розроблений і прийнятий План заходів з її реалізації. На сьогодні актуальною стає проблема виконання прийнятих заходів міграційної політики. При цьому необхідною умовою досягнення високої ефективності регулювання трудових міграцій є наявність адекватного інформаційного забезпечення.

В рамках проекту Європейського Союзу “Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами”, що реалізується Міжнародною організацією праці (МОП) спільно з тристоронніми партнерами України та Молдови, Міжнародною

організацією з міграції та Світовим банком, Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України проведено модульне вибірконе обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції (далі — обстеження трудової міграції) у квітні — червні 2012 р. Зазначене обстеження є другим загальнонаціональним обстеженням трудової міграції. Перше обстеження з цієї тематики було проведено у червні 2008 року за фінансової та технічної підтримки Фонду Арсенія Яценюка “Open Ukraine” спільно з Фондом Віктора Пінчука та Представництвом Світового банку України.

Програма цього обстеження трудової міграції у 2012 році враховувала досвід попереднього обстеження та була вдосконалена відповідно до рекомендацій експертів МОП.

Обстеження базувалося на вибірковій сукупності домогосподарств, що застосовується для проведення вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності. Обсяг вибіркової сукупності забезпечує отримання репрезентативних даних для населення країни в цілому.

На основі даних проведеного дослідження здійснено науково обгрунтовану оцінку обсягів зовнішньої трудової міграції населення України, визначено її основні напрямки, одержано дані щодо соціально-економічних та демографічних характеристик українських трудових мігрантів, їхній освітній рівень, напрямки навчання для виїзду за кордон, умов їхньої праці та рівня доходів, впливу закордонних заробітків на добробут домогосподарства тощо.

Також отримано оцінки по визначених п’яти територіальних зонах (Північ, Центр, Південь, Схід, Захід), які переважно можуть бути використані для якісного аналізу.

Результати дослідження забезпечують формування надійної аналітичної бази, яка може бути використаною для прийняття ефективних рішень щодо державного регулювання зовнішньої трудової міграції, сприяння сталому поверненню трудових мігрантів та запобіганню втраті кваліфікованих кадрів.

Методологія та результати обстеження трудової міграції, представлені в цьому звіті, стануть у нагоді широкому колу фахівців, які займаються дослідженням демографічної ситуації та ринку праці в Україні, а також розробникам стратегічних заходів у цих сферах.

Звіт підготовлено авторським колективом під науковим керівництвом академіка НАН України Лібанової Е. М., до складу якого увійшли фахівці та науковці:

**Державна служба статистики
України:**

Власенко Н. С.
Сеник І. В.
Солоп А. В.
Кобрянська Н. О
Неверовська Л. А.

**Інститут демографії та соціальних
досліджень НАН України:**

Майданік І.П., к.соц.н.
Саріогло В. Г., д.е.н.
Позняк О. В., к.е.н.
Лиса О. В.
Терещенко Г. І., к.е.н.

**Національний інститут стратегічних
досліджень**

Малиновська О. А., д.н. з держ. упр.

Глава I. Методологічні засади обстеження трудової міграції

1.1. Визначення “трудоий мігрант¹” та його використання для цілей обстеження

Міжнародна трудова міграція є однією із ключових тем у програмі діяльності Міжнародної організації праці (МОП). На 92-ій сесії Міжнародної конференції праці у 2004 році визначено проблеми, завдання та можливості, пов’язані з трудовою міграцією. Принципи і рекомендації щодо застосування правового підходу до регулювання трудової міграції було викладено у документі «Комплексний підхід МОП до регулювання трудової міграції» (2005 р.). Цей документ містить норми, керівні принципи та приклади найкращого досвіду в галузі міграції робочої сили, що викладені у міжнародних документах, а також огляд практики країн-членів МОП у цій сфері.

Необхідність покращення збору та якості даних щодо трудової міграції обумовлена багатьма факторами, а саме відсутністю узгоджених концепцій та визначень щодо міграції в цілому та трудової міграції, відсутність інформації щодо соціально-економічних характеристик трудових мігрантів та впливу трудових міграцій на країни походження і країни призначення.

У звіті МОП, спрямованому на надання оцінки наявності у світі даних щодо міжнародних працівників-мігрантів «Статистика міжнародної трудової міграції» 1996 року було визначено, що «...працівники - мігранти — це особи, які на визначену дату або визначений період спостереження шукали роботи або працювали в іншій країні, ніж країни їх походження».

У 1997 році МОП за фінансової підтримки Фонду народонаселення ООН підготувала публікацію «Статистика міжнародної міграції: рекомендації щодо покращення систем збору даних», яка містила приклади міграційних модулів для країн призначення, країн походження та отримання інформації про грошові перекази від членів домогосподарств та працівників-мігрантів, що повернулися.

1 У цій публікації також вживається термін «працівник-мігрант».

Рекомендації ООН щодо статистики міжнародної міграції, прийняті у 1998 році, визначають категорії міжнародних мігрантів задля отримання демографічної інформації та відображають потреби управління трудовою міграцією. Відповідно до зазначених рекомендацій, трудові мігранти (громадяни, які виїжджають працювати за кордон) — це „...іноземці, прийняті державою-одержувачем з конкретною метою займатися економічною діяльністю, що оплачується з джерел приймаючої країни. Тривалість перебування зазвичай обмежена, так само як і вид їхньої зайнятості”.

Обстеження домогосподарств відіграють важливу роль у зборі та покращенні даних щодо трудової міграції, особливо щодо соціально-економічних характеристик трудових мігрантів. З цією метою МОП за фінансової підтримки Світового Банку розробила перелік питань щодо трудової міграції, який запропоновано використовувати як модуль до обстеження робочої сили під час опитування населення (домогосподарств). Зазначений модуль було апробовано у 2006-2007рр. у чотирьох країнах (Вірменія, Таїланд, Еквадор та Єгипет).

При розробці методології обстеження трудової міграції у 2012 році використано досвід проведення першого загальнонаціонального обстеження з цих питань у 2008р., а також враховано рекомендації експертів МОП стосовно удосконалення методології визначень категорій трудових мігрантів та переліку запитань.

Обстеження було спрямоване саме на працівників-мігрантів (включаючи осіб, які шукали роботу за кордоном).

Відповідно до Конвенції ООН Про захист прав усіх працівників-мігрантів та членів їх сімей, поняття “трудова міграція”, сформульоване для використання під час цього обстеження, включало як осіб, які працювали (працюють) за кордоном за наймом, так і самозайнятих. Обстеження охоплювало як трудових мігрантів з урегульованим статусом, так і нерегульованим статусом, тобто осіб, які працевлаштовувалися за кордоном без належних дозволів.

За методологією, затвердженою для цього обстеження, до трудових мігрантів відносилися особи, які впродовж визначеного періоду, (а саме з 1 січня 2010 року по 17 червня 2012 року), працювали чи шукали роботу за кордоном. До них належали особи, які у визначений період мали роботу за кордоном, але вже повернулися до України, а також і ті, які під час проведення обстеження знаходились за кордоном з метою виконання або пошуку роботи.

За результатами обстеження у кількості зовнішніх трудових мігрантів не враховані прикордонні маятникові трудові мігранти та особи, які працюють і отримують заробітну плату в Україні та у зв'язку з виробничими потребами здійснюють поїздки за кордон.

При розробці програми обстеження трудової міграції значною мірою враховані особливості спостереження трудових міграцій, зокрема їх нерегулярний характер та різноманітна тривалість, що зумовило необхідність вирізнення окремих груп респондентів.

- **Трудові мігранти, які повернулися до України** — члени домогосподарства віком 15-70 років, які повернулися до України у визначений період спостереження після виконання роботи або її пошуку за кордоном.
- **Короткострокові трудові мігранти** — члени домогосподарства віком 15-70 років, у визначений період спостереження були хоч раз відсутні в домогосподарстві менше року (з очікуванням на повернення впродовж наступних 12 місяців) через виконання або пошук роботи за кордоном (наприклад, особи з сезонним, тимчасовим характером роботи тощо). *За результатами обстеження у цій категорії не враховані прикордонні маятникові мігранти та особи, які працюють і отримують заробітну плату в Україні, та у зв'язку з виробничими потребами здійснюють поїздки за кордон (наприклад, працівники міжнародних транспортних компаній, особи у відрядженнях тощо).*
- **Працівники-емігранти** — члени домогосподарства віком 15-70 років, які у визначений період спостереження були відсутні в домогосподарстві 12 місяців та більше (включаючи осіб, відсутніх менше року, які не планують повернутися у домогосподарство впродовж наступних 12 місяців) через виконання або пошук роботи за кордоном. До цієї категорії також відносяться особи, які час від часу відвідували родичів на вихідні, свята, перебуваючи у відпустці тощо, при цьому зберігаючи можливість свого повернення за кордон для продовження або пошуку роботи.

1.2. Програма обстеження

Обстеження трудової міграції проводиться шляхом включення додаткового модуля до вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності (далі — обстеження ЕАН).

Мета обстеження — оцінити обсяги, поширеність, географічну спрямованість зовнішньої трудової міграції громадян України, соціально-демографічний склад трудових мігрантів, у тому числі їхній освітній рівень, напрямки навчання для виїзду за кордон, види їх економічної діяльності, умови праці, частоту та тривалість поїздок тощо.

Як зазначалось, програма обстеження трудової міграції у 2012 році розроблена на основі досвіду проведення подібного обстеження 2008 р. з урахуванням рекомендацій експертів МОП, а саме: розширено вікову групу населення, щодо якої досліджується питання трудової міграції, переглянуто звітний період та внесено зміни до інструментарію обстеження.

Таким чином, обстеженням 2012 року були охоплені особи віком 15-70 років, які постійно проживали у домашньому господарстві.

Обстеження проводилося впродовж квітня — червня 2012р, а звітний період щодо якого досліджувалися питання трудової міграції, встановлено з 1 січня 2010 р. до

початку проведення опитування населення у відповідних місяцях 2012р. (в залежності від раунду відповідно до 15 квітня, 20 травня та 17 червня 2012р. включно).

З огляду на доволі високу ймовірність відсутності працівників-мігрантів у домогосподарствах на момент опитування, передбачалась можливість відповіді на запитання анкет одного з членів домогосподарства, тобто особи, яка володіє інформацією, що збирається у відповідності до програми опитування, окрім безпосередньо самого працівника-мігранта.

Основний інструментарій обстеження включає дві анкети для проведення опитування та методологічне керівництво для фахівця з інтерв'ювання з питань організації та методології проведення обстеження.

Для забезпечення належного рівня інформації стосовно питань трудової міграції та організації проведення обстеження, працівниками Державної служби статистики України спільно з фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України розроблено інструментарій у вигляді додатків до інструментарію обстеження ЕАН, а саме форм №2-ЕАН «Анкета домашнього господарства», №1-ЕАН «Анкета вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності» та роз'яснень для фахівця з інтерв'ювання.

- Додаток до форми №2-ЕАН складається з секцій А та D.

Секція А «Категорії трудових мігрантів» передбачає визначення осіб віком 15-70 років, які починаючи з січня 2010р. до початку періоду опитування у 2012р. виїжджали в іншу країну з будь-яких причин, або повернулись з-за кордону. На основі зазначеної інформації визначаються особи, які у звітному періоді працювали або шукали роботу за кордоном та здійснюється їх розподіл за категоріями трудових мігрантів.

Секція D «Надходження з-за кордону та добробут домогосподарства» досліджує питання щодо отримання домогосподарством допомоги з-за кордону (у грошовій або натуральній формі) та вплив цієї допомоги на добробут домогосподарства.

- Додаток до форми №1-ЕАН складається з двох секцій В та С.

Секція В «Характеристики трудових мігрантів» передбачає отримання інформації щодо осіб віком 15-70 років, які, починаючи з січня 2010р. до початку періоду опитування, повернулися після виконання або пошуку роботи за кордоном, працювали або шукали роботу та віднесені до трьох наступних категорій:

- трудовий мігрант, *що повернувся до України*;
- *короткостроковий трудовий мігрант* - трудовий мігрант, який перебуває за кордоном до 12 місяців (включаючи осіб, повернення яких очікується впродовж року) ;
- *працівник-емігрант* - трудовий мігрант, який перебуває за кордоном 12 місяців і більше (включаючи осіб, повернення яких впродовж року не очікується) .

Секція С «Плани щодо виїзду за кордон» дозволяє дослідити наміри осіб віком 15-70 років щодо виїзду за кордон у найближчі 6 місяців з певною метою.

Для опитування використовувалася інформація щодо складу домогосподарства та соціально-демографічних характеристик респондентів за формою №2-ЕАН “Анкета домашнього господарства”. Зазначена форма також дозволяла визначити необхідних респондентів, а саме — осіб віком 15-70 років та згрупувати відсутніх членів домогосподарства цього віку за тривалістю відсутності (до 12 місяців та 12 місяців і більше).

- **Роз’яснення для фахівця з інтерв’ювання щодо організації та методології проведення модульного вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції (далі — роз’яснення)** включає опис організаційних та методологічних засад проведення модульного обстеження.

Роз’яснення для фахівця з інтерв’ювання *складається з 9 наступних розділів*:

- мета проведення модульного вибіркового обстеження на селення з питань трудової міграції;
- відбір домогосподарств для проведення обстеження;
- період проведення обстеження;
- інструментарій обстеження;
- порядок організації роботи фахівця з інтерв’ювання;
- порядок проведення модульного обстеження;
- порядок заповнення Додатка до форми №2-ЕАН;
- порядок заповнення Додатка до форми №1-ЕАН.

Вищезазначені роз’яснення містять визначення основних термінів, що вживаються у запитаннях анкет, інформацію щодо особливостей заповнення відповідей на запитання та організаційну схему проведення опитування населення (домогосподарств) з питань економічної активності та трудової міграції.

1.3. Організаційні аспекти проведення обстеження

1.3.1 Персонал обстеження.

Для організації та проведення обстеження були залучені фахівці департаменту статистики праці Державної служби статистики України, координатори (супервайзери) — представники управлінь (відділів) статистики праці територіальних управлінь статистики АР Крим, 24-х областей, міст Києва та Севастополя, а також фахівці з інтерв’ювання, які залучені до проведення державних вибірових обстежень населення (домогосподарств) Державної служби статистики України.

Для якісної організації роботи територіальних управлінь статистики для проведення обстеження Державною службою статистики України розроблені детальні вказів-

ки щодо організації роботи персоналу, залученого до обстеження на місцях, підбору фахівців з інтерв'ювання, особливостей проведення опитування, заповнення та контролю анкет тощо.

При підготовці програми обстеження трудової міграції використовувалась інформація обстеження ЕАН щодо складу домогосподарств для визначення осіб віком 15-70 років, їх класифікації за тривалістю відсутності у домогосподарстві та отримання соціально-демографічних характеристик трудових мігрантів.

Для підготовки супервайзерів - представників територіальних управлінь статистики, Державна служба статистики України провела у Києві 13-16 березня 2012 р. навчальний семінар «Організаційні та методологічні аспекти проведення модульного вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції», де були представлені результати апробації інструментарію обстеження, проведеної у 11 пілотних регіонах та методологічні і організаційні аспекти проведення модульного обстеження з урахуванням рекомендацій фахівців МОП. Зокрема, увагу було зосереджено на основних категоріях трудових мігрантів та порядку їх визначення; обстежуваному періоді; особливостях формулювання запитань, логічній послідовності опитування та проведенні практичних занять щодо послідовності здійснення опитування тощо.

Перед початком польового етапу робіт супервайзери (координатори) провели одноденні навчальні семінари для 970 фахівців з інтерв'ювання в усіх 27 регіонах України. На цих семінарах розглядались питання організації та методології проведення обстеження трудової міграції, проводилися тренінги щодо порядку заповнення анкет та особливостей опитування населення разом з основним обстеженням ЕАН.

1.3.2 Апробація інструментарію обстеження.

З метою відпрацювання організаційних та методологічних засад програми модульного обстеження Державною службою статистики України у період з 20 лютого по 1 березня 2012 р. проведено пілотне обстеження (далі — апробація програми).

Апробація програми обстеження проводилася в 11 регіонах країни з охопленням 20% домогосподарств, відібраних для обстеження ЕАН, що в цілому складає 1180 домогосподарств, у тому числі у сільській місцевості — 490 домогосподарств.

При виборі територій урахувалася регіональна специфіка, зокрема їх територіальне розташування до державних кордонів інших країн. До переліку областей, відібраних для пілотного дослідження, включені:

- Вінницька — кордон з Республікою Молдова, також має вихід на Румунію через сусідні Одеську та Чернівецьку області;
- Волинська — кордон з Польщею та Білоруссю;
- Закарпатська — кордон з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією;

- Івано-Франківська — кордон з Румунією, також має вихід на Польщу, Словаччину, Угорщину через сусідню Закарпатську область;
- Луганська — кордон з Російською Федерацією;
- Львівська — кордон з Польщею, також має вихід на Румунію, Словаччину, Угорщину через сусідню Закарпатську область;
- Рівненська — кордон з Білоруссю, також має вихід на Польщу через сусідні Волинську та Львівську області;
- Тернопільська — не знаходиться безпосередньо біля державного кордону, але межує з Рівненською, Львівською, Івано-Франківською, Чернівецькою прикордонними областями;
- Хмельницька — не має безпосереднього виходу до державного кордону, але межує з Чернівецькою прикордонною областю;
- Чернівецька — кордон з Молдовою, Румунією;
- Чернігівська — кордон з Білоруссю, Російською Федерацією.

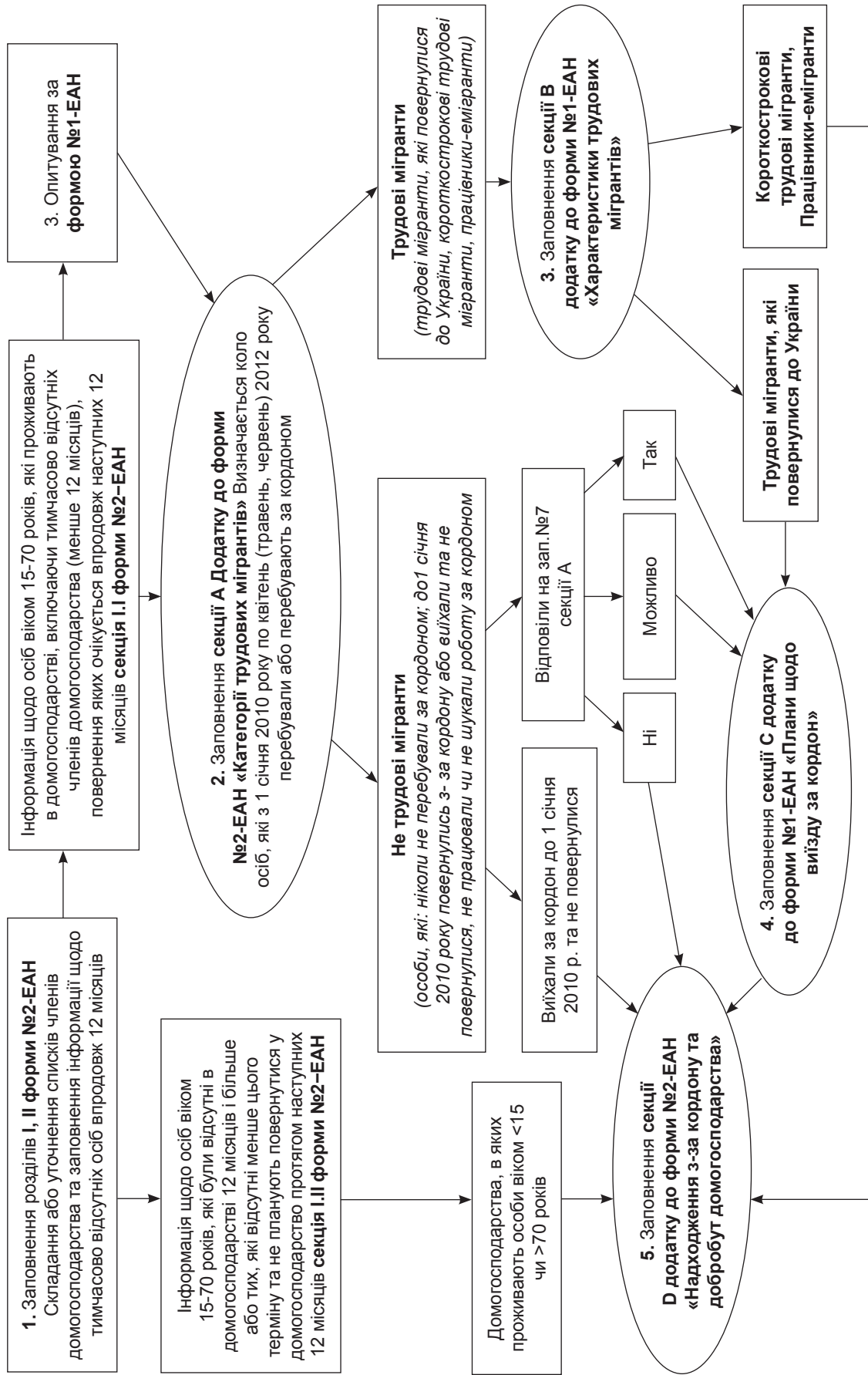
Для якісного проведення апробації програми на адреси територіальних управлінь статистики Державна служба статистики України направила детальні вказівки щодо організації роботи на місцях, підбору фахівців з інтерв'ювання, особливостей здійснення опитування населення разом з обстеженням ЕАН згідно з розробленою організаційною схемою тощо (рис. 1.1).

Під час апробації програми у лютому 2012 року фактично опитано з питань трудової міграції 1,0 тис. домогосподарств, або 91,5% від числа відібраних в 11 пілотних регіонах країни. У зазначених домогосподарствах обстежено 2,4 тис. осіб віком 15-70 років, з яких 5,4% впродовж обстежуваного періоду виїжджали за кордон з метою працевлаштування, при цьому 69,3% з них були сільські жителі.

Під час пілотного обстеження територіальними управліннями (відділами) статистики опрацьовувалися методологічні та організаційні питання проведення обстеження та зміст запитальників (порядок і тривалість проведення опитування, формулювання запитань, правила логічних переходів у анкетах, особливі ситуації та необхідність їх дослідження тощо).

За результатами апробації територіальними управліннями статистики було узагальнено та проаналізовано зауваження, що надійшли від фахівців з інтерв'ювання та направлено їх на адресу Державної служби статистики України, яка, в свою чергу, врахувала зауваження територіальних управлінь статистики щодо організації та методології проведення обстеження та відкоригувала інструментарій обстеження трудової міграції.

Рис. 1.1. Схема опитування населення (домогосподарств) з питань економічної активності та трудової міграції

1.4. Характеристика дизайну вибірки та процедур обробки даних

1.4.1 Дизайн вибірки.

Вибіркове обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції (далі — ОТМ) проведено на основі загальнонаціональної репрезентативної територіальної вибірки домогосподарств, сформованої для проведення обстеження ЕАН у 2012 році².

При організації обстеження ЕАН формування вибірки здійснюється на основі процедури стратифікованого багатоступеневого відбору. Загальна схема формування вибірових сукупностей домогосподарств для зазначених обстежень наведена на рис. 1.2.

Процедура формування вибірових сукупностей складається з таких основних етапів:

- 1) виключення територій, що не можуть бути обстежені;
- 2) виключення населення, яке не підлягає обстеженню;
- 3) стратифікація генеральної сукупності;
- 4) відбір територіальних одиниць першого ступеня;
- 5) відбір територіальних одиниць другого ступеня (лише по міських поселеннях);
- 6) відбір домогосподарств.

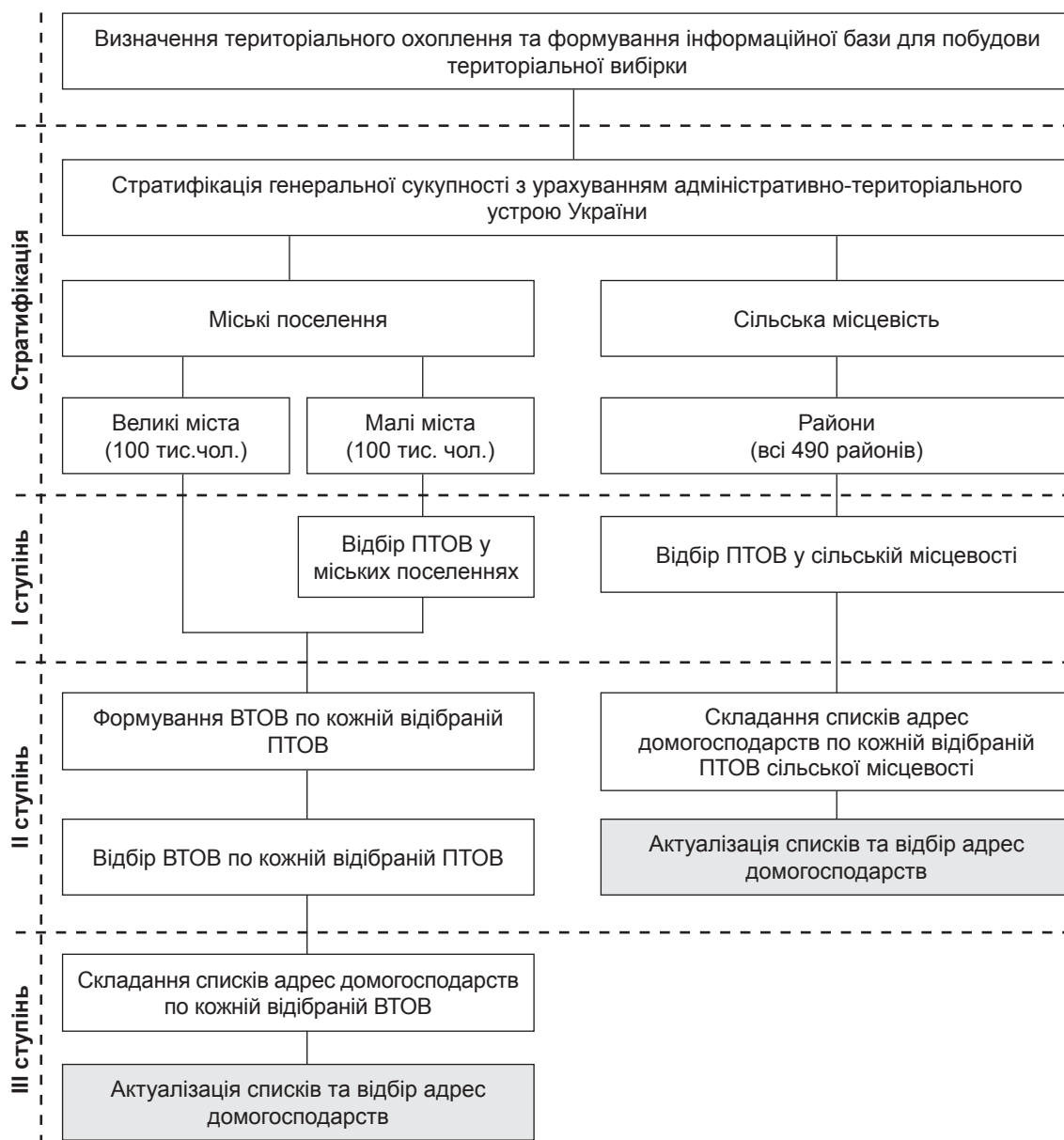
При формуванні територіальної вибірки із загальної території України виключаються сільські населені пункти (сільські ради), розташовані у зоні відчуження (І зона радіаційного забруднення) та зони безумовного (обов'язкового) відселення (ІІ зона) внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС. Відповідно, чисельність населення, яке проживає на цій території, також не враховується у чисельності населення України та відповідних областей. Крім того, у чисельності населення не враховується інституційне населення — військовослужбовці строкової служби; особи, які знаходяться у місцях позбавлення волі; особи, які постійно проживають у будинках-інтернатах, будинках для осіб похилого віку тощо.

При стратифікації генеральної сукупності в межах кожного регіону України (АР Крим, 24 області, м. Київ та м. Севастополь) виділяються такі страти: міські ради з чисельністю населення 100 тис. осіб і більше, міські та селищні ради з чисельністю населення менше 100 тис. осіб та адміністративні райони у сільській місцевості (міське населення районів не включається до страт по сільській місцевості). Обсяг вибірки розподіляється за стратами з урахуванням чисельності населення, яке проживає в них, та рівня надійності основних показників економічної активності населення, що вимірюються за результатами обстеження ЕАН.

² Методика формування вибірових сукупностей для проведення у 2009–2013 роках вибірових обстежень населення (домогосподарств): умов життя домогосподарств, економічної активності населення та сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості затверджена наказом Держкомстату від 14.08.09 № 308.

На першому ступені формування вибірки здійснюється відбір міських та селищних рад по міських поселеннях та сільських рад по сільській місцевості з імовірністю, пропорційною їх розміру (чисельності населення). Відібрані територіальні одиниці першого ступеня є первинними територіальними одиницями вибірки (ПТОВ).

Рис. 1.2. Схема формування вибірки для державних вибіркових обстежень населення України

Примітка: ПТОВ — первина територіальна одиниця вибірки;
ВТОВ — вторинна територіальна одиниця вибірки

За процедурою відбору всі міські ради з чисельністю населення, що дорівнює або більша за 79,2 тис. осіб, включені до територіальної вибірки. Кількість відібраних для обстеження міських та селищних, а також сільських рад за регіонами України представлена у табл. 1.1.

Таблиця 1.1. Кількість територіальних одиниць вибірки для проведення обстеження ЕАН у 2009-2013 рр. за регіонами України

Регіон	Всього	Міські та селищні ради	Сільська місцевість (сільські ради)
Україна	2128	1,544	584
Автономна Республіка Крим	81	64	17
ОБЛАСТІ			
Вінницька	81	52	29
Волинська	63	44	19
Дніпропетровська	144	120	24
Донецька	164	140	24
Житомирська	60	36	24
Закарпатська	57	36	21
Запорізька	95	68	27
Івано-Франківська	57	36	21
Київська	86	60	26
Кіровоградська	70	48	22
Луганська	99	76	23
Львівська	99	68	31
Миколаївська	69	48	21
Одеська	100	72	28
Полтавська	67	40	27
Рівненська	46	28	18
Сумська	60	40	20
Тернопільська	53	32	21
Харківська	117	88	29
Херсонська	81	52	29
Хмельницька	62	40	22
Черкаська	65	44	21
Чернівецька	49	32	17
Чернігівська	59	36	23
МІСТА			
Київ (міськрада)	112	112	—
Севастополь (міськрада)	32	32	—

На другому ступені формування вибірки у кожній ПТОВ по міських поселеннях з імовірністю, пропорційною розміру, відбираються вторинні територіальні одиниці вибірки (ВТОВ). Одиницями відбору другого ступеня є виборчі дільниці, що функціонували під час позачергових виборів народних депутатів України 30 вересня 2007 р. При цьому у кожній ПТОВ відбирається парна кількість ВТОВ, оскільки передбачено, що одним фахівцем з інтерв'ювання буде обстежуватися дві ВТОВ.

На останньому ступені формування вибірки відбираються домогосподарства. Для цього у кожній ПТОВ у сільській місцевості та у кожній ВТОВ у міських поселеннях складається повний перелік адрес домогосподарств (уточнені списки проживаючих або уточнені списки за книгами погосподарського обліку).

Домогосподарства для обстеження ЕАН відбираються з використанням процедури систематичного відбору з одночасним формуванням ротаційних груп відповідно до схеми ротації домогосподарств, передбаченому дизайном вибірки (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Схема ротації домогосподарств у вибірці сформованій для проведення обстеження ЕАН у 2012 р.

	Місяці, 2012 рік											
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Ротаційні групи	45											
	46	46										
	47	47	47									
		48	48	48								
			49	49	49							
				50	50	50						
					51	51	51					
						52	52	52				
							53	53	53			
								54	54	54		
									55	55	55	
										56	56	56
											57	57
												58
	57											
	58	58										
	59	59	59									
		60	60	60								
			61	61	61							
				62	62	62						
					63	63	63					
						64	64	64				
							65	65	65			
								66	66	66		
									67	67	67	
										68	68	68
											69	69
												70

Кожна ротаційна група для одного фахівця з інтерв'ювання у міських поселеннях складається з чотирьох або п'яти домогосподарств, у сільській місцевості - з одного або двох домогосподарств. За принципом формування вибірки кожна ротаційна група є незалежною репрезентативною вибіркою домогосподарств на певному рівні агрегації даних (наприклад, на національному або регіональному рівнях). Щомісячно в обстеженні ЕАН беруть участь шість ротаційних груп, які включають загалом 16,6 тис. домогосподарств.

Відповідно до схеми ротації домогосподарств в обстеженні ЕАН для проведення ОТМ було залучено 6 ротаційних груп у квітні 2012р. (16,6 тис. домогосподарств у ротаційних групах №48-50 та №60-62) та по дві ротаційні групи (близько 5,6 тис. домогосподарств) у травні 2012 р. (ротаційні групи №51 та №63) та червні 2012 р. (ротаційні групи №52 та №64).

1.4.2 Оцінювання показників за результатами ОТМ.

Складний дизайн вибірки, використаний при проведенні ОТМ, обумовлює можливість оцінювання показників для генеральної сукупності лише на основі оціночних функцій, що враховують статистичні ваги обстежених осіб.

Для розрахунку найбільш поширених оцінок показників використовуються такі прямі оціночні функції:

- для абсолютних (сумарних) значень показників (наприклад, загальної кількості трудових мігрантів):

$$\hat{Y} = \sum_{i=1}^n w_i q_i \quad (1)$$

де w_i — статистична вага i -ї обстеженої особи; q_i — значення бінарної змінної q для i -ї особи (q приймає значення 1, якщо обстежена особа є трудовим мігрантом, і значення 0, якщо ні); n — обсяг вибіркової сукупності (загальна кількість обстежених осіб);

- для оцінки пропорцій:

$$\hat{P} = \frac{\sum_{i=1}^n w_i q_i}{\sum_{i=1}^n w_i} \quad (2)$$

- для оцінок відносних значень показників (наприклад, частки трудових мігрантів, які працюють або працювали у певній країні, серед усіх трудових мігрантів):

$$\hat{R} = \frac{\sum_{i=1}^n w_i r_i}{\sum_{i=1}^n w_i q_i} \quad (3)$$

де r_i — значення бінарної змінної r для i -ї особи (r приймає значення 1, якщо обстежена особа є трудовим мігрантом і працює або працювала у визначеній країні, і значення 0, якщо ні).

Статистична вага i -ї особи w_i розраховується у загальному випадку за формулою:

$$w_i = \frac{1}{P_{1i} \cdot P_{2i} \cdot P_{3i}} \cdot k_{1i} \cdot k_{2i} \cdot k_{3i} \quad (4)$$

де P_{1i} — імовірність відбору одиниці першого ступеня (ПТОВ), в якій обстежено i -ту особу; P_{2i} — імовірність відбору одиниці другого ступеня (ВТОВ), в якій обстежено i -ту особу (лише для міських поселень); P_{3i} — імовірність відбору домогосподарства, в якому обстежено i -ту особу; k_{1i} — коефіцієнт коригування статистичних ваг для урахування відмов домогосподарств від обстеження; k_{2i} — коефіцієнт коригування статистичних ваг для урахування відмов осіб від обстеження; k_{3i} — коефіцієнт коригування статистичних ваг (калібрації) для узгодження результатів обстеження з наявною зовнішньою інформацією, зокрема з даними демографічної статистики щодо статеві-вікової структури населення.

Таким чином, відповідно до формули (4), процедура розрахунку статистичних ваг для поширення результатів ОТМ на генеральну сукупність є багатоетапною. На першому етапі визначаються базові ваги домогосподарств в ОТМ, що відповідають базовим вагам обстеження ЕАН (базові ваги в обстеженні ЕАН визначаються за формулою

$$w_{i,base} = \frac{1}{P_{1i} \cdot P_{2i} \cdot P_{3i}}).$$

Усі особи, що приймали участь в обстеженні ЕАН були опитані за програмою ОТМ.

При коригуванні статистичних ваг для отримання оцінок за ОТМ враховувались наступні категорії респондентів:

- опитані в повному обсязі;
- відмовились від опитування;
- особи, які тимчасово виїхали на роботу:
 - за кордон
 - за межі регіону
- були відсутні понад 12 місяців.

Інформація щодо наявності останніх трьох категорій осіб отримувалася зі слів членів їхніх домогосподарств.

Завершальним етапом розрахунку системи ваг масиву даних ОТМ є реалізація процедури узгодження результатів обстеження з актуальними даними демографічної статистики щодо статеві — вікової структури населення.

1.4.3 Оцінки похибок вибірки.

Для визначення рівня надійності оцінювання показників на основі даних ОТМ застосовуються характеристики похибки вибірки.

Ця похибка визначає межі довірчих інтервалів можливих значень показників за даними вибіркового обстеження за умови репрезентативності вибірки та відсутності зміщень. Оцінки показників, для яких величини похибок вибірки є значними у порівнянні з самими оцінками, недоцільно використовувати при аналізі результатів обстеження³.

Похибка вибірки розраховується як стандартна похибка SE оцінки певного показника $\hat{\theta}$ за формулою:

$$SE(\hat{\theta}) = \sqrt{deff(\hat{\theta}) \frac{\sigma^2}{n}} \quad (5)$$

де σ^2 дисперсія, яка характеризує варіацію значень характеристики, за якою визначається показник $\hat{\theta}$ по одиницях вибірки; n — обсяг вибірки; $deff(\hat{\theta})$ — параметр, який відображає вплив дизайну вибірки на величину дисперсії вибірових оцінок показника $\hat{\theta}$ (дизайн-ефект).

Надійність показників, розрахованих за результатами ОТМ характеризують коефіцієнт варіації CV та гранична похибка вибірки ME.

Коефіцієнт варіації CV для оцінки показника розраховується за формулою:

$$CV(\hat{\theta}) = \frac{SE(\hat{\theta})}{(\hat{\theta})} \cdot 100\% \quad (6)$$

Величина $CV(\hat{\theta})$ використовується як показник придатності даних для аналізу. Наприклад, за умови, що $CV(\hat{\theta}) \leq 15$, оцінку показника за результатами ОТМ можна вважати надійною і придатною для використання у кількісному аналізі; якщо $15\% < CV(\hat{\theta}) \leq 25\%$ — оцінка придатна лише для якісного аналізу і її слід використовувати обережно.

Величина граничної похибки вибірки $ME(\hat{\theta})$ визначає межі довірчого інтервалу для оцінки показника $\hat{\theta}$ та розраховується за формулою:

$$ME(\hat{\theta}) = t \cdot SE(\hat{\theta}) \quad (7)$$

де t — довірче число, яке визначає співвідношення граничної та стандартної похибки при заданій довірчій ймовірності p (p — ймовірність того, що похибка вибірки для оцінки показника не перевищить величину $ME(\hat{\theta})$).

Наведені у звіті характеристики надійності даних розраховані для довірчої ймовірності $p = 0.95$ ($t = 1.96$).

³ Методика розрахунку характеристик надійності оцінювання показників за результатами вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності населення, затверджена наказом Держкомстату від 29.12.06 № 639.

Враховуючи складний дизайн вибірки ОТМ, для визначення стандартних похибок та величини дизайн-ефектів для оцінок показників використовується реплікаційний методу збалансованих повторних дублювань (balanced repeated replications — BRR), який реалізовано у стандартному пакеті програм WesVarPC. Цей метод є досить складною розрахунковою процедурою. Вона передбачає, що повна вибірка ОТМ складається з H страт, у кожній з яких міститься два кластери обстежених одиниць. Кожна реплікація («напів-вибірка») будується шляхом випадкового відбору та видалення по одному кластеру з кожної страти і подвоєння статистичних ваг одиниць кластерів, що залишилися. Таким чином формується $2H-1$ реплікацій, по кожній з яких незалежно оцінюються цільові показники.

Оцінка дисперсії вибірових оцінок показника $\hat{\theta}$ здійснюється за формулою:

$$\text{var}(\hat{\theta})_T = SE^2(\hat{\theta}) = \frac{1}{T} \cdot \sum_{t=1}^T \left(\tilde{\theta}_t - \tilde{\theta} \right)^2, \quad (8)$$

where $\tilde{\theta}_t$ is the estimate of indicator θ for replication t ; $\tilde{\theta}$ is the estimate of indicator θ for the entire sample; t is the current replication number, $t = 1, 2, \dots, T$.

де $\tilde{\theta}_t$ — оцінка показника θ по реплікації t ; $\tilde{\theta}$ — оцінка показника θ по всій вибірці; t — поточний номер реплікації, $t=1, 2, \dots, T$.

Як видно з даних, представлених у Додатку А, надійність оцінювання показників щодо кількості трудових мігрантів за основними розрізами (міські поселення — сільська місцевість, чоловіки - жінки) на національному рівні є достатньою для подальшого використання у кількісних розрахунках та для аналізу. Величина коефіцієнтів варіації в середньому складає близько 10%. Однак, оцінки у розрізі типів місцевості є менш надійними. Достатньо надійними є також дані щодо кількості мігрантів за окремими 10-річними віковими групами, за винятком вікової групи 60 років та старше. Це пояснюється низьким рівнем значення показника, так як до цієї групи відносяться люди пенсійного віку, а серед них дуже мало мігрантів.

Слід зазначити, що хоча вибірка сукупність для ОТМ стратифікована за адміністративними регіонами, враховуючи відносно незначний обсяг вибірки при аналізі результатів обстеження трудової міграції, регіони згруповані в п'ять основних територіальних зон: Схід, Захід, Центр, Південь, Північ. Це забезпечило можливість більш надійного вимірювання показників трудової міграції по географічних зонах. Варто зауважити, що оцінки кількості трудових мігрантів, отримані для територіальних зон, в цілому є недостатньо надійними та використовувати їх можна лише для якісного аналізу. Для кількісного аналізу можуть використовуватись лише дані щодо загальної кількості трудових мігрантів для територіальної зони «Захід», де спостерігається найбільша кількість трудових мігрантів. Для інших територіальних зон значення показника кількості трудових мігрантів у 7-10 разів менше і, відповідно, надійність цього показника є суттєво нижчою.

Таким чином, за досягнутого рівня надійності результатів ОТМ кількісний аналіз основних показників може бути здійснений, головним чином, на національному рів-

ні за розрізами «стать», «тип населеного пункту», за 10-річними віковими групами (за осіб віком 15-59 років) та по територіальній зоні «Захід».

1.4.4 Загальна характеристика результатів обстеження.

Обстеження трудової міграції проведено в усіх регіонах країни.

Із відібраних для обстеження 27,1 тис. домогосподарств опитано 23,5 тис. домогосподарств. У складі цих домогосподарств опитано 45,5 тис. осіб віком 15-70 років щодо питань трудової міграції, виїзду за кордон з іншою метою, планів стосовно майбутнього виїзду за кордон. Загальний рівень участі домогосподарств в обстеженні трудової міграції склав 86,7%, а респондентів — 99,4% (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 Результати опитування домогосподарств та респондентів з питань трудової міграції у 2012 р.

	Всього	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість відібраних домогосподарств, всього, одиниць	27 100	17 464	9 636
Кількість опитаних домогосподарств, всього, одиниць	23 495	14 367	9 128
Із загальної кількості опитаних домогосподарств надали будь-яку позитивну відповідь за програмою обстеження, всього, одиниць *	942	481	461
Рівень участі домогосподарств у обстеженні, % до кількості відібраних домогосподарств	86.7	82.3	94.7
Кількість опитаних осіб віком 15-70 років, всього	45,477	27,065	18,412
з них надали будь-яку позитивну інформацію за програмою обстеження, осіб **	4,285	3,027	1,258
Рівень участі респондентів в обстеженні ОТМ, у % до загальної кількості респондентів у віці 15-70 років, які підлягали обстеженню ОТМ***	99.4	99.6	99.2
Частка осіб, щодо яких відповіді на запитальник обстеження ОТМ надавалися зі слів інших членів домогосподарства, у % до кількості респондентів у віці 15-70 років, які підлягали обстеженню ОТМ	21.4	23.0	19.0

Примітка: * Не враховано домогосподарства члени яких за програмою ОТМ надали відповідь „Ні” або не відповідали згідно логіки запитальників.

** Без урахування осіб, які за програмою ОТМ надали відповідь „Ні”.

*** В обстеженні ЕАН рівень участі респондентів складав 99,5%.

Глава 2. Аналіз результатів обстеження трудової міграції

2.1. Соціально-демографічні характеристики та географічна спрямованість працівників-мігрантів

Обстеження трудової міграції, проведеного у 2012 р. виявило 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення у віці 15-70 років, які з 1 січня 2010 р. до 17 червня 2012 р. працювали або шукали роботу за кордоном. Серед населення працездатного віку частка трудових мігрантів у цьому періоді складала 4,1% (за даними обстеження трудової міграції, проведеного в 2008 році у період з початку 2005р. до 1 червня 2008р. за кордоном працювали 5,1% осіб працездатного віку, а з початку 2007 року до 1 червня 2008 року - 4,4%).

Серед загальної кількості трудових мігрантів майже половину (48,5%) складали короткострокові трудові мігранти, понад третину - особи, що повернулися до України і лише кожний сьомий трудовий мігрант працював за кордоном 12 місяців та більше. В той же час, у останній категорії більше жінок порівняно з чоловіками та міських мешканців ніж сільських (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 Кількість трудових мігрантів за категоріями, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010-2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за категоріями, %					
трудова мігранти, які повернулися до України	37.4	32.8	39.8	37.3	37.4
короткострокові трудові мігранти	48.5	43.1	51.3	44.6	51.8
працівники-емігранти	14.1	24.1	8.9	18.1	10.8
Частка трудових мігрантів у загальній кількості населення віком 15-70 років, у %	3.4	2.2	4.8	2.2	6.3

Переважна більшість трудових мігрантів 1160,9 тис. або 98,2% працювали за кордоном протягом визначеного періоду часу і лише 20,7 тис. (1,8%) — шукали роботу. Частка осіб, які шукали роботу за кордоном більш ніж утричі більша серед чоловіків порівняно з жінками, і майже у півтора рази вища серед городян ніж серед селян.

Тобто, майже усі особи, які мали досвід трудової міграції, знайшли роботу і мали оплачувану діяльність, завдяки попередній домовленості про працевлаштування (особливо це стосується короткострокових трудових мігрантів), що свідчить про досить високу ефективність зусиль економічно активних мешканців України з метою пошуку роботи за кордоном.

Трудові міграції більш поширені серед чоловіків — вони складають дві третини від загальної кількості трудових мігрантів. Частка трудових мігрантів у загальній кількості чоловіків у віці 15-70 років становить 4,8%, тоді як у жінок відповідна частка майже вдвічі нижче — 2,2%.

Загалом сільські мешканці формують 54,3% усього контингенту трудових мігрантів. Рівень участі сільського населення у трудових міграціях у 2,9 рази вищий щодо міського: до них залучено 6,3% сільського населення у віці 15-70 років проти 2,2% міських мешканців.

Вища інтенсивність трудових міграцій сільського населення значною мірою пояснюється обмеженими можливостями селян щодо працевлаштування. В той же час, більш високий рівень залучення до трудових міграцій сільських жителів, що спостерігається в цілому по Україні, в основному забезпечується за рахунок західних регіонів.

2.1.1 Шлюбний стан.

Більше половини (58,4%) трудових мігрантів з України перебувають у шлюбі, понад чверть (28,2%) — неодружені, кожен десятий (10,3%) був розлучений, а інші 3,1% — були вдовими (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Трудові мігранти за шлюбним станом, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за шлюбним станом, %					
одружені	58.4	46.1	64.8	57.5	59.1
ніколи не перебували у шлюбі	28.2	25.3	29.7	27.3	29.0
розлучені	10.3	21.3	4.5	11.4	9.3
удові	3.1	7.3	1.0	3.8	2.6

Немає суттєвих розбіжностей у розподілі трудових мігрантів за шлюбним станом залежно від типу місцевості, з якої походять мігранти. Дещо меншими є частки одружених та осіб, які жодного разу не перебували у шлюбі, і, відповідно, вищими — питомі ваги розлучених та удових серед городян.

Разом з тим, дослідження зафіксувало помітну статеву розбіжність показників шлюбного стану. Одруженими були майже дві третини (64,8%) мігрантів чоловічої статі і менше половини (46,1%) жінок. Натомість серед жінок, що працювали або шукали роботу за кордоном порівняно з чоловіками було у 2,5 рази більше розлучених та у 4 рази більше вдових осіб. Такі результати можна пояснити особливостями функціонування сімейних взаємовідносин в українських родинах, де все ще поширеними є патріархальні традиції, згідно з якими чоловікові відводиться роль годувальника. За таких умов, жінки, які мають чоловіків, почуваються фінансово більш захищеними, а за умови втрати чоловічої підтримки їм доводиться брати матеріальне забезпечення сім'ї у свої руки і знаходити своє місце на ринку праці України або зарубіжних держав.

2.1.2 Вікова структура.

Більшість трудових мігрантів віком 25-49 років — це той вік, коли особи вже мають певний досвід роботи та кваліфікацію і водночас зберігають високий рівень працездатності.

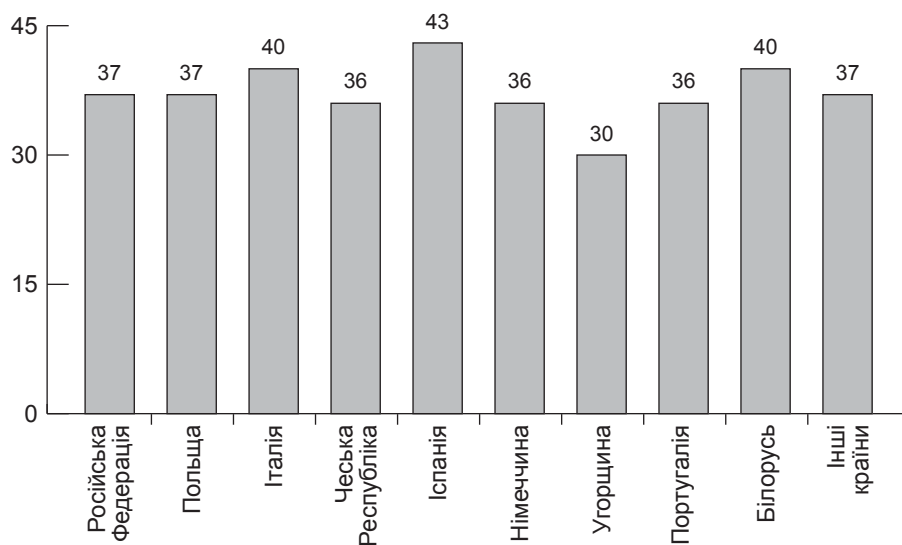
Звертає на себе увагу той факт, що чоловіки починають раніше активно залучатися до трудових міграцій, а саме з 25-річного віку, в той час як жінки — з 30-річного (табл. 2.3). Натомість, якщо чоловіки по досягненні 50-річного віку різко знижують міграційну активність, то серед жінок і в передпенсійному та молодшому пенсійному віці спостерігається доволі високий рівень участі у трудових міграціях. Це пояснюється тим, що мігранти-чоловіки зайняті переважно важкою фізичною працею, тоді як жінки — роботами, котрі не потребують значних фізичних зусиль. Внаслідок таких особливостей участі представників двох статей у трудових міграціях, чоловіки переважали серед трудових мігрантів віком 25-29 років (у 4,3 рази більше ніж жінок), в той час як більша частка жінок порівняно з чоловіками спостерігалася серед осіб у віці 60-70 років (у 6,8 разів) (додаток Б табл. Б.2).

Віковий розподіл трудових мігрантів також варіюється за країнами перебування. Найбільша частка молоді у віці 15-24 роки спостерігалася в Угорщині (43,9% загальної кількості українських мігрантів у цій країні), проте ця категорія трудових мігрантів дуже мало представлена в Іспанії та Німеччині (4,4% та 7,2% відповідно). Зазначена категорія мігрантів в Португалії та Білорусі обстеженням не виявлена. Молодь віком 25-34 років найбільшу частку становила серед трудових мігрантів у Німеччині (54,0%), Португалії (46,5%) та Російській Федерації (37,2%). Особи віком 35-49 років становили близько половини або більше трудових мігрантів в Іспанії (57,4%), Португалії (49,8%), Польщі (46,1%). Найменша їх частка — в Угорщині (9,2%). Особи віком 60-70 років працювали в Російській Федерації, Польщі та Італії (додаток Б табл. Б.3).

Таблиця 2.3 Трудові мігранти за віковими групами, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за віковими групами, % до підсумку					
15–24 роки	11.0	12.0	10.3	9.2	12.6
25–29 роки	15.8	8.7	19.5	15.5	15.9
30–34 роки	18.3	17.4	18.8	20.3	16.6
35–39 роки	13.4	13.1	13.6	13.7	13.1
40–49 роки	25.3	24.2	25.9	23.3	27.0
50–59 роки	14.8	20.9	11.6	15.2	14.5
60–70 роки	1.4	3.7	0.3	2.8	0.3

Середній вік українських трудових мігрантів становить 37 років, тоді як середній вік усього зайнятого населення України — 40 років. Наймолодшим є контингент працюючих в Угорщині (рис. 2.1), найстаршими — мігранти до Білорусі, Італії (40 років) і, особливо — Іспанії (43 роки).

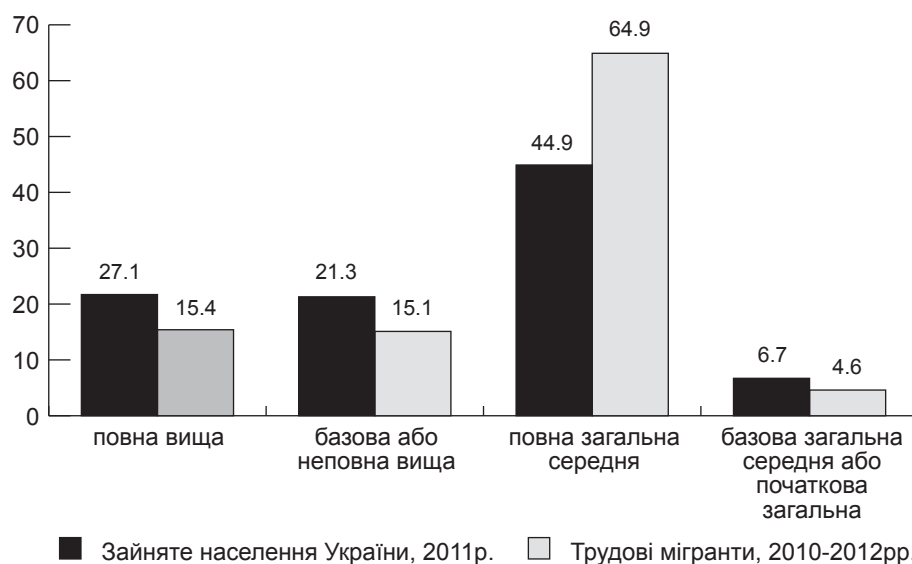
Рис. 2.1. Середній вік трудових мігрантів у країнах перебування, 2010-2012 рр.

2.1.3 Освіта.

Освітній рівень працівників-мігрантів був значно нижчий ніж серед всього зайнятого населення України. Майже дві третини трудових мігрантів мають повну загальну середню освіту, що пов'язано з тим, що високоосвічені люди менше зацікавлені у зайнятості за кордоном, оскільки мають кращі можливості працевлаштування на вітчизняному ринку праці (рис. 2.2)

Частка осіб, які мають повну вищу освіту — 15,4%, а питома вага осіб з вищою освітою усіх рівнів — 30,5%.

Рис. 2.2. Зайняте населення України та трудові мігранти за рівнем освіти

Середня кількість років навчання трудових мігрантів становить 12 років⁴.

Звертає на себе увагу той факт, що трудові мігранти-жінки освіченіші, ніж чоловіки. Якщо серед жінок кількість років навчання становить 12,5 років, то серед чоловіків — 11,8 років. Питома вага осіб з вищою освітою (усіх рівнів) серед жінок є майже удвічі вищою, ніж серед чоловіків (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 Трудові мігранти за рівнем освіти, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за рівнем освіти, %					
повна вища	15.4	18.3	13.9	24.9	7.4
базова або неповна вища	15.1	25.3	9.8	19.0	11.9
повна загальна середня	64.9	52.7	71.2	52.2	75.5
базова загальна середня або початкова загальна	4.6	3.7	5.1	3.9	5.2

Найбільша частка трудових мігрантів з повною вищою освітою спостерігалася в Німеччині (89,6% загальної кількості українських мігрантів у цій країні) (табл. 2.5).

⁴ Розрахунок років здійснено виходячи з якісних градацій освіти (повна вища — 16 років, базова або неповна вища — 14 років, повна загальна середня — 11 років, базова загальна середня або початкова загальна — 7 років).

В Угорщині та Іспанії з таким рівнем освіти був кожний п'ятий трудовий мігрант. Значна частка трудових мігрантів з повною загальною освітою спостерігалась у Португалії (93,5% усіх трудових мігрантів), а в Білорусі, Чеській Республіці та Російській Федерації цей показник знаходився в межах від 72,1% до 76,7%.

Таблиця 2.5 Трудові мігранти за країнами перебування та рівнем освіти, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за рівнем освіти			
		повна вища	базова або неповна вища	повна загальна середня	базова або початкова загальна середня
Кількість трудових мігрантів, всього	1,181.6	15.4	15.1	64.9	4.6
у тому числі за країнами перебування					
Російська Федерація	511.0	12.5	10.0	72.1	5.4
Польща	168.4	12.4	18.0	61.8	7.8
Італія	156.0	14.9	28.7	54.0	2.4
Чеська Республіка	153.0	9.5	11.1	74.1	5.3
Іспанія	52.6	19.8	33.3	46.9	—
Німеччина	27.8	89.6	3.2	7.2	—
Угорщина	23.0	19.6	14.3	66.1	—
Португалія	21.7	—	6.5	93.5	—
Білорусь	21.5	—	23.3	76.7	—
Інші країни	46.6	42.3	16.3	38.2	3.2

Серед трудових мігрантів, згрупованих за економічними зонами, найосвіченішими є представники Півдня з середньою кількістю років навчання — 13 років, а частка осіб з вищою освітою — 53,7%, в той час як серед мешканців Центру цей показник становив 11,1 років та 6,6% відповідно (додаток Б табл. Б.5). Значно відрізняються своєю освіченістю мігранти, як працюють у Німеччині — питома вага осіб з вищою освітою становить 92,8%, у т.ч. з повною вищою — 89,6%, а кількість років навчання досягає позначки 15,6 (при максимумі 16,0). Меншою мірою, проте важливими країнами призначення для мігрантів з високим рівнем освіти є Іспанія, Італія та Угорщина.

Освітня підготовка до зовнішньої трудової міграції не стала поширеним явищем в Україні - лише 47,3 тис. (4,0%) трудових мігрантів відвідували будь-які курси або здійснювали навчання задля поїздки за кордон. В більшості - це представники «старшої» молоді: майже дві третини відвідувачів курсів склали особи віком 25-34 роки. У чотирьох із дев'яти основних країн-реципієнтів української робочої сили, а саме Білорусі, Німеччині, Угорщині та Іспанії не зафіксовано жодного працівника, котрий проходив передміграційну освітню підготовку. Натомість відвідували курси, або здійснювали навчання перед поїздкою кожний четвертий мігрант до Італії та

кожен третій трудовий мігрант, що виїжджав до країн, що не входять до основних реципієнтів української робочої сили. Серед осіб, які проходили освітню підготовку напередодні трудової поїздки переважали городяни порівняно з селянами та чоловіки, ніж жінки.

Переважає більшість тих, хто здійснював перед-міграційну освітню підготовку, проходили мовні курси (78,9%), і лише 29,8% - відвідували вузькоспеціалізовані курси, спрямовані на здобуття певних навиків, професійних знань, а 9,9% — курси в рамках навчальної програми університету, коледжу. Іноземну мову частіше вивчали чоловіки, ніж жінки, і таких найбільше серед працюючих в наступних країнах: Італії, Чеській Республіці, Португалії та Польщі. Серед мігрантів-чоловіків, які працювали поза основними країнами-реципієнтами, зустрічаються і такі, хто проходив курси судноводіння чи/та англійської мови для моряків, що свідчить про вид діяльності цієї групи респондентів. Серед інших предметів перед-міграційної підготовки респонденти згадували агрономію.

Тільки 26,8% мігрантів вільно володіли мовою країни перебування, ще 26,9% — могли спілкуватися, 22,9% — розуміли та трохи розмовляли, тоді як 9,8% — розуміли, але не розмовляли, а 13,6% — не розмовляли і не розуміли (додаток Б табл. Б.6).

Якщо перевести відповіді респондентів з якісних в кількісні і оцінити їх кількістю встановлених балів (наприклад: вільне володіння мовою — 5 балів; можливість спілкуватись — 4 бали; розуміння мови та деяке спілкування — 3 бали; тільки розуміння мови, але неможливість спілкування — 2 бали; відсутність будь яких навичок щодо розуміння та спілкування — 1 бал), то середній рівень мовної компетенції трудових мігрантів складе 3,4 бали. Цей показник вищий серед чоловіків, ніж серед жінок (3,7 проти 2,9).

Серед груп мігрантів за країнами працевлаштування абсолютними лідерами за мовною компетенцією є працюючі в Угорщині — усі працівники-мігранти вільно володіли мовою цієї країни, відповідно середній рівень склав 5,0 балів. Цей факт є свідченням того, що працювати в Угорщину з України їздять етнічні угорці та представники інших етносів, котрі живуть в районах компактного проживання закарпатських угорців. Досить високим рівнем знання мов країн-реципієнтів, як і слід було очікувати, відзначаються трудові мігранти, що працювали в Росії та Білорусі (середній бал відповідно 4,5 та 4,0 бали). Натомість, для контингенту мігрантів, які працювали в Італії цей показник становив лише 1,8 бала, в Португалії — 1,7 бала (відповідно 54,3% та 67,7% працюючих у цих країнах не розмовляли і не розуміли місцеву мову) (додаток Б табл. Б.7).

При спробі з'ясувати до якого рівня освіти (сертифікації) в країні перебування прирівнюються отримані в Україні знання повідомили 7,9% респондентів (табл. 2.6). На момент спостереження 1,6% мігрантів вже встановили ступінь еквівалентності, 3,7% - намагалися це з'ясувати, і 2,6% - прийшли до висновку, що встановити еквівалентність неможливо.

Таблиця 2.6 Трудові мігранти за спробами з'ясувати відповідність рівня освіти (сертифікації), отриманого в Україні до діючого в країні перебування та статтю і місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі, %					
намагалися з'ясувати відповідність отриманої освіти	3.7	5.8	2.6	5.6	2.2
встановили еквівалентність	1.6	1.3	1.7	3.5	—
намагалися встановити еквівалентність, але не змогли	2.6	2.4	2.7	3.7	1.6
не здійснювали будь-яких спроб*	92.1	90.5	93.0	87.2	96.2

Примітка: * включаючи осіб, які не визначились

Спроби встановити еквівалентність освітніх рівнів здійснювали переважно жінки -9,5% проти 7,0% чоловіків, та 12,8% городян проти 3,8% селян.

Найчастіше такі спроби встановлення еквівалентності освітніх рівнів робили трудові мігранти в Угорщині (34,0%) та країнах, що не входять до дев'ятки основних реципієнтів української робочої сили (30,9%), а також ті, хто працював за кордоном в якості професіоналів, фахівців, технічних службовців (24,6%) та робітники з обслуговування, експлуатації та складання устаткування та машин (12,4%).

2.1.4 Географічна спрямованість.

Потоки трудових міграцій мають доволі чітку географічну спрямованість — переважно вони здійснюються до найближчих країн або більш віддалених країн, але з привабливішими умовами (табл. 2.7).

Найбільшими країнами-реципієнтами вітчизняної робочої сили є Російська Федерація (43,2%), Польща (14,3%), Італія (13,2%) та Чеська Республіка (12,9%) (в обстеженні трудової міграції 2008 р. друге та третє місця серед цих країн посідали Італія та Чеська Республіка). Серед інших країн, куди спрямовані потоки трудових міграцій є Іспанія (4,5%), Німеччина (2,4%), Угорщина (1,9%), Португалія та Білорусь (по 1,8%).

Водночас, спостерігаються суттєві відмінності в напрямках зовнішніх трудових міграцій чоловіків та жінок. Так, серед основних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили перевага жінок спостерігається серед мігруючих до Угорщини (53,0%) і, особливо суттєва - до Італії (78,5%). Серед працюючих в Білорусі, Польщі та Іспанії переважають чоловіки, однак частка жінок тут є помітно вищою, ніж по всіх міграційних потоках. Російська Федерація і Чеська Республіка є країнами переважно

чоловічої міграції з України (83,8% та 75,1% відповідно). Гендерна структура працівників-мігрантів у Німеччині та Португалії в цілому відповідає загальному розподілу трудових мігрантів за статтю (додаток Б табл. Б.8).

Таблиця 2.7 Трудові мігранти за країнами перебування, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за країнами перебування, %					
Російська Федерація	43.2	20.4	55.2	45.2	41.6
Польща	14.3	19.5	11.5	13.3	15.1
Італія	13.2	30.2	4.3	13.5	12.9
Чеська Республіка	12.9	9.4	14.8	7.0	17.9
Іспанія	4.5	5.6	3.8	6.7	2.5
Німеччина	2.4	2.5	2.3	4.4	0.6
Угорщина	1.9	3.0	1.4	1.0	2.7
Португалія	1.8	2.0	1.8	2.5	1.2
Білорусь	1.8	2.5	1.5	1.2	2.3
Інші країни	4.0	4.9	3.4	5.2	3.2

Спостерігається також розбіжності у країнах - призначення між мешканцями міських поселень України та сільським жителями. В той час як городяни у своїх міграційних поїздках орієнтуються на Іспанію та Португалію, і особливо — на Німеччину, то селяни різко переважають серед мігруючих до Угорщини, Чеської Республіки та Білорусі.

2.1.5 Територіальна диференціація трудової міграції.

Для оцінки міжрегіональних відмінностей інтенсивності, структури мігрантів, умов їх праці тощо, усі 27 регіонів України були об'єднані у п'ять економічних зон: Північ (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м. Київ), Схід (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області), Південь (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь), Центр (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області) та Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області). Такий підхід групування регіонів обумовлено низькою надійністю практично всіх показники вибіркового обстеження з питань трудової міграції на рівні областей.

Обчислення рівнів участі населення віком 15-70 років у трудових міграціях підтверджує широко поширене твердження про суттєво вищу інтенсивність трудових міграцій у західних регіонах. Так, на Заході до трудових міграцій залучено 10,8% осіб віком 15-70 років, тоді як в інших економічних зонах — менше 2%. Мешканці західної економічної зони становлять понад 70% всіх трудових мігрантів з України. Друге місце за інтенсивністю трудових міграцій населення серед економічних зон посідає Південь — 1,9%, третє — Північ — 1,3%, на Сході цей показник ледве перевищує 1%, а у Центрі не досягає і 1%. Найвища частка жінок серед працівників-мігрантів спостерігається у західній економічній зоні (38,3%), найнижча — на Півдні (20,8%) та Півночі (20,4%).

Слід зауважити, що економічні зони не мають власних органів влади, тому потреби формування виваженої регіональної політики вимагають врахування специфіки тенденцій трудових міграцій на рівні адміністративно-територіальних одиниць країни. Однак, як уже зазначалося, за низької надійності показників вибіркового обстеження з питань трудової міграції на рівні 27 регіонів (АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя), вони можуть бути застосовані лише для орієнтації. Тому, в даному сюжеті виклад матеріалу спирається на використання якісних характеристик величин показників («високий рівень», «переважна більшість» тощо) без зазначення (за винятком окремих випадків) конкретних числових величин. Зокрема, виділяється 5 рівнів інтенсивності участі населення віком 15-70 років у трудовій міграції, згідно з якими здійснено групування регіонів за цим показником (табл. 2.8).

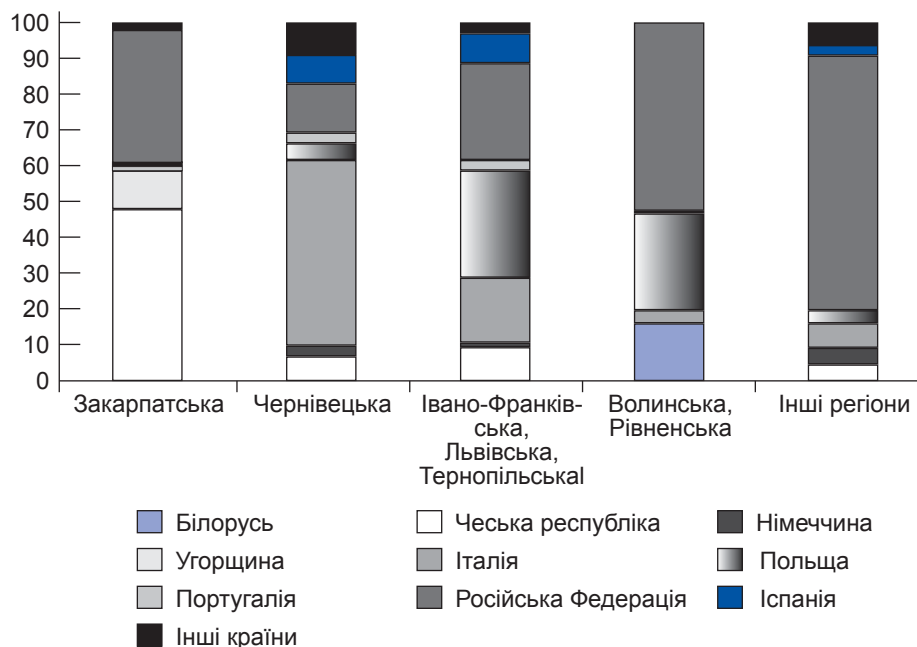
Таблиця 2.8 Групування регіонів України за інтенсивністю трудових міграцій

Рівень участі населення віком 15-70р. у трудовій міграції	дуже високий	високий	середній	низький	дуже низький
Регіони	Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська	Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Волинська	Сумська, Херсонська, Хмельницька	Миколаївська, Чернігівська, Одеська, Вінницька, Житомирська, Харківська, Луганська, Донецька, Кіровоградська	Черкаська, Запорізька, АР Крим, м. Севастополь, Дніпропетровська, м. Київ, Полтавська, Київська

Відповідно до цих даних, населення різних регіонів України неоднаковою мірою залучено до трудових міграцій. Рівень участі населення віком 15-70 років у трудових міграціях коливається від майже нульових значень в деяких північних, центральних, південних та східних регіонах до понад 20% на Закарпатті. Загалом величина цього показника зменшується в напрямку із заходу на схід. Понижені значення рівня участі у трудових міграціях фіксуються у регіонах, прилеглих до столиці України, а також у самому Києві.

Як уже зазначалося, найвищим серед усіх регіонів України рівнем участі населення у трудових міграціях характеризується Закарпатська область. Найбільша країна-реципієнт закарпатців — Чеська Республіка (рис. 2.3). Майже дві третини українських заробітчан у Чеській Республіці походять із Закарпатської області, при тому, що загалом закарпатці формують сьому частину українських трудових мігрантів. Важливим напрямком трудових поїздок є також Угорщина, потік міграції українських заробітчан до цієї країни повністю формується за рахунок мешканців Закарпатської області. Це обумовлено, по-перше, географічною близькістю, по-друге, етнічними особливостями регіону (тут, зокрема, мешкає основна частина українських угорців), по-третє, історичними зв'язками (Закарпаття в різні часи входило до складу Угорщини і Чеської Республіки). Рівень орієнтації на міграції до Російської Федерації є помітно меншим, ніж в цілому по країні, але вищим, ніж в Галичині та на Буковині.

Рис. 2.3. Трудові мігранти за регіонами та країнами перебування

Друге місце серед регіонів України за рівнем участі населення віком 15-70 років у трудових міграціях посідає Чернівецька область. Основна маса працівників-мігрантів з цієї області працює в країнах «старого» Євросоюзу: більше половини — в Італії, близько 15% — в Іспанії, Португалії та Німеччині. Високий рівень орієнтації на Італію, вочевидь, пов'язаний з тим, що в Чернівецькій області найвища в Україні частка представників основних етносів сусідніх романомовних країн (румун та молдован). Мешканці Молдови і особливо Румунії набагато раніше від українців почали активно мігрувати до Італії, згодом до роботи в цій країні через міграційні мережі почали залучатися українські етнічні румуни та молдовани, а за сприяння останніх — інші мешканці Чернівецької області. Частка працюючих у Росії є більш ніж утричі меншою, ніж в цілому по країні.

Інтенсивність трудових міграцій мешканців Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей перевищує загальнодержавний показник у 3-4 рази. Виділяється три основні географічні напрямки трудових міграцій галичан: сусідня Польща,

Росія та Південна Європа (в першу чергу - Італія). Понад дві третини мігруючих до Польщі є представниками областей Галичини (це удвічі більше частки галичан серед усіх трудових мігрантів).

Показник участі у трудових міграціях населення віком 15-70 років Волинської та Рівненської областей перевищує загальнодержавний рівень більш, ніж удвічі. У порівнянні з іншими регіонами, тут переважає рівень орієнтації на Польщу і значно переважає — на Білорусь. Хоча ці дві області загалом забезпечують 10% усього обсягу українського потоку трудових мігрантів, в той же час майже 90% усіх українських мігрантів до Білорусі походять саме з цих областей.

В більшості центральних, північних, східних і південних областей основною країною призначення трудових мігрантів є Російська Федерація. В цілому половина українських заробітчан, які працюють у Росії, є мешканцями «незахідних» регіонів. Частка мігруючих до країн, які не входять до 9 головних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили, особливо висока в південних областях, вочевидь значну частину цієї категорії мігрантів становлять українські моряки, зайняті на суднах інших країн.

Отже, основними чинниками, які визначають інтенсивність та географічну спрямованість зовнішніх трудових міграцій в регіонах, є:

- географічне положення регіону, близькість до державних кордонів України з іншими країнами: це полегшує і здешевлює здійснення трудової міграції, особливо сприяє збільшенню міграційної активності близькість до кордонів з країнами Євросоюзу;
- історичні та ментально-етнічні зв'язки між регіонами України та іноземними країнами;
- особливості менталітету населення: загальновідомо, що низький рівень патерналістських настанов, стійка орієнтація на вирішення назрілих проблем власними зусиллями (в тому числі і шляхом трудових міграцій) притаманна мешканцям західних регіонів;
- близькість регіону до столиці України — м. Києва; робота в столиці для багатьох українських громадян стає реальною альтернативою поїздкам до зарубіжних країн;
- мовна схожість може сприяти трудовій міграції
- наявність соціальних мереж, які можуть сприяти пошуку роботи.

2.1.6 Частота і тривалість трудових міграцій.

Значна частина зовнішніх трудових міграцій в Україні носить циклічний та сезонний характер. Згідно з даними обстеження один трудовий мігрант за період спостереження здійснив в середньому три виїзди на заробітки за кордон, середня тривалість перебування за кордоном (під час останньої трудової поїздки) склала 5 місяців. Із загальної кількості мігрантів майже половина (45,9%) здійснили по одній поїзді,

43,5% — декілька поїздок на рік, 7,3% виїздили один і більше разів на місяць (додаток Б табл. Б.11).

Під час останньої поїздки кожний третій трудовий мігрант перебував за кордоном від 1 до 3 місяців, а четвертий від 3 до 6 місяців. Однак, досить незначною була частка мігрантів з більшою тривалістю перебування, бо лише кожний шостий з них перебував у країні-реципієнті від 6 до 12 місяців або рік та більше.

Працівники-мігранти, які прямують до сусідніх країн (Росія, Білорусь, Польща, Чеська Республіка, Угорщина) орієнтовані на періодичні короткі поїздки з постійним поверненням в Україну, тоді як особи, які виїзять до країн Південної Європи та Німеччини, зазвичай залишаються там працювати на тривалий термін. Результати обстеження свідчать, що кількість мігрантів у сусідніх з Україною країнах зменшується із збільшенням тривалості поїздки, тоді як кількість мігрантів у більш віддалених країнах (Італії, Іспанії, Португалії, Німеччині) навпаки зростає із збільшенням терміну перебування (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 Трудові мігранти за країнами та тривалістю перебування під час останньої поїздки за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за тривалістю перебування (місяців), %				
		до 1	від 1 до 3	від 3 до 6	від 6 до 12	12 і більше
Кількість трудових мігрантів, всього	1,181.6	12.3	31.6	23.3	15.5	17.3
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	511.0	12.0	50.1	19.5	9.7	8.7
Польща	168.4	31.3	45.5	18.8	2.1	2.3
Італія	156.0	—	1.8	24.0	30.0	44.2
Чеська Республіка	153.0	3.9	12.6	54.4	20.1	9.0
Іспанія	52.6	—	—	6.5	29.5	64.0
Німеччина	27.8	—	7.2	6.5	70.1	16.2
Угорщина	23.0	65.2	14.3	—	—	20.5
Португалія	21.7	—	—	48.4	14.3	37.3
Білорусь	21.5	36.3	63.7	—	—	—
Інші країни	46.6	5.4	—	17.6	30.7	46.3

Особливою схильністю до короткострокових поїздок вирізняються працюючі у Польщі, оскільки майже половина (47,8%) усіх трудових мігрантів, котрі їздять за кордон щомісячно (один або декілька разів), працюють саме у цій країні (додаток Б табл. Б.12).

Загалом, середня тривалість перебування працівників-мігрантів у сусідніх країнах варіює від 2 місяців (у Польщі) до 5 місяців (у Чеській Республіці), у більш віддалених країнах — від 9 місяців (у Португалії) до 12 місяців (в Іспанії).

2.2. Соціально-економічні характеристики трудових мігрантів

2.2.1 Правовий статус

Як свідчать дані обстеження, правова культура українських працівників - мігрантів є досить високою, бо, у більшості випадків, вони урегульовують свій статус перебування та працевлаштування відповідно до вимог місцевого законодавства країн призначення.

Більше третини трудових мігрантів (38,7%) мали дозвіл на проживання та на роботу, майже чверть (23,7%) отримали тимчасову реєстрацію, 12,8% - дозвіл на роботу (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 Трудові мігранти за правовим статусом у країнах перебування, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за правовим статусом, %					
дозвіл на проживання та на роботу	38.7	45.2	35.3	34.4	42.2
дозвіл на роботу	12.8	9.9	14.4	16.8	9.5
тимчасова реєстрація	23.7	20.1	25.5	23.5	23.8
туристична віза	3.7	5.0	3.1	6.3	1.6
без офіційного статусу	16.7	16.5	16.8	15.4	17.8
статус не визначено	4.4	3.3	4.9	3.6	5.1

Найбільш соціально вразливими є особи, які не мають легального статусу за кордоном. За даними обстеження, без офіційного правового статусу за кордоном перебували 16,7% осіб, ще 3,7% мали лише туристичну візу, яка не є легальною підставою для працевлаштування за кордоном. Серед таких трудових мігрантів частка чоловіків та жінок була майже однаковою (16,8% та 16,5% відповідно); в той час як серед сільських мешканців цей показник складав 17,8%, а серед жителів міст - 15,4%. Останнє, вочевидь, пояснюється кращим доступом городян до об'єктів міграційної інфраструктури.

Трудові мігранти, які працювали у Чеській Республіці, характеризувалися найбільш повним правовим статусом, оскільки понад дві третини (71,7%) з них мали дозвіл як на проживання, так і на роботу. В Іспанії та Італії такий правовий статус мали більше половини мігрантів (59,1% та 54,5% відповідно), а в Польщі та Росії — близько чверті (28,2% та 23,5%) (додаток Б табл. Б.14).

Дослідження не зафіксувало жодної особи без оформленого правового статусу в Португалії. У Чеській Республіці частка трудових мігрантів, які не мали офіційного статусу була дуже незначною — 2,4%, тоді як у Російській Федерації та Польщі кожен п'ятий мігрант (20,7% та 19,2% відповідно) мав нерегульований правовий статус. Крім того, в Польщі ще 8,0% заробітчани мали лише туристичну візу. В Італії кожен восьмий мігрант (12,5%) не мав офіційного статусу, і майже стільки ж осіб (12,8%) приїхали в країну з туристичною візою.

Серед трудових мігрантів, які приїхали з півночі України майже третина (32,5%) не мали офіційного статусу у країнах-призначення. Зазначені показники щодо мігрантів з інших регіонів України (Центр, Схід, Південь, Захід) були нижчими (18,2%; 14,7%; 13,8% та 15,8% відповідно) (додаток Б табл. Б.15).

2.2.2 Спосіб працевлаштування за кордоном.

Найрозповсюдженим способом пошуку роботи за кордоном українськими працівниками-мігрантами є звернення за допомогою до друзів, родичів чи знайомих, які володіють відповідною інформацією. Відповідно до результатів дослідження, три чверті трудових мігрантів (77,3%) скористалися саме цим способом пошуку роботи на зарубіжних ринках праці (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 Способи працевлаштування трудових мігрантів за країнами перебування, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	з них знайшли роботу, %				
		через приватні агентства з працевлаштування	через приватних осіб з працевлаштування	безпосередньо через роботодавця	через друзів, родичів, знайомих	інше
Кількість трудових мігрантів, всього	1,181.6	4.0	15.9	18.8	77.3	7.0
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	511.0	1.6	12.3	17.4	80.6	4.2
Польща	168.4	2.3	15.8	9.0	80.3	4.4
Італія	156.0	7.2	16.0	11.0	83.9	13.7
Чеська Республіка	153.0	3.5	26.1	25.4	70.8	1.4
Іспанія	52.6	13.3	10.3	38.2	72.2	14.3
Німеччина	27.8	—	40.6	13.7	66.5	6.5
Угорщина	23.0	—	4.3	56.1	33.9	5.7
Португалія	21.7	6.0	24.0	17.5	91.7	23.5
Білорусь	21.5	—	—	27.0	73.0	16.7
Інші країни	46.6	23.4	22.5	32.6	57.1	24.2

Примітка: передбачалося декілька варіантів відповідей.

Майже кожен п'ятий трудовий мігрант (18,8%) намагається уникнути посередництва при пошуку роботи за кордоном і тому, налагоджує контакти напряму з роботодавцем. Кожний шостий працівник-мігрант (15,9%) звертається до приватних осіб, які здійснюють підбір працівників та 4,0% заробітчан у процесі пошуку роботи звертаються до приватних агенцій з працевлаштування. Також, досить поодинокими були звернення громадян до української державної служби зайнятості.

Майже в усіх країнах призначення найпоширенішим способом є пошук роботи через родичів та знайомих. Проте профіль кожної країни працевлаштування українських мігрантів все ж таки має свою специфіку. Зокрема в Італії, Російській Федерації та Польщі частка таких трудових мігрантів, що звертались до друзів та рідних з метою знайти роботу знаходилася в межах від 80,3% до 83,9%, а серед мігрантів у Чеській Республіці, Іспанії, Білорусі — від 70,8% до 73,0%.

Аналізуючи способи звернення українських мігрантів до різних видів посередництва з пошуку роботи, звертає на себе увагу той факт, що Іспанія є єдиною країною, прямуючи до якої мігранти більше звертаються до приватних агенцій з працевлаштування. В інших країнах спостерігається протилежна ситуація, коли мігранти задля пошуку роботи за кордоном надають перевагу зверненню до приватних осіб, порівняно з агенціями з працевлаштування. Зокрема, задля працевлаштування у Чеській Республіці до приватних осіб звертаються чверть заробітчан (26,1%) в той час як до агенцій — 3,5%, в Італії — 16,0% та 7,2% відповідно, у Польщі — 15,8% та 2,3%, у Російській Федерації — 12,3% та 1,6% відповідно.

Мігранти, які працювали в Угорщині, Іспанії та Чехії, проявляли активність у пошуку безпосередніх контактів з роботодавцем: їх частка складала 56,1%, 38,2% та 25,4% відповідно.

2.2.3 Статус зайнятості.

Більшість мігрантів працювали за кордоном як наймані працівники. Зокрема на підприємствах, установах, організаціях (далі — підприємства) було зайнято 63,8% трудових мігрантів, а у домогосподарствах громадян інших держав - 29,3%. Разом з тим, майже 7% мігрантів здійснювали підприємницьку діяльність у якості самозайнятих.

Серед чоловіків-мігрантів частка найманих працівників підприємств спостерігалась значно більша порівняно з жінками (74,0 % проти 44,6% відповідно), в той час як серед жінок більш розповсюдженою була робота в домогосподарствах (52,4% проти 17,1 % у чоловіків). Водночас, до ведення особистої справи за кордоном в більшій мірі були схильні чоловіки ніж жінки (8,9 % та 3,0% відповідно), (додаток Б табл. Б.16).

Самозайнятість серед працівників-мігрантів особливо була поширена у Польщі (20,8% зайнятих у цій країні), Чеській Республіці (9,5%) та Білорусі (9,3%) (табл. 2.12). Серед мігрантів за економічними зонами найбільший відсоток самозайнятих

спостерігався у представників Заходу (8,9%) та Центру (7,4%). За частотою роботи в якості найманих працівників у домогосподарствах вирізняються представники Заходу (34,5%), тоді як в інших чотирьох зонах даний показник коливається в межах від 12,5% до 17,7%. Праця за наймом у домогосподарствах значно більше поширена у віддалених від України країнах (Італія, Португалія, Іспанія, Німеччина), а із сусідніх країн — у Польщі та Російській Федерації.

Таблиця 2.12 Трудові мігранти за країнами перебування та статусом зайнятості, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за статусом зайнятості, %		
		наймані працівники підприємств, установ, організацій	наймані працівники у домогосподарствах	самозайняті
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1,160.9	63.8	29.3	6.9
у тому числі за країнами перебування				
Російська Федерація	496.1	73.4	22.2	4.4
Польща	167.8	47.6	31.6	20.8
Італія	153.3	23.8	73.6	2.6
Чеська Республіка	150.5	81.9	8.6	9.5
Іспанія	52.6	58.4	41.6	—
Німеччина	27.8	63.3	36.7	—
Угорщина	23.0	100.0	—	—
Португалія	21.7	39.6	56.2	4.2
Білорусь	21.5	90.7	—	9.3
Інші країни	46.6	80.7	15.7	3.6

Переважає більшість мігрантів, які працювали на підприємствах були зайняті у приватних, орендних підприємствах або у фермерських господарствах. Лише 4,2% трудових мігрантів працювали на державних підприємствах і 0,4% - у громадських об'єднаннях чи релігійних організаціях.

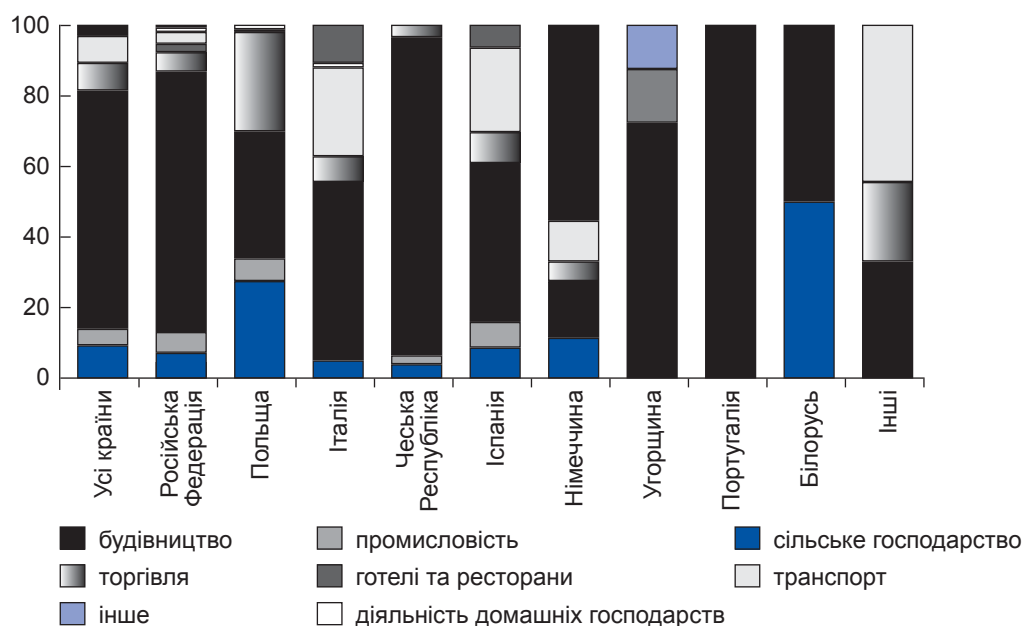
2.2.4 Види економічної діяльності.

Найпоширенішими видами економічної діяльності українських працівників-мігрантів, як і в обстеженні 2008 р., є будівництво (45,7% загальної кількості), діяльність домашніх господарств (18,3%). Іншими сферами де головним чином працювали трудові мігранти були сільське господарство (11,3%) та торгівля (9,1%).

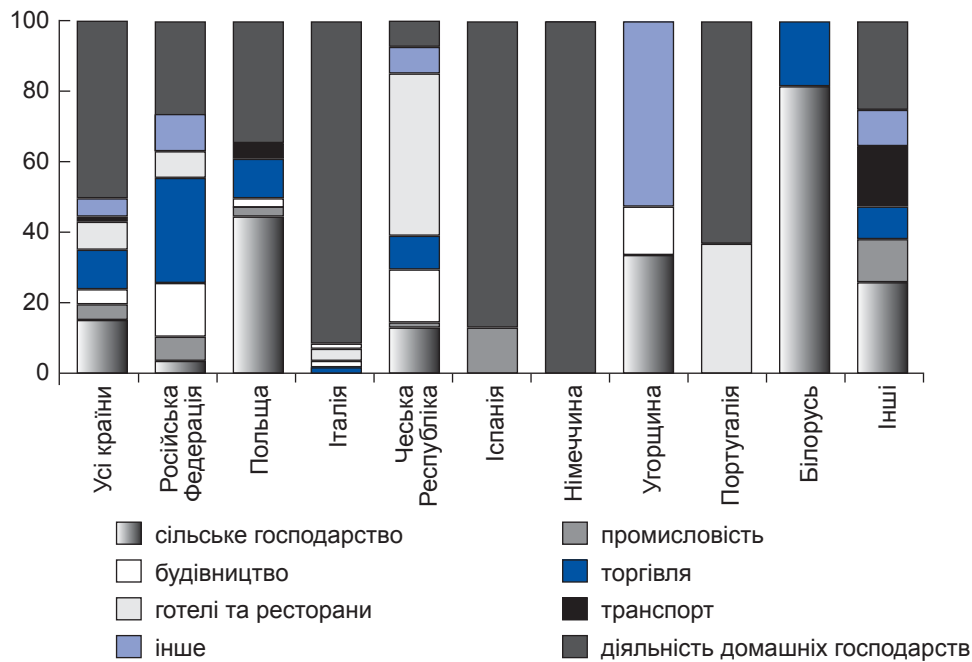
Розподіл мігрантів за видами економічної діяльності суттєво варіює в залежності від статі та країни перебування. Так, українські трудові мігранти-чоловіки зайняті переважно на будівництві (рис. 2.4), цей вид економічної діяльності є домінуючим серед чоловіків, працюючих у Португалії, Чеській Республіці, Російській Федерації та Угорщині. В Німеччині найрозповсюдженішою була діяльність у сфері інженерінгу, геології та геодезії.

Для українців-чоловіків, які працюють у Білорусі, будівництво є однією з двох основних сфер діяльності поряд із сільським господарством, висока частка зайнятих у сільському господарстві фіксується також серед мігруючих до Польщі. Серед українських чоловіків, які працюють у Польщі, досить високою є також частка зайнятих у торгівлі, в Угорщині — в готелях та ресторанах, в Італії та Іспанії — в діяльності домашніх господарств, у цих же країнах та, особливо, по сукупності країн, які не входять до дев'ятки основних реципієнтів — на транспорті.

Рис. 2.4. Трудові мігранти - чоловіки за видами економічної діяльності та країнами перебування

Структура зайнятості українських жінок - мігранток має більш суттєві варіації в залежності до країни перебування (рис. 2.5). Основними видами діяльності наших співвітчизниць в зарубіжних країнах є робота в якості домашньої прислуги (особливо поширена в Німеччині, Італії, а також в Іспанії та Португалії), сільське господарство (особливо в Білорусі, а також у Польщі та Угорщині), торгівля (переважно в Російській Федерації та Білорусі), залучення до діяльності готелів та ресторанів (у Чеській Республіці та Португалії) та до галузі будівництва (у Російській Федерації, Чеській Республіці та Угорщині). Значна частка зайнятих у промисловості спостерігається серед українських жінок, які працюють в Іспанії, на транспорті — серед працюючих поза межами основних дев'яти країн-реципієнтів.

Рис. 2.5. Трудові мігранти - жінки за видами економічної діяльності та країнами перебування

Половина мешканців північних, центральних та західних регіонів працювали переважно у галузі будівництва (відповідно, 54,3%, 51,1% та 48,7% загальної кількості мігрантів з цих регіонів). Також, значною була частка трудових мігрантів у цьому виді діяльності серед представників Сходу (42,2%). Трудові мігранти зі східних, центральних та північних регіонів, окрім будівництва, працювали у торгівлі (відповідно, 22,4%, 16,9% та 13,6% загальної кількості мігрантів з цих регіонів). Більш як третина українських громадян з Півдня країни були зайняті у діяльності транспорту та зв'язку. Серед українських працівників-мігрантів із Заходу кожний п'ятий працював домашньою прислугою та кожний сьомий - у сільському господарстві.

2.2.5 Професійні групи.

Результати обстеження свідчать, що мігранти, здебільшого, не конкурують у країнах призначення з місцевим населенням за престижні вакансії на ринку праці, а займають ті робочі місця, які є менш привабливими. Це підтверджується тим, що більш як третина трудових мігрантів (39,1%) за професійними групами відносилися до працівників найпростіших професій. Майже чверть мігрантів становлять кваліфіковані робітники з інструментом (24,7%), ще 2,7% працюють як кваліфіковані робітники сільського господарства. Кожен шостий мігрант (16,5%) працює у сфері торгівлі та послуг, а кожен десятий (10,8%) - як професіонал, фахівець або технічний службовець. (табл. 2.13). Серед професіоналів спостерігається вища частка чоловіків порівняно з жінками, та осіб, що походять з міських поселень ніж серед селян.

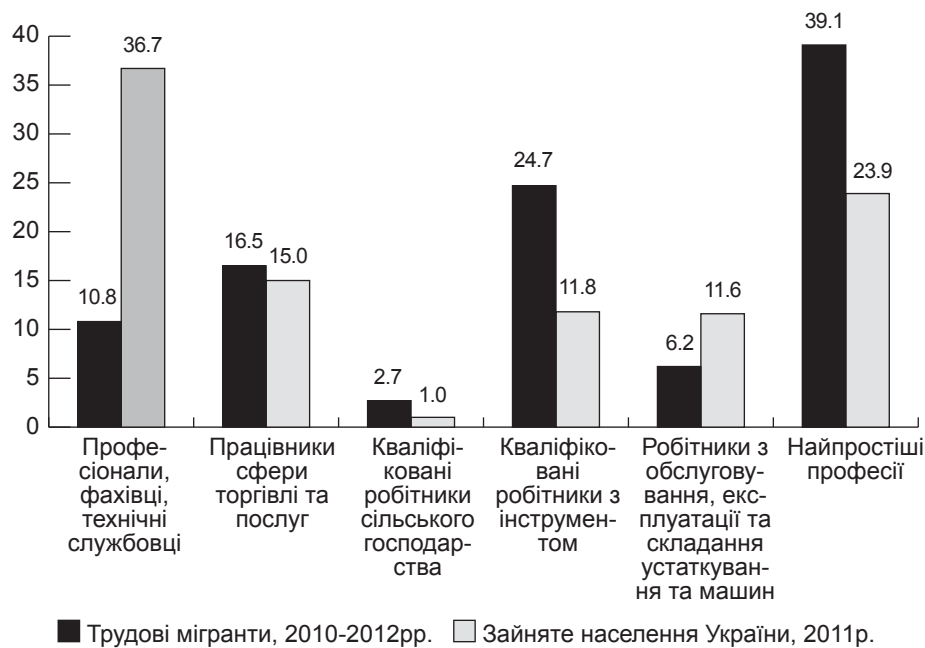
Таблиця 2.13 Трудові мігранти за професійними групами, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього, тис. осіб	1,181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за професійними групами, %					
професіонали, фахівці, технічні службовці	10.8	7.1	12.7	14.4	7.7
працівники сфери торгівлі та послуг	16.5	35.4	6.4	18.2	15.0
кваліфіковані робітники сільського господарства	2.7	0.3	3.9	0.5	4.4
кваліфіковані робітники з інструментом	24.7	1.6	36.9	27.0	22.7
робітники з обслуговування, експлуатації та складання устаткування та машин	6.2	2.4	8.3	6.5	6.0
найпростіші професії	39.1	53.2	31.8	33.4	44.2

Слід зазначити, що незважаючи на більш високий рівень освіти жінок трудових мігрантів (43,6% жінок мають вищу або базову, неповну вищу освіту проти 23,7% серед чоловіків), вони працюють за професіями з дещо нижчим статусом порівняно з чоловіками, менше третини яких (31,8%) були представниками найпростіших професій, а серед жінок відповідна частка була 53,2%. Другу за величиною професійну групу серед чоловіків становили кваліфіковані робітники з інструментом (36,9%), а серед жінок — працівники сфери торгівлі та послуг (35,4%).

Проведене дослідження зафіксувало розбіжність за професійними групами серед місцевих та сільських жителів. Так, селяни здебільшого працювали кваліфікованими робітниками сільського господарства, а частка зайнятих найпростішими професіями серед них була на 10,8 відсоткових пункти вищою у порівнянні з вихідцями з міст. Натомість городяни працювали частіше як кваліфіковані робітники з інструментом, працівники сфери торгівлі та послуг і професіонали, фахівці, технічні службовці.

Розподіл трудових мігрантів за професійними групами під час працевлаштування за кордоном суттєво відрізняється від структури за професіями зайнятого населення України. Працівники національного ринку праці істотно рідше (на 15,2 відсоткових пункти) займають вакансії з найпростіших професій, серед них удвічі менше кваліфікованих робітників (у сільському господарстві та з інструментом). Натомість серед зайнятого населення України частка осіб, що працюють як професіонали, фахівці і технічні службовці у 2,7 рази перевищує відповідний показник серед мігрантів. При цьому, 7,9% зайнятого населення належать до категорії законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів, в той час як серед мігрантів не було жодного представника цієї професійної групи (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Трудові мігранти та зайняте населення України за професійними групами, %

Розподіл за професійними групами також варіюється в залежності від країн призначення. Серед трудових мігрантів, які працюють в Німеччині та Угорщині, майже половина осіб працюють як професіонали, фахівці та технічні службовці (45,3% та 48,7% відповідно), також ці країни відрізняються від інших країн призначення найменшими частками осіб найпростіших професій. В Іспанії частки працівників сфери торгівлі та послуг, кваліфікованих робітників з інструментом та працівників найпростіших професій є майже однаковими і становлять 26,4%, 25,5% та 26,8% відповідно. У Російській Федерації найчисленнішою є професійна група кваліфікованих робітників з інструментом, до її складу входять 36,9% усіх трудових мігрантів. А на ринках праці Білорусі, Італії, Польщі та Португалії домінують мігранти-представники найпростіших професій (табл. 2.14). В Білорусі частка цієї категорії громадян складає майже три чверті (73,5%), в Італії та Португалії — дві третини (68,8% та 65,9%), а у Польщі — понад половину (55,9%).

Особливості розподілу працівників-мігрантів за професійними групами за кордоном пов'язані зі структурою їх зайнятості за економічними секторами. Найбільше професіоналів, фахівців і технічних службовців (66,3%) працювало у галузі транспорту та зв'язку. У діяльності домашніх господарств та сільському господарстві по дві третини зайнятих мігрантів представляли найпростіші професії. У діяльності готелів та ресторанів і торгівлі більшість мігрантів (66,3% та 72,6% відповідно) були працівниками сфери торгівлі та послуг. У промисловості частки робітників з обслуговування, експлуатації та складання устаткування та машин і представників найпростіших професій були майже однаковими та становили 34,1% та 34,8% відповідно (додаток Б табл. Б.19).

Таблиця 2.14 Трудові мігранти за країнами перебування та професійними групами, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за професійними групами, %					
		професіонали, фахівці, технічні службовці	працівники сфери торгівлі та послуг	кваліфіковані робітники сільського господарства	кваліфіковані робітники з інструментом	робітники з обслугову- вання, експлуатації та складання устаткування та машин	найпростіші професії
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1,160.9	10.8	16.5	2.7	24.7	6.2	39.1
у тому числі за країнами перебування							
Російська Федерація	496.1	8.2	13.8	5.0	36.9	7.8	28.3
Польща	167.8	1.7	28.1	1.1	10.8	2.4	55.9
Італія	153.3	7.0	18.9	1.6	2.4	1.3	68.8
Чеська Республіка	150.5	22.1	9.4	—	29.8	7.4	31.3
Іспанія	52.6	13.3	26.4	—	25.5	8.0	26.8
Німеччина	27.8	45.3	37.1	—	10.4	—	7.2
Угорщина	23.0	48.7	—	—	33.5	14.3	3.5
Португалія	21.7	6.5	13.8	—	13.8	—	65.9
Білорусь	21.5	—	8.8	—	13.0	4.7	73.5
Інші країни	46.6	11.6	7.1	3.9	14.2	17.2	46.0

Слід зазначити, що майже у третини трудових мігрантів (28,7%) робота відповідала отриманій кваліфікації та лише у 2,6% вона вимагала вищого рівня (табл. 2.15). Водночас 39,5% мігрантів працювали без певних вимог до кваліфікації та ще 5,2% виконували роботу нижчої кваліфікації, ніж отримали в Україні. У половини жінок-мігрантів та жителів сільської місцевості робота не вимагала будь-якої кваліфікації. В той час як серед чоловіків мігрантів та мешканців міст частка таких осіб була нижчою та складала 32,3% і 26,6% відповідно. Майже кожний четвертий (23,7%) трудовий мігрант працював в іншій сфері, порівняно з роботою, яка виконувалася в Україні.

Таблиця 2.15 Трудові мігранти за відповідністю роботи за кордоном до кваліфікації, отриманої в Україні, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього, тис. осіб	1,160.9	403.2	757.7	529.0	631.9

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
у тому числі працювали, %					
згідно отриманій кваліфікації	28.7	10.9	38.1	32.8	25.2
в іншій сфері, ніж потребує кваліфікація	23.7	28.0	21.4	29.0	19.2
з нижчою кваліфікацією	5.2	5.3	5.1	8.3	2.5
з вищою кваліфікацією	2.6	2.8	2.4	2.9	2.3
на роботі, що не потребувала кваліфікації	39.5	53.0	32.3	26.6	50.2
не визначено	0.3	—	0.7	0.4	0.6

Найвища частка осіб, які виконували роботу відповідно до отриманої кваліфікації, спостерігалася серед трудових мігрантів Угорщини (67,4%), а найменша — серед тих, хто працював у Польщі (6,7%). Майже дві третини трудових мігрантів у Польщі виконували роботу, що не потребувала будь-якої кваліфікації. Порівняно з іншими країнами в Чеській Республіці та Угорщині спостерігалася значно вища питома вага мігрантів (7,5% та 7,4% відповідно), що були зайняті на роботах з кваліфікацією вищою ніж в Україні (додаток Б табл. Б.21).

2.2.6 Трудова угода.

Згідно з результатами проведеного дослідження, лише 38,0% трудових мігрантів укладають трудову угоду у письмовій формі із закордонними роботодавцями. Тільки у поодиноких випадках такі угоди укладаються у сусідніх з Україною країнах призначення — Росії та Польщі. У першій з названих країн кожен четвертий мігрант (28,9%) закріпив домовленість про роботу письмовим документом, у Польщі таких осіб було ще менше, тільки 11,7%. Лише у Чеській Республіці, Білорусі та Німеччині більше половини українських мігрантів (58,1%, 56,9% та 52,9% відповідно) уклали письмові трудові угоди (контракти) (додаток Б табл. Б.23).

У більшості випадків письмова трудова угода укладається між трудовими мігрантами та роботодавцями мовою країни працевлаштування, і лише у чверті випадків (24,4%) перекладається українською. Частота перекладу трудової угоди українською залежить від володіння мігрантами мовою країни працевлаштування, наприклад, у Росії лише 8,5% контрактів містили український переклад, у Білорусії дослідження не виявило жодного такого випадку, у Польщі таких угод було 46,5%, майже стільки ж у Португалії (40,5%), а в усіх інших країнах призначення — близько чверті. Незважаючи на те, що угоди переважно укладалися мовами країн призначення, майже всі українські мігранти цілком розуміли умови контрактів, а саме права та обов'язки сторін, пільги, оплату праці тощо, виключенням були незначні контингенти осіб, зайнятих в Іспанії.

Трудові мігранти, які працюють у приватних домогосподарствах за кордоном, у силу специфіки місця прикладання праці є особливо вразливими щодо порушення їх трудових прав. Ця категорія українських мігрантів дуже рідко (лише у 16,5% випадків) закріплює трудову домовленість письмовим документом. Серед мігрантів, які були найманими працівниками в організаціях, установах чи на підприємствах, частка осіб, які уклали письмові трудові угоди, сягала майже половини — 47,8%.

Серед усіх основних галузей, де працюють українські трудові мігранти, за частотою укладання письмової угоди лідирує галузь транспорту та зв'язку, де переважна більшість українців (95,1%) працювали за наявності письмової трудової угоди. Високими були відповідні показники серед мігрантів, зайнятих у промисловості (71,9%) та у діяльності готелів та ресторанів (70,4%). Мігранти, які працювали на будівництві, мали письмові трудові контракти значно рідше — лише у 26,4% випадків.

2.2.7 Умови праці.

Неврегульованість правового статусу перебування та зайнятості за кордоном призводить до того, що умови праці українських мігрантів не завжди відповідають належним нормам. Зокрема, значна група заробітчани не мають доступу до необхідного режиму відпочинку, який би надавав змогу повноцінного відновлення сил після роботи на виробництві. Так, майже чверть (25,9%) заробітчани працюють без щотижневих вихідних.

Умови праці мігрантів з України відрізняються у відповідності до країн призначення. Так, у Чеській Республіці частка українців, які працюють без щотижневих вихідних, є порівняно незначною — 7,8%, в Італії питома вага таких осіб є майже вдвічі більшою (12,5%). В той же час, у Польщі майже кожен п'ятий мігрант (21,1%) не мав вихідних днів, у Росії — кожен третій (34,2%), в Угорщині дослідження зафіксувало більше половини таких осіб (58,7%) (табл. 2.16).

Режим роботи мігрантів залежить від характеру виконуваних робіт. Майже половина трудових мігрантів, зайнятих у торгівлі і, у сфері транспорту та зв'язку працювали без вихідних, а серед осіб, зайнятих у сфері готелів та ресторанів у такому режимі працював кожен сьомий працівник.

Кожен четвертий трудовий мігрант мав за кордоном доступ до соціального страхування. У Чехії, Угорщині та Португалії частки осіб, які мали доступ до цих видів пільг були у декілька разів вищими за загальний показник. Медичне страхування включалось у домовленості про роботу кожного п'ятого мігранта (20,8%), найчастіше це траплялося у Чеській Республіці, а найрідше — у Російській Федерації.

Для багатьох мігрантів основною метою працевлаштування за кордоном постає необхідність та бажання заробити якомога більше коштів. За таких умов, невітшим є той факт, що лише трохи більше чверті працівників-мігрантів (28,3%) мали положення трудової угоди про оплату понаднормової роботи. Найчастіше ця норма зустрічалася у таких країнах як Чеська Республіка, Угорщина, Португалія та Іспанія,

а також у таких видах діяльності як сільське господарство (36,3%), діяльність готелів та ресторанів (35,7%) і транспорту та зв'язку (33,3%).

Таблиця 2.16 Трудові мігранти за країнами перебування та рівнем соціального захисту, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	з них за видами пільг, що передбачалися трудовими договорами, %							
		медичне страхування	щорічна оплачу- вана відпустка	оплата лікарняного	щотижневий вихідний день	оплата понаднор- мової роботи	соціальне страхування	не було права на жодну пільгу	не визначено
Кількість трудових мігрантів, які працювали за наймом, всього	1,081.2	20.8	18.7	11.2	74.1	28.3	24.7	17.0	3.0
у тому числі за країнами перебування									
Російська Федерація	474.0	9.4	10.0	5.5	65.8	19.9	13.1	23.4	4.5
Польща	132.9	10.8	7.4	6.3	78.9	36.6	11.9	19.3	—
Італія	149.4	19.9	40.9	8.1	87.5	27.4	10.0	6.8	1.6
Чеська Республіка	136.3	51.1	34.3	34.2	92.2	42.6	70.3	0.8	1.1
Іспанія	52.6	29.7	14.1	4.0	81.4	41.4	20.5	8.2	5.7
Німеччина	27.8	49.6	3.2	38.8	75.5	25.9	6.5	10.4	—
Угорщина	23.0	41.3	41.3	19.6	41.3	41.3	100.0	51.3	7.4
Португалія	20.8	28.8	14.4	14.4	70.7	40.4	72.0	6.3	8.2
Білорусь	19.5	16.4	—	4.6	71.3	—	16.4	29.2	—
Інші країни	44.9	41.2	36.5	14.0	58.6	37.6	54.3	22.3	2.4

Примітка. Передбачалось декілька варіантів відповідей.

Згідно з встановленою домовленістю про роботу, доступ до щорічної оплачуваної відпустки мали лише 18,7% трудових мігрантів. Однак, оскільки велика частина заробітчан перебувають за кордоном менше року - для таких мігрантів можливість отримання відпустки якщо не втрачається, то, принаймні, зменшується. Цю тезу підтверджує інформація дослідження щодо можливості оплачуваної відпустки у різних країнах призначення та різних сферах діяльності. Так, у Чеській Республіці та Італії, де тривалість роботи українських мігрантів є порівняно довгою, частки мігрантів, трудові угоди яких містять норму щодо щорічної оплачуваної відпустки, є вищими у порівнянні з загальним показником; хоча, наприклад, для Іспанії та Португалії, це явище не підтверджується. Серед різних видів діяльності, де працюють мігранти з України, найрідше право на відпустку мали працівники галузей, зайнятість у яких має переважно, сезонний та тимчасовий характер, а саме сільського господарства (10,6%) та будівництва (10,0%).

Деякі працівники-мігранти мали доступ відразу до декількох різновидів соціального забезпечення та пільг, водночас майже кожен шостий мігрант (17,0%) не мав доступу до жодного з них. І якщо у Чеській Республіці осіб з останньої категорії майже не було виявлено, в Італії та Іспанії — їх було порівняно небагато (6,8% та 8,2% відповідно), то в Угорщині група подібних працівників була більшою за половину (51,3%).

Як свідчать дані обстеження, 52,6 тисяч осіб або 4,5% загальної кількості трудових мігрантів сплачували внески до Пенсійного фонду України. Найбільш активними у цьому процесі були особи у віці 50-59 років та 25-34 роки, серед яких рівень участі у сплаті внесків до цього фонду складав 6,7% та 6,2% відповідно. Найменше значення цього показника спостерігалось у трудових мігрантів віком 40-49 років (2,2% кількості трудових мігрантів цього віку). У сплаті внесків активніше поводити себе чоловіки-трудова мігранти порівняно з жінками та мешканці міських поселень порівняно з селянами.

Тривалість робочого часу є одним з основних показників, які характеризують умови праці зайнятих як в Україні, так і за кордоном. З огляду на те, що багато мігрантів, під час працевлаштування за межами України не мають доступу до соціального забезпечення, часто працюють без вихідних, тривалість їх робочого тижня набагато перевищує загальноприйняті стандарти. Майже дві третини (62,6%) українських мігрантів працювали за кордоном 41-60 годин на тиждень, майже кожен п'ятий (18,9%) працював ще довше: з них у 14,3% робочий тиждень тривав протягом 61-80 годин, а в інших 4,6% навіть перевищував 80 годин (табл. 2.17).

Таблиця 2.17 Трудові мігранти за країнами перебування та тривалістю відпрацьованого тижневого робочого часу, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за тривалістю відпрацьованих годин на тиждень, %				
		до 40 годин	41–60 годин	61–80 годин	понад 80 годин	не визна- чена
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1,160.9	17.8	62.6	14.3	4.6	0.7
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	496.1	16.2	62.4	18.4	2.6	0.4
Польща	167.8	35.0	46.1	15.8	3.1	—
Італія	153.3	13.6	65.9	9.0	11.0	0.5
Чеська Республіка	150.5	11.2	80.9	6.9	—	1.0
Іспанія	52.6	—	71.7	22.6	—	5.7
Німеччина	27.8	—	86.0	7.6	6.4	—
Угорщина	23.0	35.2	40.0	19.1	—	5.7
Португалія	21.7	22.6	60.4	—	17.0	—
Білорусь	21.5	18.1	70.7	—	11.2	—
Інші країни	46.6	26.8	39.7	11.6	21.9	—

Питома вага трудових мігрантів, які працювали менше 40 годин на тиждень становила 17,8%. В окремих країнах-призначення вона сягала третини (в Угорщині — 35,2%, а в Польщі — 35,0%), в інших — була значно меншою (у Чеській Республіці — 11,2%, в Італії — 13,6%), натомість в Іспанії та Німеччині дослідження не виявило жодного мігранта з такою тривалістю робочого тижня.

Найдовшою тривалістю робочого тижня характеризувалася зайнятість трудових мігрантів, які працювали у Німеччині (86,0% з них працювали 41-60 годин на тиждень, ще 7,6% — 61-80 годин, 6,4% — понад 80 годин) та Чеській Республіці (80,9% та 6,9% відповідно). Однак, з огляду на те, що українські працівники-мігранти у Чеській Республіці мають найкращий рівень соціального забезпечення і дуже рідко мають неврегульований правовий статус, у цій країні не було виявлено жодного випадку довготривалого робочого тижня (понад 80 годин).

Єдиним видом економічної діяльності, де тривалість робочого тижня більшості (57,7%) українських мігрантів не перевищує 40 годин, є оптова і роздрібна торгівля, що, вочевидь, пояснюється обмеженими годинами роботи торгівельних закладів у країнах ЄС, які приймають значну кількість українських мігрантів. Майже третина (31,1%) мігрантів-працівників транспортної галузі також працюють менше 40 годин на тиждень, в усіх інших галузях частки зайнятих з такою тривалістю робочого тижня є порівняно невисокими (додаток Б табл. Б.24).

Кожен сьомий мігрант (13,6%) під час працевлаштування за кордоном зустрівся із проблемами, пов'язаними з оплатою праці, а саме з її затримкою, або виплатою у неповному обсязі. Майже стільки ж мігрантів мали несприятливі умови праці та виконували роботу, що відрізнялася від обіцяної (12,7% та 11,5% відповідно), 6,0% трудових мігрантів, працювали понаднормово без належної оплати, а 5,0% — стикалися з випадками переведення від одного роботодавця до іншого без їх згоди. Жодного разу таких ситуацій не виникало у двох третин мігрантів (66,3%), а саме у таких країнах як Білорусь (92,3%), Німеччина (89,2%) та Італія (80,1%), а менше всього подібні ситуації траплялися у Чеській Республіці та Росії (57,8% та 58,7% відповідно) (додаток Б табл. Б.26). Найменша частка осіб, які не стикалися з порушеннями своїх прав спостерігалася у сфері діяльності готелів та ресторанів (54,5%) та на будівництві (55,5%) (додаток Б табл. Б.27).

2.2.8 Оплата праці.

За даними обстеження середньомісячний заробіток одного трудового мігранта становив 930 доларів США, що майже втричі більше ніж у середньому на одного штатного працівника, зайнятого в економіці України (330 доларів США). За дослідженням 2008 року вищезазначений показник становив 817 доларів США.

Заробіток чоловіків був вищим за заробіток жінок: 996 та 813 доларів США відповідно. Міські жителі, очевидно внаслідок вищого рівня освіти та кваліфікації, заробляли за кордоном дещо більше, ніж сільські (951 та 914 доларів США відповідно) (табл. 2.18).

Таблиця 2.18 Трудові мігранти за статтю, місцем проживання до виїзду за кордон та розміром середньомісячного заробітку, 2010-2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за середньомісячним заробітком, дол. США, %					Середньо-місячний заробіток одного трудового мігранта, дол. США
		до 250	251–500	501–1000	1001–2000	понад 2000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про розмір середньомісячного заробітку, всього	1002.4	4.4	21.8	43.1	24.8	5.9	930
Жінки	363.9	4.4	29.6	42.6	20.8	2.6	813
Чоловіки	638.5	4.5	17.3	43.4	27.0	7.8	996
Міські поселення	433.5	5.3	20.7	45.7	18.5	9.8	951
Сільська місцевість	568.9	3.8	22.6	41.2	29.5	2.9	914
Частка осіб, які не надали відповідь про розмір щомісячного заробітку у загальній кількості трудових мігрантів, %	15.2	x	x	x	x	x	x

Майже половина тих, хто повідомив про величину заробітку (43,1%), щомісячно отримували суми від 500 до 1000 доларів США. Вищі доходи мали чверть мігрантів, нижчі — також майже чверть. Найвищі та найнижчі заробітки, тобто понад 2 тис. доларів США та до 250 доларів США на місяць отримували відповідно 5,9% та 4,4% опитаних.

Закономірно, що величина заробітків відрізняється залежно від країни перебування мігрантів, правового статусу та характеру виконуваної роботи. Як показало дослідження, найкраще оплачуваними були наймані працівники-мігранти, які працювали на підприємствах, установах, організаціях (1021 доларів США). За видами економічної діяльності найбільші заробітки мали працівники транспортної галузі — 1899 доларів США на місяць. Удвічі менше отримували зайняті в промисловості, готелях та ресторанах, будівництві (відповідно 1009, 967 та 943 доларів США на місяць) (додаток Б табл. Б.28).

Зайняті у домогосподарствах мали відносно нижчі заробітки (819 доларів США на місяць). Найменші середньомісячні доходи отримували самозайняті мігранти (637 доларів США), а за видом діяльності - працівники сфери торгівлі — 530 доларів США на місяць (додаток Б табл. Б.29).

За країнами працевлаштування найвищі заробітки були зафіксовані серед трудових мігрантів, які працювали в Німеччині, Чеській Республіці та Італії, відповідно 1,8 та по 1,1 тис. доларів США на місяць. Близько тисячі доларів заробляли працівники-мігранти в Угорщині та Португалії, а в межах 800-900 доларів США — в Іспанії, Росії. Найнижчими заробітки мігрантів виявилися в Білорусі та в Польщі, 432 та 560 доларів США відповідно, що, вочевидь, пов'язано з виконанням переважно нек-

валіфікованої роботи в сільському господарстві більшістю мігрантів у цих країнах (табл. 2.19).

Таблиця 2.19 Трудові мігранти за країнами перебування та розміром середньомісячного заробітку, 2010-2012рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за середньомісячним заробітком, дол. США, %					Середньо-місячний заробіток одного трудового мігранта, дол. США
		до 250	251–500	501–1000	1001–2000	понад 2000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про середньомісячний заробіток, всього	1002.4	4.4	21.8	43.1	24.8	5.9	930
у тому числі за країнами перебування							
Російська Федерація	407.7	2.6	24.8	46.2	23.0	3.4	874
Польща	151.4	14.9	40.4	38.4	5.4	0.9	560
Італія	146.6	4.4	11.5	47.1	27.4	9.8	1,056
Чеська Республіка	131.6	2.7	6.0	41.5	44.3	5.4	1,137
Іспанія	43.5	—	19.8	49.4	26.7	3.9	943
Німеччина	27.8	—	—	25.5	25.5	48.9	1,798
Угорщина	19.6	—	—	70.9	29.1	—	969
Португалія	18.6	—	10.8	53.8	31.2	4.3	1,019
Білорусь	17.9	8.4	70.9	20.7	—	—	432
Інші країни	37.7	—	20.2	16.7	46.7	16.2	1,306

Цілковим очікуваням виявилось те, що найвищі заробітки мали за кордоном мігранти з надійним правовим статусом, тобто, дозволом на проживання та роботу, які в середньому заробляли тисячу і більше доларів США на місяць. Ті особи, які мали лише тимчасову реєстрацію, заробляли в середньому по 849 доларів США. Заробітки українців, які перебували за кордоном за туристичною візою, що не дає права на працевлаштування, отримували по 674 доларів США (табл. 2.20).

Таблиця 2.20 Трудові мігранти за правовим статусом в країнах перебування та розміром середньомісячного заробітку у 2010-2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за середньомісячним заробітком, дол. США, %					Середньо-місячний заробіток одного трудового мігранта, дол. США
		до 250	251–500	501–1000	1001–2000	понад 2000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про розмір середньомісячного заробітку, всього	1,002.4	4.4	21.8	43.1	24.8	5.9	930

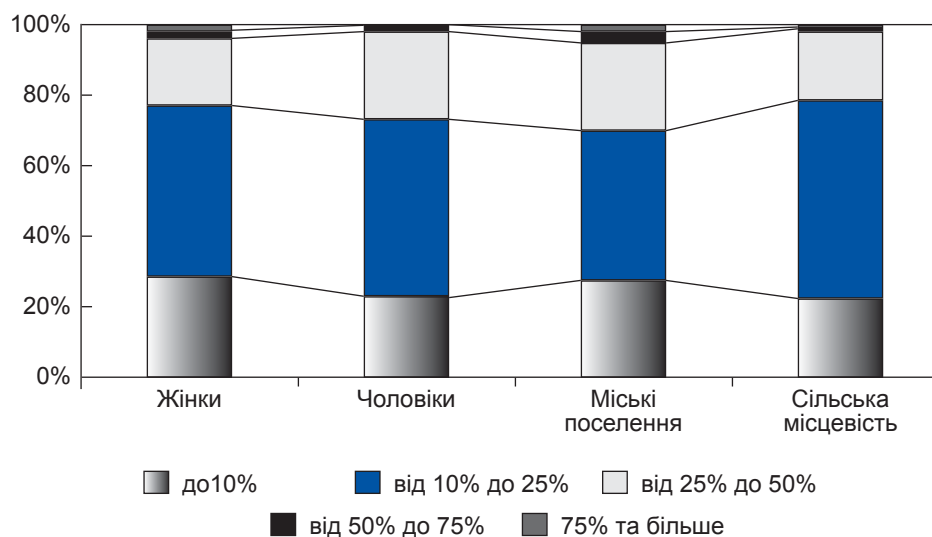
у тому числі за правовим статусом							
дозвіл на проживання та на роботу	393.7	0.6	17.9	44.0	32.5	5.0	1,011
дозвіл на роботу	121.7	4.3	24.2	27.2	22.5	21.8	1,182
тимчасова реєстрація	244.0	1.5	26.8	47.5	21.5	2.7	849
туристична віза	40.5	15.8	22.0	49.9	11.1	1.2	674
без офіційного статусу	160.9	3.2	20.3	51.3	21.8	3.4	878
інше	39.1	56.0	28.4	14.8	0.8	—	299
статус не визначено	2.5	—	—	68.0	32.0	—	991

2.2.9 Витрати на проживання та напрями використання коштів.

Частина коштів, зароблених за кордоном, витрачається мігрантами в країнах перебування на щоденне споживання, оплату житла тощо. Оскільки основна мета їхнього працевлаштування в зарубіжних державах полягає у покращенні добробуту, у своїх витратах мігранти надзвичайно заощадливі. Як показало обстеження, майже три чверті з них витрачали за кордоном менше 25% своїх заробітків. Від 25% до 50% заробленого витрачали за кордоном 22,6% мігрантів, тоді як понад таку суму — менше 3%.

Серед жінок та чоловіків-мігрантів частка тих, які витрачали від 10% до 25% своїх заробітків на проживання за кордоном складала майже половину, 3,6% жінок та 2,4% чоловіків витрачали у країнах перебування понад половину своїх заробітків, а серед мешканців міських поселень порівняно з селянами диференціація таких мігрантів була значно більшою (4,9% та 1,1% відповідно) (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Трудові мігранти за часткою витрат на проживання в країнах перебування в розрізі статі та місця проживання до виїзду за кордон

Частка коштів, яка витрачається за кордоном, залежить, передусім, від вартості життя в країні перебування, а також від характеру міграції до неї. Адже при циркулярних тимчасових міграціях, що здійснюються переважно до сусідніх країн, коли центр життєвих інтересів мігранта залишається в Україні, працівник мотивований до найповнішого переведення заробітків додому. Однак, якщо йдеться про тривалу трудову еміграцію до віддалених держав, яка все частіше супроводжується возз'єднанням з членами сім'ї в країні перебування, витрати на облаштування за кордоном зростають. Тому серед мігрантів, які працювали в Португалії, Італії, Іспанії, виявилося відносно найбільше тих, а саме 9,5%, 8,7%, 5,7%, хто витрачав за кордоном понад половину свого заробітку. Натомість, серед працевлаштованих в Білорусі питома вага мігрантів, які витрачали там до 10% заробленого, складала 91,6%, у Польщі - 43,6% мігрантів (табл. 2.21).

Таблиця 2.21 Трудові мігранти за часткою витрат на проживання в країнах перебування, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за часткою витрат на проживання, %				
		до 10%	від 10% до 25%	від 25% до 50%	від 50% до 75%	75% та більше
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про частку витрат на проживання за кордоном, всього	1,094.8	24.9	49.7	22.6	1.9	0.9
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	461.4	21.6	53.3	24.1	0.6	0.4
Польща	159.7	43.6	46.0	9.2	—	1.2
Італія	150.6	28.0	39.0	24.3	4.6	4.1
Чеська Республіка	144.1	10.9	54.8	32.3	2.0	—
Іспанія	52.6	13.5	46.4	34.4	5.7	—
Німеччина	27.8	23.0	63.3	13.7	—	—
Угорщина	23.0	—	76.1	23.9	—	—
Португалія	20.0	13.5	57.0	20.0	9.5	—
Білорусь	17.9	91.6	8.4	—	—	—
Інші країни	37.7	34.2	37.4	18.3	10.1	—

Найвагомішим економічним та соціальним наслідком трудової міграції є перекази зароблених за кордоном коштів на батьківщину. Як показало обстеження, більше половини (56,5% від загальної кількості) трудових мігрантів висилали кошти своїм сім'ям на батьківщину. Це не означає, однак, що інші не підтримували рідних своїми заробітками. Розподіл відповідей на це запитання за країнами перебування свідчить, що серед мігрантів, які переказували гроші по 82% були з Німеччини та Угорщини, 78,9% — з Чеської Республіки, 69,4% — з Італії, 68,8% — з Іспанії, 48,8% — з Португалії. Водночас, більшість працюючих в Білорусі та Польщі таких переказів не робили. Звідси логічно припустити, що із суміжних країн мігранти привозили кошти особисто.

Цей висновок підтверджується відповідями на запитання щодо каналів переказів зароблених за кордоном коштів в Україну. Особисто привозили кошти на батьківщину приблизно чверть всіх опитаних мігрантів, у тому числі переважна більшість мігрантів, які працювали в Угорщині, майже половина працевлаштованих у Польщі, понад третину - в Російській Федерації. Натомість, з країн Південної Європи та з Німеччини особисто гроші практично не привозилися. Це не означає однак, що з цих країн перекази заробітчан надходили лише офіційними каналами. Хоча банківські та поштові перекази, перекази коштів через міжнародні платіжні системи такі як Western Union використовують майже 40% мігрантів, а у віддалених країнах ще більше (в Іспанії — 67,4%, Португалії — 67,9%). Також, поширеною є передача грошей через кур'єрів, якими найчастіше є особисті знайомі заробітчан, а також водії автобусів, які займаються перевезеннями між Україною та країною перебування мігрантів. Як свідчать результати обстеження, через водіїв автотранспорту передають в Україну гроші та цінності понад 40% мігрантів з Італії, кожний третій, працевлаштований в Португалії, кожний п'ятий - у Чеській Республіці (додаток Б табл. Б.33).

Оскільки питання щодо обсягів грошових надходжень з-за кордону є досить чутливим для респондентів, лише половина з них погодилися дати відповідь на нього. За словами майже третини мігрантів з тих, хто дав відповідь на запитання, дотації від заробітчан їхнім домогосподарствам в Україні не перевищували 1 тис. доларів США. Значна частка мігрантів — понад 40% направляли в 2011р. своїм сім'ям в Україну від 1 до 3 тис. доларів США. Ще 15,1% трудових мігрантів повідомили, що направляли до України від 3 до 4 тис. доларів США, 13,2% - понад 4 тис. доларів США.

На підставі отриманих відповідей визначено, що у 2011 р. мігрантами в Україну направлено в середньому 2158 доларів США. Хоча заробітки жінок за кордоном, за даними опитування, на чверть нижчі, ніж заробітки чоловіків, вони спрямовували своїм сім'ям суми на 7,8% більші, ніж мігранти-чоловіки, в чому проявилася традиційна пов'язаність жінки з сім'єю.

Так само відрізнялися суми направлених коштів від вихідців з сіл та міст. Хоча заробітки селян за кордоном були, як впливає з відповідей респондентів, дещо меншими, однак суми їхньої допомоги сім'ям на батьківщині виявилася на 37,5% більшими (табл. 2.22).

Цілком очікуваним виявився той факт, що найбільші суми направляли своїм домогосподарствам в Україну мігранти, які мали всі правові підстави для перебування і роботи за кордоном. Суми, відправлені представниками цієї групи трудових мігрантів, були приблизно на 300 доларів більшими середнього для респондентів обстеження рівня. Натомість, найменші суми грошей було направлено особами, які працювали за кордоном перебуваючи там на підставі туристичної візи, — вдвічі менше середнього рівня (додаток Б табл. Б.34).

Таблиця 2.22 Трудові мігранти за статтю, місцем проживання до виїзду за кордон та сумою направлених коштів домогосподарствам у 2011 р.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за сумою направлених коштів, дол. США, %							Середня сума направлених коштів одним трудоим мігран- том, дол. США
		до 500	500– 1,000	1,001– 2,000	2,001– 3,000	3,001– 4,000	4,001– 5,000	понад 5,000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про розмір направлених коштів домогосподарствам, всього	568.9	13.2	18.0	20.6	19.9	15.1	7.0	6.2	2158
жінки	212.1	8.5	20.1	20.8	21.2	14.1	9.1	6.2	2260
чоловіки	356.8	16.0	16.7	20.5	19.2	15.7	5.7	6.2	2097
міські поселення	221.7	17.9	20.7	27.3	16.0	10.9	3.2	4.0	1756
сільська місцевість	347.2	10.3	16.2	16.4	22.4	17.7	9.4	7.6	2414

2.3. Вплив зовнішньої трудової міграції на добробут домогосподарств

Як свідчать дані обстеження у 2011 р. матеріальну допомогу з-за кордону у грошовому та натуральному виразі отримали 693,1 тис. домогосподарств або 4,3% від загальної кількості домогосподарств. Домогосподарства переважно отримували допомогу від близьких та родичів, і лише 5,4% від друзів і знайомих (табл. 2.23).

Таблиця 2.23 Домогосподарства за джерелом надходження допомоги та місцевістю у 2011 р.

	Всього	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість домогосподарств, які отримували матеріальну допомогу з-за кордону, всього, тис.	693.1	373.1	320.0
з них від, %			
чоловіка, дружини	28.4	25.2	32.2
дітей (сина, дочки)	31.4	27.7	35.8
батьків	14.0	14.4	13.4
інших родичів	28.2	30.0	26.0
друзів та інших	5.4	5.6	5.1

Примітка: передбачалося декілька варіантів відповідей.

Із загальної кількості домогосподарств із середнім рівнем добробуту майже дві третини отримували допомогу від близьких родичів, а серед домогосподарств, які мали рівень добробуту нижче середнього або віднесли себе до бідних та дуже бідних, їх частка складала 75,0% та 74,2% відповідно.

Таблиця 2.24 Домогосподарства за джерелом надходження допомоги та самооцінкою рівня їх добробуту у 2011 р.

	Всього	Заможні	Середні	Нижче середнього*	Бідні та дуже бідні
Кількість домогосподарств, які отримували матеріальну допомогу з-за кордону, всього, тис.	693.1	0.9	81.1	397.4	213.7
з них від, %					
чоловіка, дружини	28.4	—	28.6	28.5	28.3
дітей (сина, дочки)	31.4	66.7	26.9	29.0	37.5
батьків	14.0	—	11.5	17.5	8.4
інших родичів	28.2	33.3	28.7	27.5	29.1
друзів та інших	5.4	—	10.4	3.9	3.8

Примітка: передбачалося декілька варіантів відповідей.

* за рівнем добробуту віднесли себе не до середнього класу, але вже не до бідних.

Серед усіх видів допомоги 68,8% домогосподарств отримали допомогу у грошовій формі, середній розмір якої у 2011 р. складав 1795 доларів США (табл. 2.25).

При цьому у сільській місцевості розмір допомоги в 1,7 раза перевищував відповідний показник у міських поселеннях.

Таблиця 2.25 Домогосподарства за розміром грошової допомоги, отриманої із-за кордону та типом місцевості, 2011 р.

	Всього, тис.	у тому числі за розміром грошової допомоги, дол. США, %							Сума отриманих коштів у середньому на одне домогосподарство, дол. США
		до 500	500–1,000	1,001–2,000	2,001–3,000	3,001–4,000	4,001–5,000	понад 5,000	
Кількість домогосподарств, які повідомили про отримання грошової допомоги, всього	562.6	27.8	20.0	17.6	12.0	8.5	6.0	8.1	1795
Міські поселення	283.6	36.0	21.5	18.4	12.0	6.0	2.9	3.2	1342
Сільська місцевість	279.0	19.4	18.4	16.9	12.0	11.0	9.2	13.1	2256

Кошти, які надходять домогосподарствам із-за кордону є важливим джерелом їх сукупного доходу. Грошову допомогу, що складає понад половину сукупного доходу отримують 53,8% домогосподарств.

Зароблені за кордоном кошти, безумовно, сприяють підвищенню добробуту домогосподарств мігрантів, запобіганню бідності. Водночас, вони виступають додатковим чинником майнового розшарування населення. Так, за даними обстеження,

переважна більшість домогосподарств, які віднесли себе до бідних та дуже бідних (53,4%), отримували від мігрантів до 1 тис. доларів США (табл. 2.26).

Таблиця 2.26 Домогосподарства за самооцінкою рівня добробуту та розміром грошової допомоги, отриманої з-за кордону, 2011 р.

	Всього, тис.	у тому числі за розміром грошової допомоги, дол. США, %							Сума отриманих коштів у серед- ньому на одне домогосподар- ство, дол. США
		до 500	500– 1,000	1,001– 2,000	2,001– 3,000	3,001– 4,000	4,001– 5,000	понад 5,000	
Кількість домо-госпо- дарств, які повідомили про отримання грошо- вої допомоги, всього	562.6	27.8	20.0	17.6	12.0	8.5	6.0	8.1	1795
у тому числі за рівнем добробуту									
заможні	0.3	—	—	—	—	—	—	100.0	5500
середні	62.3	16.1	29.4	23.4	17.8	4.3	5.0	4.0	1653
нижче середнього*	320.9	26.2	19.0	16.8	13.4	8.8	5.4	10.4	1921
до бідних та дуже бідних	179.1	34.8	18.6	17.3	7.5	9.3	7.5	5.0	1613

Примітка: * за рівнем добробуту віднесли себе не до середнього класу, але вже не до бідних.

Водночас, більше половини домогосподарств, де добробут було оцінено як середній, не вважали себе середнім класом, однак і до бідних уже не зараховували, отримували понад 1 тис. доларів з-за кордону.

Структура використання домогосподарствами коштів, які вони отримали з-за кордону свідчить, що головною статтею витрат є задоволення щоденних потреб (придбання продуктів харчування, одягу, оплата послуг), про що повідомили 77,5% домогосподарств. На другому місці — придбання товарів довготривалого використання (40,9%). Кожне третє домогосподарство (29,0%) використовувало кошти на придбання житла, реконструкція будинків, квартир, а кожне п'яте їх заощаджували (22,2%) (додаток Б табл. Б.35).

2.4. Наміри громадян України щодо участі у зовнішніх трудових міграціях

Для вивчення міграційного потенціалу населення та перспектив подальшого перебігу трудової міграції громадян України під час обстеження вивчалися питання щодо намірів населення виїхати за кордон. У найближчі 6 місяців, тобто до кінця 2012 р., виїхати за кордон планували 875,6 тис. осіб, або 2,6% членів обстежених домогосподарств 15-70 років (табл. 2.27).

Понад половина з цих осіб планували поїздку з метою туризму або відвідування родичів, друзів тощо. Разом з тим, 39,9% збиралися їхати на роботу або у пошуках

роботи (25,7% та 14,2% відповідно). Незначна частина опитаних — 0,3% - планувала навчатися за кордоном. Серед осіб, які вказали іншу, крім працевлаштування, мету планованої на найближчий час закордонної подорожі, 4,2% вказали, що вони планують шукати роботу за кордоном та ще близько 4% такої можливості не виключали. Таким чином, мотивація зарубіжних подорожей задля пошуку роботи та роботи за кордоном залишається для українців чи не найбільш поширеною.

Таблиця 2.27 Громадяни у віці 15-70 років, які планували виїхати за кордон у II половині 2012 р., за метою, статтю та місцем проживання до виїзду

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість громадян, які планували поїздки за кордон, всього тис. осіб	875.6	377.5	498.1	594.7	280.9
у тому числі за метою поїздки, %					
туризм, відвідування родичів, друзів	51.9	70.6	37.7	66.8	20.4
сімейні обставини	1.2	1.8	0.8	1.8	—
возз'єднання з сім'єю	0,4	0.9	0.1	0.4	0.4
пошук роботи	14.2	7.0	19.6	9.5	24.1
робота	25.7	16.2	32.7	12.7	53.1
власна справа, бізнес	0.4	0.7	0.2	0.6	—
службове відрядження	1.9	0.6	2.9	2.7	0.2
специфіка роботи, пов'язана з постійним перетином кордону	3.7	0.9	5.9	4.9	1.2
навчання	0.3	0.6	—	0.4	—
інше	0.3	0.7	0.1	0.2	0.6

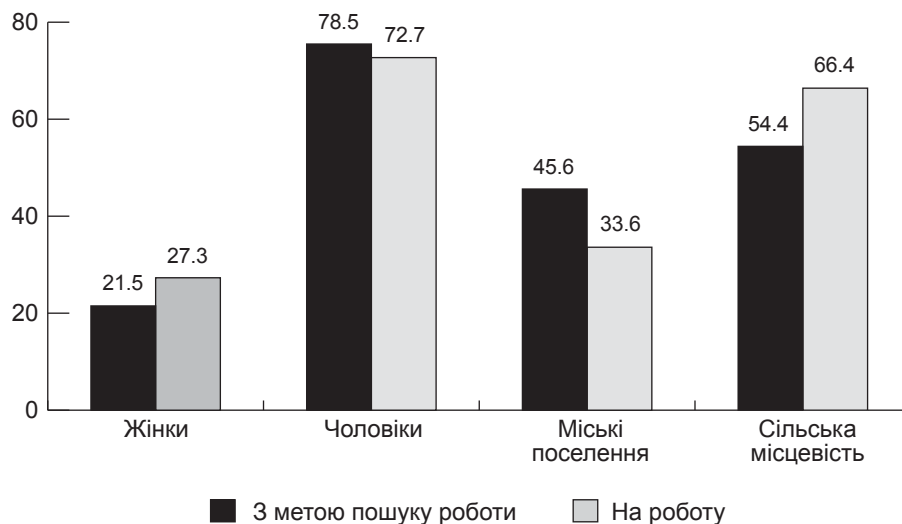
Структурні характеристики потенційних трудових мігрантів, виявлених під час обстеження, в цілому подібні до характеристик працівників-мігрантів. Серед тих, хто планував виїхати за кордон працювати або шукати роботу, три чверті становили чоловіки. Питома вага чоловіків серед майбутніх мігрантів навіть вища, ніж серед трудових мігрантів, виявлених під час обстеження. Наразі, серед осіб, які планували виїхати за кордон з метою пошуку роботи, частка чоловіків в 4 рази перевищує питому вагу жінок. Таким чином, можна припустити, що в складний посткризовий період, передовсім чоловіки, що є зазвичай головними годувальниками сімей, почали активніше шукати заробітків за кордоном, отже, наявною є тенденція до зростання саме чоловічої міграції. Можливо, це певною мірою є реакцією на зростання попиту на чоловічу робочу силу в країнах призначення внаслідок посткризового відновлення економіки (рис.2.8).

Очевидно, дефіцит робочих місць в сільській місцевості України є причиною того, що серед осіб, які планували виїхати з України з трудовими цілями, переважають селяни — 62,2% проти 37,8% городян. Причому, це співвідношення на користь

сільських жителів є більшим, ніж співвідношення між мігрантами з поселень різних типів, в якому вихідці з сільських населених пунктів теж переважають.

Для респондентів із сільської місцевості, що планували здійснення закордонних подорожей, трудові міграції є основним мотивом виїзду — його вказали 77,2% респондентів. Натомість, серед міських жителів таких було лише 22,2%. Городяни набагато частіше збиралися за кордон як туристи або планували відвідати родичів, друзів.

Рис. 2.8. Частка громадян віком 15-70 років, які планували виїхати за кордон з метою працевлаштування або пошуку роботи, за статтю та місцем проживання до виїзду

Як і трудова міграція, так і наміри започаткувати чи продовжувати виїзди за кордон з метою працевлаштування найчастіше фіксувалися у західному регіоні України, де на роботу або у пошуках роботи збиралися виїжджати понад три чверті (78,1%) тих, хто планував закордонну подорож до кінця 2012р. Натомість, на Півночі та у Центрі України частка таких осіб була значно меншою (4,3% та 4,8% відповідно).

Варто, однак, звернути увагу на той факт, що частка виявлених під час обстеження мігрантів, які походили із Західної України, є помітно більшою, ніж частка осіб з цього регіону, які найближчим часом планували виїхати на роботу за кордон — 71,6% проти 44,5%.

Натомість, для Сходу та Півночі України картина інша: частка мешканців відповідних областей серед мігрантів була відчутно меншою, ніж серед тих, хто планував здійснити трудову поїздку до кінця 2012р., а саме 9,8% проти 23,0% на Сході і 6,7% проти 22,1% на Півночі. Це може свідчити про тенденцію до зростання трудової міграції з територій, населення яких до сих пір було менше включено до трудових міграційних процесів. На підтвердження цього висновку й та обставина, що на Заході, де трудова міграція має тривалішу традицію, з числа тих, хто планував трудові поїздки, більшість уже мали роботу за кордоном, тоді як пошуками роботи за межами держави передбачали займатися меншість респондентів. Таким чином, вірогідність зростання трудової міграції можлива саме за рахунок населення Сходу та Півночі України.

Звертає на себе увагу ще одна тенденція, яку виявила відповідь на запитання щодо намірів майбутніх закордонних подорожей, а саме на виїзд, запланований у зв'язку з возз'єднанням сімей. Відсоток відповідних відповідей незначний — 0,4%. Проте у західному регіоні — вдвічі більший (0,9%). Враховуючи масштаби і тривалість трудової міграції з регіону, возз'єднання сімей за кордоном є підтвердженням перетворення частини тимчасової трудової міграції на постійну. Якщо таке припущення справедливе, це означає, що в перспективі виїзд з України за цим мотивом наростає, передовсім з тих регіонів, де кількість трудових мігрантів і традиції трудової міграції найбільші (табл. 2.28).

Таблиця 2.28 Громадяни у віці 15-70 років, які планували виїхати за кордон у II півріччі 2012 р. за метою поїздки та територіальними зонами

	Всього	Північ	Центр	Південь	Схід	Захід
Кількість громадян, які планували поїздку за кордон, всього, тис. осіб	875.6	193.9	38.8	52.6	201.0	389.3
у тому числі за метою поїздки, %						
туризм, відвідування родичів, друзів	51.9	83.1	53.4	30.6	82.2	23.4
сімейні обставини	1.2	2.5	—	—	1.0	1.0
возз'єднання з сім'єю	0.4	0.2	—	—	—	0.9
пошук роботи	14.2	5.0	29.3	12.4	4.7	22.3
робота	25.7	2.7	14.2	36.2	4.7	47.6
власна справа, бізнес	0.4	—	1.0	1.1	—	0.7
службове відрядження	1.9	3.2	2.1	1.0	2.3	1.1
специфіка роботи, пов'язана з постійним перетином кордону	3.7	2.1	—	18.1	5.1	2.3
навчання	0.3	0.8	—	—	—	0.2
інше	0.3	0.4	—	0.6	—	0.5

Розподіл потенційних мігрантів за віковими групами є більш-менш рівномірним. Однак, понад третину з тих, хто планував шукати роботу за кордоном (39,6%) - це молодь до 29 років, в той час як ця вікова категорія виявлених трудових мігрантів становить чверть. Майже такою ж (38,1%) була частка осіб, які планували виїжджати на роботу, перебувають у віці 40-59 років.

Мігранти, які планували виїзд за кордон з метою працевлаштування до кінця 2012р., добре володіли мовою країни призначення. Лише 5,1% з них заявили про відсутність у них будь-якої мовної компетенції, більшість, однак, розуміли (7,6%), могли спілкуватися (59,8%), а то і вільно володіли мовою країни (27,5%), де вони збиралися працювати.

Володіння мовою країни-призначення, орієнтація на заробітки за кордоном, певним чином є результатом уже тривалого розвитку трудової міграції з України, формування міграційних мереж, що пов'язують нашу державу з багатьма країнами при-

значення трудових мігрантів. За даними обстеження, лише трохи більше третини потенційних трудових мігрантів не мали за кордоном родичів чи знайомих, інших зв'язків. Натомість, переважна більшість респондентів (жінок відносно більше, ніж чоловіків, міських жителів відносно більше, ніж сільських) вказала на наявність в країні майбутнього працевлаштування людей, до яких за потреби можна звернутися щодо необхідної інформації та щодо вирішення інших питань.

Зазначена респондентами бажана тривалість запланованих поїздок за кордон вказує на орієнтацію потенційних трудових мігрантів на короткотермінові поїздки, сезонну роботу в зарубіжних країнах: понад 60% з них збиралися перебувати за межами держави від 1 до 6 місяців. Довготривалі поїздки терміном понад рік планував лише кожний десятий респондент, який збирався виїхати на роботу за кордон до кінця 2012 року. Серед тих, хто лише шукав роботу в зарубіжних державах, таких було 16,7%, а серед осіб, які домовленість про роботу вже мали, - вдвічі менше (7,4%).

На основі цих даних можна зробити два висновки: в перспективі пануючою формою трудової міграції населення України залишатиметься сезонна, тимчасова робота за кордоном, часто на циркулярній, тобто, повторюваній основі. Разом з тим, потенціал більш тривалої міграції досить високий і у разі змін на ринку праці країн призначення, збільшення попиту на іноземну робочу силу для постійного працевлаштування виїзд з України на довші строки вірогідно зростатиме.

Оцінюючи ймовірність наступних виїздів респондентів на роботу за кордон варто звернути увагу на те, які конкретні заходи щодо організації поїздки вони здійснили. Зокрема, як показало обстеження, 4,0% осіб, які передбачали виїзд на роботу або в пошуках роботи за кордон до кінця 2012р. відвідували певні підготовчі заняття, більшість з них — мовні курси (69,9%).

Таблиця 2.29 Громадяни у віці 15-70 років, які планували виїхати за кордон у II половині 2012 р. з метою працевлаштування або пошуку роботи за способами організації поїздки, статтю та місцем проживання

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість громадян, які планували поїздку за кордон з метою працевлаштування або пошуку роботи, всього, тис. осіб	875.6	193.9	38.8	52.6	201.0
з них за вжитими заходами, %					
оформлення документів для отримання візи, дозволу на роботу	26.5	30.2	25.2	33.4	21.5
придбання квитків для здійснення поїздки	10.9	18.0	8.4	15.2	7.7
складання контракту з особою, що проживає в країні призначення	7.2	3.0	8.7	7.9	6.8
ніяких заходів не вживалось	56.8	51.9	58.5	47.1	63.7
інше	2.0	—	2.7	1.9	2.0

Примітка: передбачалося декілька варіантів відповідей.

Щодо оформлення документів, придбання квитків тощо, до таких підготовчих дій частіше вдавалися жінки, ніж чоловіки та міські жителі, ніж селяни. Однак, понад половина з потенційних мігрантів жодної підготовки на момент опитування ще не проводили, що означає, що трудова міграція залишалася для них радше ідеєю, ніж дійсністю (табл. 2.29). Таким чином, попри значний потенціал майбутніх поїздок на заробітки за кордон, реалізація відповідних намірів все ж не є однозначною. Ситуація як в Україні, так і в країнах призначення може або загальмувати виїзд громадян на роботу за кордон, або стимулювати його.

Висновки

Обстеження трудової міграції, проведене Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у квітні — червні 2012 року є другим повномасштабним обстеженням в Україні з цієї тематики, яке базувалося на територіальній імовірнісній вибірці домогосподарств, що забезпечує можливість оцінки надійності одержаних результатів.

Перше обстеження з цієї тематики було проведено у 2008 році та охоплювало осіб працездатного віку.

У ході обстеження 2012 року до трудових мігрантів відносилися особи у віці 15-70 років, які впродовж визначеного періоду (з 1 січня 2010 року по 17 червня 2012 року) працювали чи шукали роботу за кордоном. До них належали особи, які у визначений період мали роботу за кордоном, але вже повернулися до України, а також ті, які під час проведення обстеження знаходились за кордоном з метою виконання або пошуку роботи.

За результатами обстеження у кількості зовнішніх трудових мігрантів не враховані прикордонні маятникові трудові мігранти та особи, які працюють і отримують заробітну плату в Україні та у зв'язку з виробничими потребами здійснюють поїздки за кордон.

Кількість осіб у віці 15-70 років, які з 1 січня 2010 р. до 17 червня 2012 р. працювали або шукали роботу за кордоном складала 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення відповідного віку. Серед населення працездатного віку частка трудових мігрантів в цьому періоді складала 4,1% (за даними обстеження трудової міграції, проведеного в 2008 році, у період з початку 2005р. до 1 червня 2008р. за кордоном працювали 5,1% осіб працездатного віку, а з початку 2007 року до 1 червня 2008 року - 4,4%)

Серед трудових мігрантів, як і за даними попереднього обстеження переважають чоловіки та інтенсивніше до міграцій залучається сільське населення, що пов'язано з обмеженими можливостями селян працевлаштуватись у сільській місцевості.

Освітній рівень трудових мігрантів у віці 15-70 років був нижче ніж серед зайнятого населення відповідного віку. Майже дві третини трудових мігрантів мають повну загальну середню освіту

Потоки трудових міграцій мають доволі чітку географічну спрямованість — переважно вони здійснюються до найближчих країн або більш віддалених країн, але з привабливішими умовами. Загалом майже всі трудові міграції здійснюються до країн СНД та ЄС. Основними країнами призначення українських заробітчани є Російська Федерація, Польща, Італія, Чеська Республіка, Німеччина, Угорщина, Іспанія, Португалія, Білорусь. За результатами обстеження 2008 року у першій трійці країн були Російська Федерація, Італія та Чеська Республіка.

Зовнішні трудові міграції населення України в основному носять циклічний та сезонний характер. За два з половиною роки одним мігрантом здійснено в середньому три виїзди на заробітки за кордон (з початку 2005 р. до 1 червня 2008 р. серед трудових мігрантів спостерігалась така ж кількість виїздів). На періодичні короткі поїздки з постійним поверненням в Україну орієнтовані трудові мігранти, що виїждять до Росії, Білорусі, Польщі, Чеській Республіці, Угорщини, тоді як особи, які працюють в Південній Європі та Німеччині, зазвичай залишаються на тривалий термін.

Більшість трудових мігрантів урегульовують свій статус перебування та працевлаштування відповідно до вимог місцевого законодавства країн призначення, отримуючи дозвіл на проживання та дозвіл на роботу, а також тимчасову реєстрацію. Проте кожний п'ятий трудовий мігрант не мав офіційного статусу та приїхав до країни призначення за туристичною візою, яка не є легальною підставою для працевлаштування за кордоном. З початку 2007 р. до 1 червня 2008 р. кожний четвертий мешканець України за кордоном працював з нерегульованим статусом.

Згідно з результатами дослідження лише трохи більше третини (38,0 відсотка) трудових мігрантів уклали письмовий трудовий договір з іноземними роботодавцями. Найрідше такі угоди уклались в сусідніх з Україною країнах: в Росії та Польщі. У першому випадку кожен четвертий мігрант (28,9 відсотка) оформлював робочі відносини письмовим документом, в той час як частка таких осіб у Польщі була ще меншою - всього 11,7 відсотка. Тільки в Чехії, Білорусі та Німеччині більше половини українських мігрантів (58,1 відсотка, 56,9 відсотка і 52,9 відсотка відповідно) уклали письмовий трудовий договір.

У більшості випадків письмовий трудовий договір було укладено між працівниками-мігрантами та роботодавцями на мові країни працевлаштування, і тільки у 25 відсотках випадків — він був перекладений на українську мову. Працівники-мігранти, які працюють в приватних домашніх господарствах за кордоном (хатня робота) є особливо уразливими щодо порушення їх трудових прав через специфіку застосування національного законодавства. Ця категорія українських мігрантів, в основному жінки, досить рідко оформлює свою зайнятість у письмовий спосіб (у 16,5 відсотка випадків). Існує також велика невідповідність до питань соціального

страхування. Згідно з даними опитування 4,5 відсотка від загального числа трудових мігрантів сплачували внески до Пенсійного фонду України.

Українські працівники мігранти-чоловіки зайняті переважно на будівництві, а жінки як домашня прислуга та у сільському господарстві. Значна частина мігрантів працювали за наймом та лише кожен чотирнадцятий дійснював самостійну підприємницьку діяльність. Самостійна зайнятість особливо була поширена у Польщі, Чеській Республіці та Білорусі.

За професійним складом мігранти здебільшого займають ті робочі місця, які є менш привабливими. Більш як третина з них зайняті у найпростіших професіях, чверть становлять кваліфіковані робітники з інструментом, кожен шостий працює у сфері торгівлі та послуг, а кожен десятий - як професіонал, фахівець або технічний службовець. Решта працюють як кваліфіковані робітники сільського господарства.

За даними обстеження, трудові мігранти в середньому заробляли 930 доларів США на місяць, що майже втричі вище від середньомісячної заробітної плати штатних працівників, зайнятих в економіці України. (за дослідженням 2008 року зазначений показник складав 817 доларів США). Зарплати чоловіків були вище, ніж у жінок: 996 і 813 доларів США, відповідно. Міські жителі заробляли трохи більше, ніж сільські (951 і 914 доларів США відповідно), що можливо пояснюється наявністю більш високих кваліфікацій і навичок у мігрантів, які мешкали у містах. Працівники - мігранти, зайняті у домашньому господарстві, мали порівняно низькі заробітки (819 доларів США на місяць). Найнижчий середньомісячний дохід отримували самозайняті мігранти (637 доларів США). Найнижчі доходи отримували ті, хто працював у галузі торгівлі - 530 доларів США на місяць. Найвищий заробіток за кордоном отримували мігранти, які мали врегульований правовий статус, як-от дозвіл на проживання і на роботу.

Більшість зароблених коштів мігрантів надходить до України неформальними каналами — передаються через знайомих, водіїв транспортних засобів або привозиться особисто. Заробітки мігрантів мають велике значення для добробуту їхніх домогосподарств.

За результатами обстеження мігранти в 2011 році відправили в Україну в середньому 2158 доларів США. Незважаючи на те, що заробітки жінок за кордоном, за даними опитування, на чверть менше, ніж заробітки чоловіків, жінки відправили своїм сім'ям на 7,8 відсотка більше, ніж чоловіки - мігранти, що відображає традиційний зв'язок жінки з сім'єю.

Процес трудової міграції в Україні триває вже понад десятиліття. Як свідчить світовий досвід, чим довшою є тривалість трудових поїздок і чим частіше вони відбуваються, тим більшою є вірогідність осідання мігранта в країні-реципієнті. Тому необхідний диференційований підхід до регулювання трудових міграцій: особам які повертаються до України, слід сприяти у адаптації до українського суспільства та працевлаштуванні; по відношенню до тих мігрантів, які ще не визначилися щодо повернення, політика має бути спрямована на забезпечення зворотності їхніх поїздок;

зі сформованими новими діаспорами слід всебічно розвивати національно-культурні зв'язки. Запорукою досягнення ефективності реалізації міграційної політики є узгодженість дій держави, громадських організацій мігрантів, профспілок, організацій роботодавців, агенцій з працевлаштування, банківських установ України, громадянського суспільства в цілому.

Проведення обстеження трудової міграції в рамках проекту ЄС-МОП «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами» сприяло удосконаленню організації, методології, системи збору та обробки інформації щодо трудової міграції. Його результати дозволять сформувати надійну аналітичну базу, необхідну для прийняття виважених рішень щодо регулювання трудових міграцій, соціального і правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, поліпшення реінтеграції мігрантів, що повертаються та більш ефективного використання трудового потенціалу України.

Додаток А

Таблиці оцінок надійності даних обстеження трудової міграції

Таблиця А.1: Оцінки надійності кількості трудових мігрантів за статтю та місцем проживання, 2010–2012 рр.

	Кількість трудових мігрантів, тис. осіб	Стандартна похибка, тис. осіб	Гранична похибка, тис. осіб	Коефіцієнт варіації, %
Всього	1181.6	97.3	192.6	8.2
жінки	405.9	39.7	78.7	9.8
чоловіки	775.7	66.6	132.0	8.6
міські поселення	540.1	63.7	126.1	11.8
сільська місцевість	641.5	66.6	131.9	10.4

Таблиця А.2: Оцінки надійності кількості трудових мігрантів за віковими групами, 2010–2012 рр.

	Кількість трудових мігрантів, тис. осіб	Стандартна похибка, тис. осіб	Гранична похибка, тис. осіб	Коефіцієнт варіації, %
Всього	1181.6	97.3	192.6	8.2
у тому числі за віковими групами				
15–24 роки	129.7	20.3	40.1	15.6
25–29 років	186.2	33.0	65.4	17.7
30–34 роки	216.4	24.7	48.9	11.4
35–39 років	158.3	23.0	45.6	14.6
40–49 років	299.0	35.9	71.1	12.0
50–59 років	174.9	22.9	45.4	13.1
60–70 років	17.1	5.2	10.3	30.3

Таблиця А.3: Оцінки надійності кількості трудових мігрантів за територіальними зонами, 2010–2012 рр.

	Кількість трудових мігрантів, тис. осіб	Стандартна похибка, тис. осіб	Гранична похибка, тис. осіб	Коефіцієнт варіації, %
Всього	1181.6	97.3	192.6	8.2
у тому числі за територіальними зонами				
Північ	79.1	18.6	36.5	23.5
Центр	39.1	10.8	21.2	27.6
Південь	101.1	24.8	48.6	24.5
Схід	116.2	29.1	57.0	25.0
Захід	846.1	84.5	165.6	10.0

Додаток В

Статистичні таблиці основних результатів обстеження трудової міграції

Таблиця Б.1: Трудові мігранти за країнами перебування та категоріями мігрантів, 2010–2012 рр.

	Всього	у тому числі за категоріями		
		трудові мігранти, які повернулися до України	короткострокові трудові мігранти	працівники-емігранти
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1181.6	441.7	573.1	166.8
у тому числі за країнами перебування, %				
Російська Федерація	43.2	51.1	42.8	23.7
Польща	14.3	16.3	16.1	2.3
Італія	13.2	8.1	10.5	36.0
Чеська Республіка	12.9	8.1	19.0	5.1
Іспанія	4.5	3.6	2.0	15.0
Німеччина	2.4	1.5	3.7	—
Угорщина	1.9	1.7	1.8	2.9
Португалія	1.8	2.6	0.8	3.4
Білорусь	1.8	3.6	1.0	—
Інші країни	4.0	3.4	2.3	11.6

Таблиця Б.2: Трудові мігранти за віковими групами, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	з них, у %			
		Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	34.4	65.6	45.7	54.3
у тому числі за віковими групами					
15–24 роки	129.7	37.7	62.3	38.3	61.7
25–29 років	186.2	18.9	81.1	45.1	54.9
30–34 роки	216.4	32.7	67.3	50.7	49.3
35–39 років	158.3	33.5	66.5	46.9	53.1
40–49 років	299.0	32.9	67.1	42.1	57.9
50–59 років	174.9	48.5	51.5	46.8	53.2
60–70 років	17.1	87.1	12.9	87.1	12.9

Таблиця Б.3: Трудові мігранти за країнами перебування та віковими групами, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за віковими групами, %						
		15–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40–49 років	50–59 років	60–70 років
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	11.0	15.8	18.3	13.4	25.3	14.8	1.4
у тому числі за країнами перебування								
Російська Федерація	511.0	9.7	16.8	20.4	10.8	28.9	12.0	1.4
Польща	168.4	15.4	10.0	15.0	23.0	23.1	12.1	1.4
Італія	156.0	9.0	16.9	18.0	6.2	17.9	29.1	2.9
Чеська Республіка	153.0	12.0	17.8	13.0	22.2	21.8	13.2	—
Іспанія	52.6	4.4	4.2	13.3	9.7	47.7	20.7	—
Німеччина	27.8	7.2	20.5	33.5	—	38.8	—	—
Угорщина	23.0	43.9	33.0	—	3.5	5.7	13.9	—
Португалія	21.7	—	13.8	32.7	24.9	24.9	3.7	—
Білорусь	21.5	—	14.9	21.9	22.8	8.4	32.0	—
Інші країни	46.6	15.7	18.0	23.0	9.7	13.7	12.0	7.9

Таблиця Б.4: Трудові мігранти за віковими групами та рівнем освіти, 2010–2012 рр.

	Всього	у тому числі за рівнем освіти			
		повна вища	базова або неповна вища	повна загальна середня	базова або початкова загальна середня
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1181,6	182,1	178,9	766,3	54,3
у тому числі за віковими групами, %					
15–24 роки	11.0	11.8	13.4	11.0	—
25–29 років	15.8	15.5	12.5	16.4	18.2
30–34 роки	18.3	24.9	17.7	17.4	12.0
35–39 років	13.4	7.4	12.6	14.6	19.0
40–49 років	25.3	24.4	23.0	26.7	16.9
50–59 років	14.8	11.0	19.8	13.2	33.9
60–70 років	1.4	5.0	1.0	0.7	—

Таблиця Б.5: Трудові мігранти за територіальними зонами та рівнем освіти, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за рівнем освіти, %			
		повна вища	базова або неповна вища	повна загальна середня	базова або початкова загальна середня
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	15.4	15.1	64.9	4.6
у тому числі за територіальними зонами					
Північ	79.1	25.0	14.2	56.0	4.8
Центр	39.1	—	6.6	91.0	2.4
Південь	101.1	28.6	25.1	42.0	4.3
Схід	116.2	26.2	15.7	49.1	9.0
Захід	846.1	12.2	14.4	69.4	4.0

Таблиця Б.6: Трудові мігранти за рівнем володіння мовою країни перебування, статтю та місцем проживання до виїзду, 2010-2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за рівнем володіння мовою країни перебування, %				
		не розмовляли і не розуміли	розуміли, але не розмовли	розуміли та трохи розмовляли	могли спілкуватися	вільно володіли
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	13.6	9.8	22.9	26.9	26.8
жінки	405.9	23.7	13.8	28.8	15.4	18.3
чоловіки	775.7	8.3	7.7	19.8	32.9	31.3
міські поселення	540.1	16.0	7.1	22.7	20.3	33.9
сільська місцевість	641.5	11.6	12.0	23.0	32.5	20.9

Таблиця Б.7: Трудові мігранти за країнами перебування та рівнем володіння мовою країни перебування, 2010-2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за рівнем володіння мовою країни перебування, %				
		не розмовляли і не розуміли	розуміли, але не розмовли	розуміли та трохи розмовляли	могли спілкуватися	вільно володіли
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	13.6	9.8	22.9	26.9	26.8
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	511.0	—	—	6.9	38.3	54.8
Польща	168.4	2.5	14.5	54.1	27.7	1.2
Італія	156.0	54.3	18.9	22.9	2.8	1.1
Чеська Республіка	153.0	20.6	19.5	36.3	23.6	—
Іспанія	52.6	30.0	10.1	54.2	—	5.7
Німеччина	27.8	—	27.7	33.5	38.8	—
Угорщина	23.0	—	—	—	—	100.0
Португалія	21.7	67.7	—	24.0	8.3	—
Білорусь	21.5	—	6.5	—	78.1	15.4
Інші країни	46.6	21.5	37.3	21.0	12.2	8.0

Таблиця Б.8: Трудові мігранти за країнами перебування, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	з них, у %			
		жінки	чоловіки	міські поселення	сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	34.4	65.6	45.7	54.3
у тому числі за країнами перебування					
Російська Федерація	511.0	16.2	83.8	47.8	52.2
Польща	168.4	46.9	53.1	42.6	57.4
Італія	156.0	78.5	21.5	46.9	53.1
Чеська Республіка	153.0	24.9	75.1	24.8	75.2
Іспанія	52.6	43.3	56.7	69.0	31.0
Німеччина	27.8	36.7	63.3	86.3	13.7
Угорщина	23.0	53.0	47.0	23.9	76.1
Португалія	21.7	37.3	62.7	63.1	36.9
Білорусь	21.5	47.0	53.0	30.7	69.3
Інші країни	46.6	43.6	56.4	57.7	42.3

Таблиця Б.9: Трудові мігранти за країнами перебування та територіальними зонами, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за територіальними зонами, %				
		Північ	Центр	Південь	Схід	Захід
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	6.7	3.3	8.6	9.8	71.6
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	511.0	10.3	4.6	9.9	20.0	55.2
Польща	168.4	3.3	0.6	2.3	—	93.8
Італія	156.0	—	5.8	7.0	1.7	85.5
Чеська Республіка	153.0	4.2	2.5	—	—	93.3
Іспанія	52.6	2.5	—	19.0	—	78.5
Німеччина	27.8	7.2	—	42.4	16.2	34.2
Угорщина	23.0	—	—	—	—	100.0
Португалія	21.7	34.1	7.8	—	—	58.1
Білорусь	21.5	11.2	—	—	—	88.8
Інші країни	46.6	2.8	—	30.3	14.4	52.5

Таблиця Б.10: Трудові мігранти за територіальними зонами, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за територіальними зонами, %					
Північ	6.7	4.0	8.1	9.3	4.5
Центр	3.3	3.0	3.5	3.8	2.9
Південь	8.6	5.2	10.3	14.0	3.9
Схід	9.8	8.1	10.8	17.2	3.6
Захід	71.6	79.7	67.3	55.7	85.1

Таблиця Б.11: Трудові мігранти за країнами перебування та частотою поїздок за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за частотою поїздок, %			
		здійснили одну поїзду	здійснювали декілька поїздок на рік	щомісячно*	інше
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	45.9	43.5	7.3	3.3
у тому числі за країнами перебування					
Російська Федерація	511.0	43.7	50.8	5.1	0.4
Польща	168.4	34.3	41.0	24.7	—
Італія	156.0	64.3	18.2	—	17.5
Чеська Республіка	153.0	26.7	69.8	2.5	1.0
Іспанія	52.6	78.3	20.0	—	1.7
Німеччина	27.8	90.3	6.5	—	3.2
Угорщина	23.0	20.9	33.0	46.1	—
Португалія	21.7	62.7	33.2	—	4.1
Білорусь	21.5	34.9	54.0	11.1	—
Інші країни	46.6	60.5	23.4	5.6	10.5

Примітка: * включаючи осіб, які виїздили декілька разів на місяць.

Таблиця Б.12: Трудові мігранти за країнами перебування та частотою поїздок за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	у тому числі за частотою поїздок			
		здійснили одну поїздку	здійснювали декілька поїздок на рік	щомісячно*	інше
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1181.6	542.5	513.3	87.0	38.8
у тому числі за країнами перебування, %					
Російська Федерація	43.2	41.2	50.5	29.9	5.9
Польща	14.3	10.6	13.5	47.8	—
Італія	13.2	18.5	5.5	—	70.4
Чеська Республіка	12.9	7.5	20.8	4.4	4.1
Іспанія	4.5	7.6	2.0	—	2.3
Німеччина	2.4	4.6	0.4	—	2.3
Угорщина	1.9	0.9	1.5	12.2	—
Португалія	1.8	2.5	1.4	—	2.3
Білорусь	1.8	1.4	2.3	2.8	—
Інші країни	4.0	5.2	2.1	2.9	12.7

Примітка: * включаючи осіб, які виїздили декілька разів на місяць.

Таблиця Б.13: Трудові мігранти за тривалістю перебування за кордоном з моменту останнього виїзду, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1181.6	405.9	775.7	540.1	641.5
у тому числі за тривалістю перебування за кордоном, %					
до 1 місяця	12.3	11.2	12.9	10.5	13.7
від 1 до 3 місяців	31.6	24.2	35.5	31.5	31.8
від 3 до 6 місяців	23.3	18.5	25.8	21.6	24.8
від 6 до 12 місяців	15.5	17.6	14.4	14.4	16.4
12 місяців і більше	17.3	28.5	11.4	22.0	13.3

Таблиця Б.14: Трудові мігранти за країнами перебування та правовим статусом, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за правовим статусом, %					
		дозвіл на проживан- ня та на роботу	дозвіл на роботу	тимчасова реєстрація	туристична віза	без офі- ційного статусу	статус не визначено
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	38.7	12.8	23.7	3.7	16.7	4.4
у тому числі за країнами перебування							
Російська Федерація	511.0	23.5	12.0	41.0	—	20.7	2.8
Польща	168.4	28.2	11.9	11.7	8.0	19.2	21.0
Італія	156.0	54.5	10.3	8.3	12.8	12.5	1.6
Чеська Республіка	153.0	71.7	11.6	14.3	—	2.4	—
Іспанія	52.6	59.1	16.9	7.2	8.2	8.6	—
Німеччина	27.8	9.7	43.2	—	—	47.1	—
Угорщина	23.0	34.8	13.9	—	—	51.3	—
Португалія	21.7	46.1	—	34.1	19.8	—	—
Білорусь	21.5	65.1	—	4.7	—	30.2	—
Інші країни	46.6	61.8	26.4	7.1	4.7	—	—

Таблиця Б.15: Трудові мігранти за територіальними зонами та правовим статусом у країнах перебування, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за правовим статусом, %					
		дозвіл на проживан- ня та на роботу	дозвіл на роботу	тимчасова реєстрація	туристич- на віза	без офі- ційного статусу	статус не визначено
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	38.7	12.8	23.7	3.7	16.7	4.4
у тому числі за територіальними зонами							
Північ	79.1	19.6	14.2	28.3	5.4	32.5	—
Центр	39.1	21.0	1.5	39.9	—	18.2	19.4
Південь	101.1	10.8	48.6	26.8	—	13.8	—
Схід	116.2	17.6	22.1	45.6	—	14.7	—
Захід	846.1	47.5	7.7	19.1	4.7	15.8	5.2

Таблиця Б.16: Трудові мігранти за статтю, місцем проживання до виїзду за кордон та статусом зайнятості, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за статусом зайнятості, %		
		наймані працівники підприємств, установ, організацій	наймані працівники у домогосподар- ствах	самозайняті
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	63.8	29.3	6.9
жінки	403.2	44.6	52.4	3.0
чоловіки	757.7	74.0	17.1	8.9
міські поселення	529.0	67.4	28.2	4.4
сільська місцевість	631.9	60.7	30.3	9.0

Таблиця Б.17: Трудові мігранти за територіальними зонами та статусом зайнятості, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за статусом зайнятості, %		
		наймані працівники підприємств, установ, організацій	наймані працівники у домогосподар- ствах	самозайняті
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	63.8	29.3	6.9
у тому числі за територіальними зонами				
Північ	78.1	82.6	17.4	—
Центр	35.0	74.9	17.7	7.4
Південь	101.1	87.5	12.5	—
Схід	105.8	81.1	17.1	1.8
Захід	840.9	56.6	34.5	8.9

Таблиця Б.18: Трудові мігранти за видами економічної діяльності та статусами зайнятості, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за статусом зайнятості, %		
		наймані працівники підприємств, установ, організацій	наймані працівники у домогосподарствах	самозаняті
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	63.8	29.3	6.9
у тому числі за видами економічної діяльності				
сільське господарство	131.8	90.7	6.3	3.0
промисловість	49.0	89.0	7.6	3.4
будівництво	531.0	70.3	23.2	6.5
оптова та роздрібна торгівля	106.1	65.6	—	34.4
діяльність готелів та ресторанів	41.5	95.9	—	4.1
діяльність транспорту та зв'язку	48.6	100.0	—	—
інші види економічної діяльності	41.2	93.7	6.3	—
діяльність домашніх господарств	211.7	3.6	95.7	0.7

Таблиця Б.19: Трудові мігранти за видами економічної діяльності та професійними групами, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за професійними групами, %					
		професіонали, фахівці, технічні службовці	працівники сфери торгівлі та послуг	кваліфіковані робітники сільського господарства	кваліфіковані робітники з інструментом	робітники з обслуговування, експлуатації та складання устаткування та машин	найпростіші професії
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	10.8	16.5	2.7	24.7	6.2	39.1
у тому числі за видами економічної діяльності							
сільське господарство	131.8	—	—	21.4	1.1	9.4	68.1
промисловість	49.0	11.4	2.4	—	17.3	34.1	34.8
будівництво	531.0	8.0	1.8	—	51.5	3.7	35.0
оптова та роздрібна торгівля	106.1	6.1	72.6	—	1.5	7.6	12.2
діяльність готелів та ресторанів	41.5	13.7	66.3	—	—	—	20.0
діяльність транспорту та зв'язку	48.6	66.3	—	3.7	2.3	27.7	—
інші види економічної діяльності	41.2	78.4	15.3	—	—	—	6.3
діяльність домашніх господарств	211.7	—	33.0	0.4	—	1.0	65.6

Таблиця Б.20: Трудові мігранти за професійними групами до і після виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього	у тому числі за останньою професією до виїзду за кордон					
		професіона- ли, фахівці, технічні службовці	працівни- ки сфери торгівлі та послуг	кваліфікова- ні робітники сільського господар- ства	кваліфікова- ні робітники з інструмен- том	робітники з обслуго- вування, експлуатації та складання устаткуван- ня та машин	найпростіші професії
Кількість трудових мігрантів, які працювали до виїзду за кордон, всього, тис. осіб	703.1	182.3	85.8	11.1	176.1	76.5	171.3
у тому числі за професійними групами за кордоном, %							
професіонали, фахівці, технічні службовці	13.5	46.9	—	—	0.7	1.0	4.3
працівники сфери торгівлі та послуг	15.1	14.5	49.7	—	1.1	20.3	11.3
кваліфіковані робітники сільсько-го господарства	2.8	3.6	—	7.2	3.5	3.1	2.0
кваліфіковані робітники з інструментом	26.2	6.1	9.0	13.5	69.2	23.8	14.0
робітники з обслуговування, експлуатації та складання устаткування та машин	5.6	3.8	—	9.0	2.6	29.9	2.2
найпростіші професії та особи, які шукали роботу	36.8	25.1	41.3	70.3	22.9	21.9	66.2

Таблиця Б.21: Трудові мігранти за країнами перебування та відповідністю роботи до кваліфікації, отриманої в Україні, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі працювали, %					
		згідно отриманої кваліфікації	в іншій сфері, ніж потребує кваліфікація	з вищою кваліфікацією	з нижчою кваліфікацією	на роботі, що не потребувала кваліфікації	не визначено
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	28.7	23.7	5.2	2.6	39.5	0.3
у тому числі за країнами перебування							
Російська Федерація	496.1	42.4	20.3	4.2	2.2	30.3	0.6
Польща	167.8	6.7	28.3	1.3	—	63.7	—
Італія	153.3	14.3	22.4	9.5	2.9	50.9	—
Чеська Республіка	150.5	20.3	25.9	7.4	7.5	38.9	—
Іспанія	52.6	20.2	31.7	16.0	—	32.1	—
Німеччина	27.8	45.3	38.1	—	—	16.6	—
Угорщина	23.0	67.4	14.3	—	7.4	3.5	7.4
Португалія	21.7	9.7	24.4	78	—	58.1	—
Білорусь	21.5	33.0	15.8	—	—	51.2	—
Інші країни	46.6	23.2	30.7	2.1	3.6	40.4	—

Таблиця Б.22: Трудові мігранти за формою трудового договору та статусом зайнятості в країнах перебування, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за статусом зайнятості, %	
		наймані працівники підприємств, установ, організацій	наймані працівники у домогосподарствах
Кількість трудових мігрантів, які працювали за наймом, всього	1081.2	68.5	31.5
у тому числі за формою трудового договору			
письмова	410.6	86.3	13.7
усна або статус не визначено	670.6	57.6	42.4

Таблиця Б.23: Трудові мігранти за країнами перебування та формою трудового договору, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за формою трудового договору, %	
		письмова	усна або статус не визначено
Кількість трудових мігрантів, які працювали за наймом, всього	1081.2	38.0	62.0
у тому числі за країнами перебування			
Російська Федерація	474.0	28.9	71.1
Польща	132.9	11.7	88.3
Італія	149.4	48.7	51.3
Чеська Республіка	136.3	58.1	41.9
Іспанія	52.6	48.5	51.5
Німеччина	27.8	52.9	47.1
Угорщина	23.0	48.7	51.3
Португалія	20.8	35.6	64.4
Білорусь	19.5	56.9	43.1
Інші країни	44.9	80.6	19.4

Таблиця Б.24: Трудові мігранти за видами економічної діяльності та тривалістю відпрацьованого часу, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за тривалістю відпрацьованого часу на тиждень в середньому на одного мігранта, %				
		до 40 годин	41–60 годин	61–80 годин	понад 80 годин	не визначена
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	17.8	62.6	14.3	4.6	0.7
у тому числі за видами економічної діяльності						
сільське господарство	131.8	8.8	73.0	15.4	2.8	—
промисловість	49.0	15.7	58.2	10.2	9.8	6.1
будівництво	531.0	12.0	68.5	17.7	1.5	0.3
оптова та роздрібна торгівля	106.1	57.7	41.8	0.5	—	—
діяльність готелів та ресторанів	41.5	16.6	77.6	—	—	5.8
діяльність транспорту та зв'язку	48.6	31.1	35.2	11.5	22.2	—
інші види економічної діяльності	41.2	36.2	47.1	7.3	6.3	3.1
діяльність домашніх господарств	211.7	12.0	59.3	17.6	10.8	0.3

Таблиця Б.25: Трудові мігранти за статусами зайнятості та тривалістю відпрацьованого робочого часу, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за тривалістю відпрацьованого часу на тиждень в середньому на одного мігранта, %				
		до 40 годин	41–60 годин	61–80 годин	понад 80 годин	не визначена
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, всього	1160.9	17.8	62.6	14.3	4.6	0.7
у тому числі за статусом зайнятості						
наймані працівники підприємств, установ, організацій	740.6	17.5	64.0	13.9	3.4	1.2
наймані працівники у домогосподарствах	340.6	10.3	64.1	17.4	8.1	0.1
самозайняті	79.7	51.9	44.0	4.1	—	—

Таблиця Б.26: Трудові мігранти за країнами перебування та умовами праці за кордоном, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	з них за умовами праці, %						
		умови нормальні	робота відрізнялась від обіцяної	було переведення від одного роботодавця до іншого	несприятливі умови праці	оплата за тримувалась або виплачувалась в неповному обсязі	понаднормова неоплачувана робота	інше або не визначено
Кількість трудових мігрантів, які працювали за наймом, всього	1081.2	66.3	11.5	5.0	12.7	13.6	6.0	6.1
у тому числі за країнами перебування								
Російська Федерація	474.0	58.7	13.0	3.4	12.4	22.3	7.0	7.1
Польща	132.9	75.2	8.7	7.7	10.2	1.6	1.4	3.7
Італія	149.4	80.1	6.3	8.0	6.2	1.5	0.7	7.0
Чеська Республіка	136.3	57.8	12.2	4.1	26.9	20.7	8.5	6.5
Іспанія	52.6	75.9	10.6	8.7	19.4	—	5.3	—
Німеччина	27.8	89.2	10.4	—	—	—	10.4	—
Угорщина	23.0	73.5	—	—	3.5	7.4	—	22.6
Португалія	20.8	72.1	6.7	11.1	11.1	—	—	12.5
Білорусь	19.5	92.3	7.7	—	—	—	—	—
Інші країни	44.9	56.3	31.8	6.9	13.4	15.8	25.8	2.2

Примітка: Передбачалося декілька варіантів відповіді.

Таблиця Б.27: Трудові мігранти за видами економічної діяльності та умовами праці, 2010–2012 рр.

	Всього, тис.осіб	з них за умовами праці, %						
		умови нормальні	робота відрізня- лась від обіцяної	було пе- реведення від одного робото- давця до іншого	несприят- ливі умо- ви праці	оплата за- тримува- лась або виплачу- валась в неповно- му обсязі	понаднор- мова нео- плачувана робота	інше або не визна- чено
Кількість трудових мігрантів, які працювали за наймом, всього	1081.2	66.3	11.5	5.0	12.7	13.6	6.0	6.1
у тому числі за видами економічної діяльності								
сільське господарство	127.9	71.1	12.7	12.4	15.6	10.8	7.0	3.4
промисловість	47.3	68.3	10.8	8.2	11.0	8.2	4.4	—
будівництво	496.6	55.5	14.4	2.8	15.5	22.4	6.5	8.3
оптова та роздрібна торгівля	69.6	78.9	12.9	—	3.7	4.5	9.6	—
діяльність готелів та ресторанів	39.8	54.5	8.8	10.3	27.6	10.8	18.3	7.3
діяльність транспорту та зв'язку	48.6	67.5	11.1	—	11.7	14.8	13.0	15.0
інші види економічної діяльності	41.2	95.1	—	4.9	—	—	—	—
діяльність домашніх господарств	210.2	80.5	6.6	6.9	7.7	1.8	0.5	5.0

Примітка: Передбачалося декілька варіантів відповіді.

Таблиця Б.28: Трудові мігранти за видами економічної діяльності та розміром середньомісячного заробітку, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за середньомісячним заробітком дол. США, %					Середньомісячний заробіток одного трудового мігранта, дол. США	Довідково: середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в Україні, дол. США
		до 250	251–500	501–1000	1001–2000	понад 2000		
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про середньомісячний заробіток, всього	1002.4	4.4	21.8	43.1	24.8	5.9	930	330
у тому числі за видами економічної діяльності								
сільське господарство	120.1	1.9	30.0	37.8	29.8	0.5	858	232
промисловість	33.2	—	28.3	31.9	33.2	6.6	1.009	392
будівництво	438.1	2.7	15.4	51.4	26.7	3.8	943	282
оптова та роздрібна торгівля	96.1	24.0	39.0	27.2	9.5	0.3	530	294
діяльність готелів та ресторанів	34.6	—	12.7	52.0	35.3	—	967	223
діяльність транспорту та зв'язку	38.7	—	16.3	3.4	19.6	60.7	1.899	409
інші види економічної діяльності	36.9	—	12.8	33.3	27.1	26.8	1.375	x
діяльність домашніх господарств	204.7	3.7	25.6	45.7	22.2	2.8	848	...

Таблиця Б.29: Трудові мігранти за статусом зайнятості в країнах перебування та розміром середньомісячного заробітку, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за середньомісячним заробітком, дол. США, %					Середньомісячний заробіток одного трудового мігранта, дол. США
		до 250	251–500	501–1000	1001–2000	понад 2000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про середньомісячний заробіток, всього	1002.4	4.4	21.8	43.1	24.8	5.9	930
у тому числі за статусами зайнятості							
наймані працівники підприємств, установ, організацій	619.4	2.1	21.6	38.9	28.9	8.5	1,021
наймані працівники у домогосподарствах	306.1	2.5	23.5	53.8	18.2	2.0	819
самозайняті	76.9	31.0	16.1	34.7	17.8	0.4	637

Таблиця Б.30: Трудові мігранти за статтю, місцем проживання до виїзду та часткою витрат на проживання в країнах перебування, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за часткою витрат на проживання, %				
		до 10%	від 10% до 25%	від 25% до 50%	від 50% до 75%	75% та більше
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про частку витрат на проживання, всього	1094.8	24.9	49.7	22.6	1.9	0.9
жінки	386.9	28.5	48.2	19.7	1.5	2.1
чоловіки	707.9	22.9	50.5	24.2	2.2	0.2
міські поселення	506.8	27.7	42.5	24.9	3.3	1.6
сільська місцевість	588.0	22.5	55.8	20.6	0.8	0.3

Таблиця Б.31: Трудові мігранти за правовим статусом та часткою витрат на проживання в країнах перебування, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за часткою витрат на проживання, %				
		до 10%	від 10% до 25%	від 25% до 50%	від 50% до 75%	75% та більше
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про частку витрат на проживання, всього	1094.8	24.9	49.7	22.6	1.9	0.9
у тому числі за правовими статусами						
дозвіл на проживання та на роботу	431.2	18.6	48.3	30.7	2.0	0.4
дозвіл на роботу	139.6	45.6	44.3	10.1	—	—
тимчасова реєстрація	260.4	19.4	53.1	23.9	2.9	0.7
туристична віза	42.1	8.1	52.7	12.6	11.9	14.7
без офіційного статусу	181.2	21.9	59.6	18.5	—	—
статус не визначено	40.3	92.9	7.1	—	—	—

Таблиця Б.32: Трудові мігранти, які направляли кошти, за країнами перебування у 2011 р.

	Всього, тис. осіб	з них направляли кошти домогосподарствам	
		тис. осіб	%
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	667.8	56.5
у тому числі за країнами перебування			
Російська Федерація	511.0	267.1	52.3
Польща	168.4	54.2	32.2
Італія	156.0	108.2	69.4
Чеська Республіка	153.0	120.7	78.9
Іспанія	52.6	36.2	68.8
Німеччина	27.8	22.8	82.0
Угорщина	23.0	18.9	82.2
Португалія	21.7	10.6	48.8
Білорусь	21.5	5.3	24.7
Інші країни	46.6	23.8	51.1

Таблиця Б.33: Трудові мігранти за країнами перебування та способами направлення коштів домогосподарствам у 2011 р.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за способами направлення коштів, %				
		банківський переказ	організація з грошових переказів або поштовий переказ	особисто	через друзів чи родичів або кур'єра	через водіїв автотранспорту
Кількість трудових мігрантів, які направляли кошти домогосподарствам, всього	667.8	23.8	15.9	23.4	20.6	16.3
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	267.1	27.1	15.3	37.8	16.4	3.4
Польща	54.2	—	7.7	44.1	11.8	36.4
Італія	108.2	10.4	23.2	0.4	25.2	40.8
Чеська Республіка	120.7	21.9	15.1	10.7	31.4	20.9
Іспанія	36.2	54.4	13.0	—	12.7	19.9
Німеччина	22.8	51.3	4.0	—	44.7	—
Угорщина	18.9	—	—	81.5	18.5	—
Португалія	10.6	35.8	32.1	—	—	32.1
Білорусь	5.3	—	—	28.3	71.7	—
Інші країни	23.8	56.8	38.2	5.0	—	—

Таблиця Б.34: Трудові мігранти за правовим статусом та сумою направлених коштів домогосподарствам у 2011 р.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за сумою направлених коштів, дол. США, %							Середня сума направлених коштів одним трудоим мігрантом, дол. США
		до 500	500– 1000	1001– 2000	2001– 3000	3001– 4000	4001– 5000	понад 5000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про розмір направлених коштів домогосподарствам, всього	568,9	13.2	18.0	20.6	19.9	15.1	7.0	6.2	2,158
у тому числі за правовим статусом									
дозвіл на проживання та на роботу	295.9	11.8	13.4	18.3	22.8	14.3	10.1	9.3	2,441
дозвіл на роботу	41.0	12.0	31.7	19.0	21.7	5.1	7.6	2.9	1,776
тимчасова реєстрація	146.6	13.9	21.1	22.6	17.9	17.6	2.7	4.2	1,945
туристична віза	10.6	72.6	9.4	1.9	—	12.3	3.8	—	880
без офіційного статусу	67.1	7.1	24.9	30.7	12.7	20.6	3.7	0.3	1,885
статус не визначено	7.7	33.8	9.1	19.5	28.5	9.1	—	—	1,477

Таблиця Б.35: Домогосподарства за напрямками використання грошової допомоги та територіальними зонами у 2011 р.

	Всього	Північ	Центр	Південь	Схід	Захід
Кількість домогосподарств, які отримували грошову допомогу, всього, тис.	1181.6	405.9	775.7	540.1	641.5	
з них за напрямками використання грошей, %						
задоволення щоденних потреб (придбання продуктів, одягу, оплата послуг)	77.5	74.4	84.3	78.7	78.4	76.8
оплата навчання членів домогосподарства	11.6	5.7	4.1	12.8	5.2	13.9
придбання товарів довготривалого використання (телевізор, комп'ютер тощо)	40.9	37.0	35.1	25.5	22.3	49.2
придбання житла, реконструкція будинку або квартири	29.0	29.2	10.1	17.4	8.8	37.5
заощадження	22.2	6.6	9.7	9.4	14.6	29.0
інше	5.0	8.1	2.2	4.4	4.4	5.1

Примітка: Передбачалося декілька варіантів відповідей.

Таблиця Б.36: Домогосподарства за часткою грошової допомоги з-за кордону в сукупному доході та самооцінкою рівня добробуту, 2011 р.

	Всього, тис.	у тому числі за самооцінкою рівня добробуту, %			
		заможні	середній	нижче середнього *	бідні та дуже бідні
Кількість домогосподарств, які отримували грошову допомогу, всього	607.5	0.0	11.6	57.1	31.3
у тому числі за часткою грошової допомоги в сукупному доході					
до 25%	110.2	—	10.1	54.1	35.8
26–50%	146.7	0.2	12.7	58.1	29.0
51–75%	168.8	—	10.8	56.4	32.8
понад 75%	157.8	—	11.1	58.4	30.5
відмова від відповіді	24.0	—	19.6	62.5	17.9

Примітка: * за рівнем добробуту віднесли себе не до середнього класу, але вже не до бідних.

Таблиця Б.37: Трудові мігранти за статтю та місцем проживання та тривалістю пошуку роботи, організації власної справи до виїзду за кордон, 2010–2012 рр.

	Всього		у тому числі за тривалістю пошуку, організації власної справи, (місяців), %		
	тис. осіб	у % до загальної кількості мігрантів	до 6	від 6 до 12	12 і більше
Кількість трудових мігрантів, які шукали роботу, намагалися організувати власну справу до виїзду за кордон, всього	187.2	15.8	21.3	30.9	47.8
Жінки	84.0	20.7	25.0	24.3	50.7
Чоловіки	103.2	13.3	18.2	36.3	45.5
Міські поселення	70.2	13.0	25.1	38.9	36.0
Сільська місцевість	117.0	18.2	19.0	26.2	54.8

Таблиця Б.38: Громадяни у віці 15-70 років, які планували працювати або шукати роботу під час поїздки за кордон у II півріччі 2012 р. за метою та тривалістю поїздки

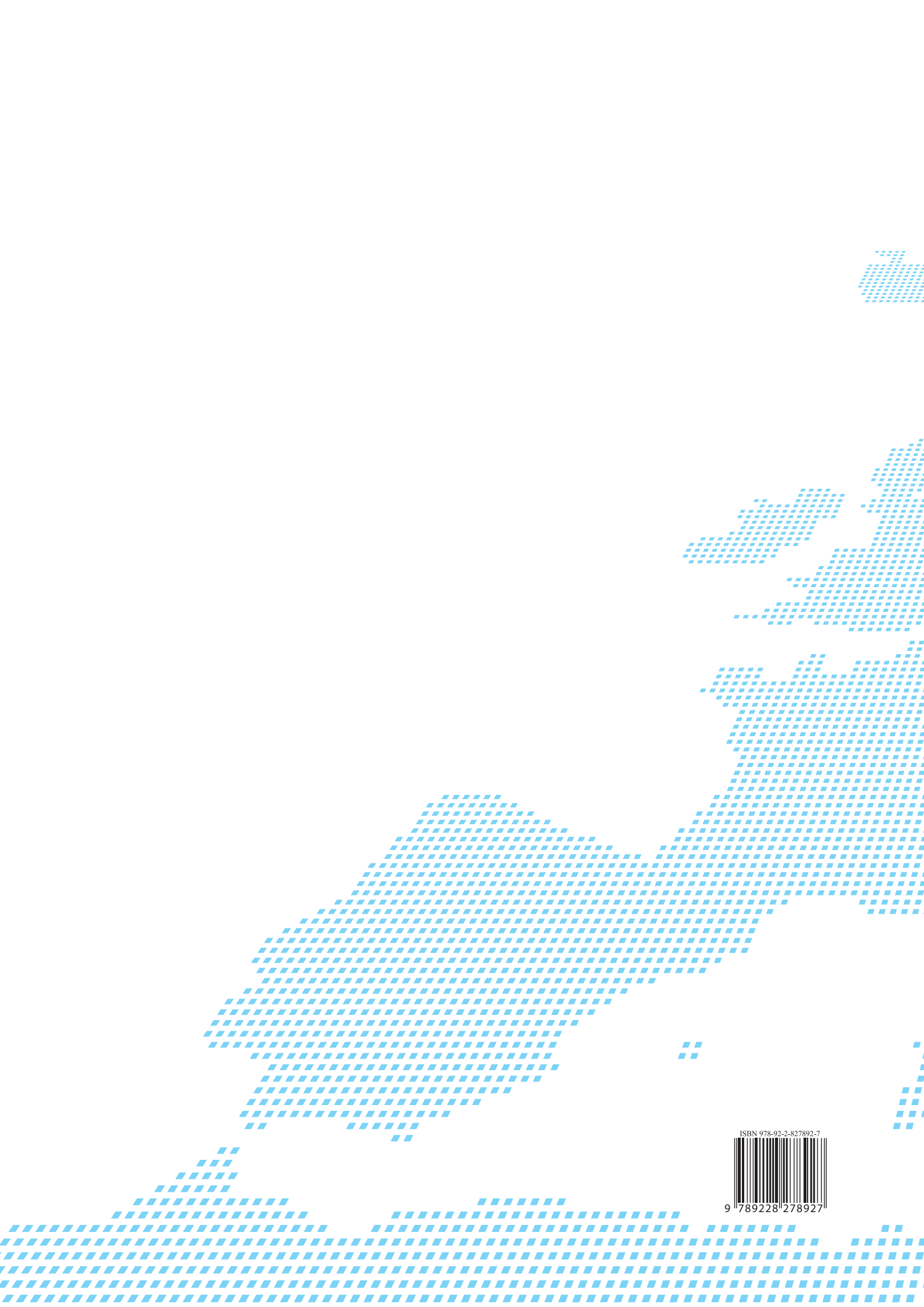
	Всього		у тому числі за тривалістю поїздки (місяців), %					
	тис. осіб	у % до кількості громадян, які планували поїздки за кордон	до 1	від 1 до 3	від 3 до 6	від 6 до 12	12 і більше	тривалість не встановлена
Кількість громадян, які планували працювати або шукати роботу під час поїздки за кордон, всього	389,9	44,5	6,2	40,1	21,7	12,8	10,5	8,7
у тому числі за метою поїздки								
туризм, відвідування родичів, друзів	14.2	3.1	31.7	26.1	8.4	—	8.5	25.3
сімейні обставини	2.3	21.1	—	—	—	—	—	100.0
возз'єднання з сім'єю	2.8	73.7	—	—	—	17.8	53.6	28.6
пошук роботи	124.0	100.0	5.1	48.1	9.8	4.9	16.7	15.4
робота	224.5	100.0	2.4	39.4	27.9	19.3	7.4	3.6
власна справа, бізнес	1.5	40.5	100.0	—	—	—	—	—
службове відрядження	3.5	21.1	22.9	77.1	—	—	—	—
специфіка роботи, пов'язана з постійним перетином кордону	15.0	46.0	39.3	2.7	58.0	—	—	—
навчання	0.8	36.4	—	100.0	—	—	—	—
інше	1.3	44.8	—	46.2	—	—	53.8	—

Таблиця Б.39: Трудові мігранти, які працювали до виїзду за кордон, за причинами припинення роботи в Україні, статтю та місцем проживання до виїзду, 2010–2012 рр.

	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, які працювали до виїзду за кордон, всього, тис. осіб	703.1	209.7	493.4	370.9	332.2
у тому числі за причинами, у %					
сезонний характер роботи	5.9	1.5	7.8	1.4	11.0
закінчення терміну договору, втрата роботи	17.7	8.2	21.7	18.6	16.7
погано розвивалась власна справа, зменшилась кількість клієнтів	1.7	2.2	1.5	2.9	0.4
невідповідність роботи отриманій кваліфікації	0.3	—	0.4	0.5	—
низький рівень оплати праці	67.2	74.3	64.1	70.8	63.1
несприятливі умови праці	1.6	—	2.2	2.1	1.0
сімейні обставини	3.3	8.6	1.1	0.9	6.0
бажання набути досвід роботи за кордоном	1.6	4.1	0.6	1.8	1.4
інше	0.7	1.1	0.6	1.0	0.4

Таблиця Б.40: Трудові мігранти за причинами працевлаштування за кордоном та віковими групами, 2010–2012 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за віковими групами, %						
		15–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40–49 років	50–59 років	30–70 років
Кількість трудових мігрантів, всього	1181.6	11.0	15.8	18.3	13.4	25.3	14.8	1.4
у тому числі за причинами								
відсутність в Україні підходящої роботи, що відповідає здобутій кваліфікації	126.1	24.4	10.7	27.6	5.0	22.7	7.6	2.0
низький рівень заробітної плати	934.7	7.5	17.0	16.9	15.6	25.9	15.8	1.3
бажання підвищити рівень кваліфікації за кордоном, зробити кар'єру	12.3	26.9	—	46.3	8.9	13.0	4.9	—
бажання жити за кордоном	18.9	76.2	—	23.8	—	—	—	—
несприятливі умови праці в Україні	45.3	6.4	30.2	13.0	7.3	34.7	6.2	2.2
сімейні обставини (возз'єднання з сім'єю, виїзд з чоловіком/ дружиною, заміжжя/ одруження тощо)	10.7	—	—	—	—	75.7	8.4	15.9
інше	33.6	23.8	—	21.4	5.4	9.2	40.2	—

ISBN 978-92-2-827892-7

9 789228 278927